

Universitat
de les Illes Balears

TREBALL DE FI DE MÀSTER

***MEMÒRIA HISTÒRICA I EDUCACIÓ. UNA
PROPOSTA D'ITINERARI DIDÀCTIC DE LA
GUERRA CIVIL ESPANYOLA PER LA VALL DE
SÓLLER.***

***MEMORIA HISTORICA Y EDUCACIÓN. UNA
PROPUESTA DE ITINERARIO DIDÁCTICO DE LA
GUERRA CIVIL ESPAÑOLA EN EL VALLE DE
SÓLLER.***

***HISTORICAL MEMORY AND EDUCATION. A
PROPOSAL FOR AN EDUCATIONAL ITINERARY
OF THE SPANISH CIVIL WAR IN THE VALLEY OF
SÓLLER.***

Julià Joy Marroig

Màster Universitari Màster en Formació del Professorat

(Especialitat/Itinerari de Geografia i Història)

Centre d'Estudis de Postgrau

Any Acadèmic 2019-20

Universitat
de les Illes Balears

Universitat
de les Illes Balears

**MEMÒRIA HISTÒRICA I EDUCACIÓ. UNA
PROPOSTA D'ITINERARI DIDÀCTIC DE LA
GUERRA CIVIL ESPANYOLA PER LA VALL DE
SÓLLER.**

**MEMORIA HISTORICA Y EDUCACIÓN. UNA
PROPUESTA DE ITINERARIO DIDÁCTICO DE LA
GUERRA CIVIL ESPAÑOLA EN EL VALLE DE
SÓLLER.**

**HISTORICAL MEMORY AND EDUCATION. A
PROPOSAL FOR AN EDUCATIONAL ITINERARY
OF THE SPANISH CIVIL WAR IN THE VALLEY OF
SÓLLER.**

Julià Joy Marroig

Treball de Fi de Màster

Centre d'Estudis de Postgrau

Universitat de les Illes Balears

Any acadèmic 2019-20

Paraules clau del treball:

Educació, memòria històrica, història local, itinerari didàctic, Guerra Civil i Sóller

Nom del tutor / la tutora del treball Sebastià Serra Busquets

Nom del tutor / la tutora (si escau)

Nom del tutor / la tutora (si escau)

Universitat
de les Illes Balears

Resum

La memòria històrica i la història local són dues eines que s'haurien d'incorporar més dintre de la nostra assignatura, com a instruments per ensenyar a l'alumnat un episodi tan important en la nostra història com és la Guerra Civil espanyola. Així doncs, en el següent escrit els proposem un itinerari didàctic sobre aquest conflicte situat dintre de l'àmbit de la Vall de Sóller, un poble que, com molts de Mallorca, conté unes particularitats que mereixen ser explicades dintre d'aquest temari.

A través de l'estat de la qüestió, s'observarà la manca d'ítems que tracten la memòria històrica a les nostres aules, així com de la història local i la importància d'aquestes dues en la nostra ensenyança i, en conseqüència, en la nostra societat. Així mateix, es posarà de manifest la gran manca d'itineraris didàctics per explicar aquest conflicte a les Balears, el que sens dubte contrasta amb l'elevadíssima quantitat d'estudis que s'han fet sobre aquest tema en la nostra comunitat

Posteriorment, explicarem de forma precisa tota la part més competencial de l'itinerari (objectius, competències, etc.) i passarem a desenvolupar-lo, marcant els punts que es veuran, com es farà i quin serà el procediment d'avaluació. Tant les activitats com el material aniran adjunts a l'annex, ja que sí els incloguéssim en l'escrit, superaríem les pàgines permeses. Finalment s'exposaran unes breus conclusions seguides de la bibliografia.

Paraules clau: educació, memòria històrica, història local, itinerari didàctic, Guerra Civil, Mallorca, Sóller

ÍNDIX

Resum.....	1
1. Introducció i justificació.....	4
2. Objectius.....	7
3. Estat de la qüestió.....	8
3.1. La memòria històrica a Espanya. Concepte i evolució.....	8
3.2. El tractament de la temàtica al món educatiu.....	12
3.3. La Memòria Històrica a Mallorca i a l'àmbit local.....	17
4. Desenvolupament de la proposta. Un itinerari didàctic de memòria històrica a l'àmbit local. El cas de Sóller.....	25
4.1. Aspectes generals de la Guerra Civil a Sóller.....	25
4.2. Creació i característiques de l'itinerari. Una breu introducció.....	31
4.3. Desenvolupament de la proposta didàctica.....	33
4.3.1. Itinerari: Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller.....	34
5. Conclusions.	49
6. Bibliografia.....	51
6.1. Bibliografia utilitzada i esmentada.....	51
6.2. Fonts hemerogràfiques.....	55
6.3. Recursos Web.....	55
6.4. Legislació.....	58
6.5. Referències de les imatges.....	58
7. Annexos.....	59
7.1. Temporització de l'itinerari	59

7.1.1 Itinerari: La Guerra Civil i les seves restes a Sóller (1936-1939)	59
7.2. Activitats prèvies a la realització de l'itinerari. Quadern de l'alumnat.....	63
7.3. Itinerari: La Guerra Civil i les seves restes a Sóller (1936-1939). Quadern de l'alumnat amb activitats per fer durant la sortida didàctica.....	93
7.4. Activitats posteriors a l'itinerari. Quadern de l'alumnat	112
7.5. Activitats posteriors a l'itinerari. Quadern de l'alumnat NESE.....	115
7.6. Quadern del professor.....	120

1. Introducció i justificació.

La docència en l'àmbit de les ciències socials i en la Història té com a objectiu principal l'anàlisi del passat des d'una perspectiva objectiva, o almenys, així hauria de ser. En els anys que hem pogut passar dins les aules com a estudiants, ens haurem trobat molt de cos amb una història manipulada o, si es vol un terme més suau, canviada amb un objectiu purament polític, és a dir, els governs han utilitzat aquesta matèria a través de l'educació per legitimar certes actuacions o esdeveniments, per canviar les causes o, com sovint es diu, "emblanquinar" les conseqüències o els actes de certes persones o col·lectius.

En el present treball, la temàtica escollida respon, en primer lloc, a una preocupació personal, atès que, d'una banda, em veig com a espectador davant un discurs cada cop més ranci i antidemocràtic, en el qual la dreta i l'extrema dreta ha pres un protagonisme que feia anys que no es veia i que ha aconseguit introduir-se dintre de col·lectius, associacions i persones descontentes amb el moment actual. Tot un grup que s'ha vist atret o seduït per un discurs que culpa la immigració, les esquerres, els sindicats, els obrers, etc. com els culpables dels mals de la pàtria i que llança la seva bandera i el sentiment patriòtic com a guardians de les essències de país.

D'altra banda, entenc que aquest discurs no comprèn la Guerra Civil i la repressió exercida pel franquisme com un element que es necessiti estudiar i analitzar a les aules i a les institucions. No només això, sinó que la neguen o la minimitzen, a més de passar a l'atac contra les esquerres de l'època, com vàrem poder veure en els comentaris d'un conegudíssim polític sobre les Tretze Roses, acusant-les d'assassines i violadores.

Tot això s'està introduint dintre d'una societat que mai ha pogut veure els actes de justícia suficient per reparar els danys que es varen cometre en el període comprés entre 1936 i 1975. Moltes persones es creuen aquest missatge i un dels motius de què això succeeixi és que la gran majoria de la societat desconeix la història més recent del país o si més no, se li ha explicat de forma superficial o canviada. Per tant, una de les altres preocupacions a les quals respon el present escrit, és la gran necessitat de millorar l'educació, que arrossega des de fa anys aquest país per tal que uns fets que sens dubte

marcarien qualsevol societat siguin degudament explicats i recordats, actuant com un tallafoc pel sistema democràtic enfront d'atacs.

Així mateix, em preocupa (això des dels meus anys d'estudiant de secundària) que molts d'alumnes i part del professorat no comprèn la història ni el paper que hauria de tenir aquesta dintre del món educatiu. Sentir explicacions que canvien o manipulen els esdeveniments en favor d'interessos polítics, per un historiador o historiadora provoca molta ràbia, sobretot en una època en què accedir a la informació per contrastar és més fàcil que mai. Jo entenc que sigui difícil mantenir sempre l'objectivitat, però a l'hora de fer classe, estem ensenyant no fent un míting polític.

També he d'afegir que, ja sigui per motius polítics, legislatius, temporals (poc temps per explicar el temari), etc. la memòria històrica en els cursos de 4t d'ESO¹ i Batxillerat^{2 3}, quasi no es té en compte i això genera bastant angoixa, atès que estem parlant de successos que obriren una gran ferida en la nostra societat que encara no s'ha pogut tancar.

Hem de comprendre que la memòria històrica és un element que està destinat a subjectar la ciutadania perquè aquesta pugui edificar un gran futur sobre els pilars forts de la llibertat, els drets i els valors democràtics, especialment en els temps que vivim. I això només es pot aconseguir explicant com toca els esdeveniments que succeïren des de l'adveniment de la Segona República fins al 1975, passant per la Guerra Civil i la repressió del règim franquista.

¹ Govern de les Illes Balears (2015). Decret 34/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears, *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 83 § 8751.

² Govern de les Illes Balears (2015). Decret 35/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum del batxillerat a les Illes Balears. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 73.

³ Govern de les Illes Balears (2019). Decret 48/2019, de 14 de juny, pel qual es modifiquen el Decret 35/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum del batxillerat a les Illes Balears, i l'Ordre de la consellera d'Educació, Cultura i Universitats de 20 de maig de 2015 per la qual es desplega el currículum del batxillerat a les Illes Balears. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 80 § 5961.

Així doncs, implicar als nostres estudiants en aquest procés cobra avui en dia més importància que mai i això es pot fer de diferents maneres. No convé parlar en aquest treball tan sols del discurs històric, de les diferències polítiques, etc., tot això ho podem deixar pel Congrés dels Diputats. Més aviat, anem a parlar de les diferents formes o metodologies que tenim per implantar aquests coneixements dins les aules i una d'elles és l'itinerari didàctic en l'àmbit local, ja que sovint es tendeix a explicar els esdeveniments sense fer referència a la història del mateix poble o localitat i crec que és un gran error perquè sovint la història local ens permet comprendre millor els esdeveniments del país.

2. Objectius

Analitzant les metodologies utilitzades en els darrers temps a les aules, els coneixements que mostra la nostra societat d'aquest tema i la bibliografia que s'utilitza per exposar aquest tema, cal revisar la informació i sobretot la manera d'ensenyar la memòria històrica als nostres estudiants, atès que això és una pedra més del seu desenvolupament social. Així doncs, com a objectius fonamentals en aquest treball, ens plantejem els següents punts:

- Revisar el concepte de memòria històrica de la Guerra Civil en la història i la seva importància dintre de la societat democràtica
- Subratllar la gran importància que hi ha en la relació existent entre la memòria històrica, l'educació i els valors democràtics que tota escola ha d'implantar en el seu alumnat.
- Deixar a la vista com les metodologies tradicionals que encara estan molt vigents en les nostres aules per ensenyar història (i altres assignatures), acompanyades del "sempre fidel" llibre de text, no garanteixen una plena comprensió i absorció dels coneixements relacionats amb la temàtica de la memòria històrica per part de l'alumne.
- A partir de tot això, plantejar una activitat que en els darrers anys ha patit una reconversió, l'itinerari didàctic. Abans coneguda com una excursió, ara ja entesa com una sortida didàctica, aquesta eina ens permet treballar la memòria històrica de la Guerra Civil espanyola amb el nostre alumnat de 4t d'ESO des d'una perspectiva local, és a dir, mitjançant l'itinerari a la Vall de Sóller, es pot enllaçar la nostra explicació amb la memòria històrica a escala general, a més dels conceptes que l'envolten com la repressió franquista, la guerra civil, etc. amb la finalitat d'impulsar la reflexió en els nostres alumnes deixant una mica de banda tanta memorització, la qual sovint genera desinterès en el nostre alumant pel que està aprenent.

3. Estat de la qüestió.

3.1. La memòria històrica a Espanya. Concepte i evolució.

En els darrers anys, la gran quantitat de publicacions sobre la Guerra Civil que han aparegut en les llibreries (especialment en els períodes en què es coincidia amb l'aniversari de l'acabament o el principi, o que es recordaven els fets de maig del 37, els afusellaments de les infermeres de Manacor, del batle de Palma Emili Darder, etc.). A més, les associacions de memòria històrica del nostre estat, així com la de les Illes Balears⁴, han reprès o augmentat la seva activitat donant llum a tots els elements que l'envolten com la repressió franquista, les presons, la guerra i les conseqüències, etc.

Amb tot això, el concepte de memòria històrica ha reviscolat i amb ell la importància del seu paper a les aules. Però els historiadors i historiadores som conscients què per explicar un terme, primer cal entendre el seu significat etimològic i les seves definicions, el que també s'hauria de fer més cops a les aules durant les explicacions. Aleshores, ens trobem amb un terme compost per un substantiu, memòria, i un adjectiu, històrica. El primer d'ells, la memòria prové del llatí *memòria*, -ae, substantiu femení de la primera declinació que es defineix com la facultat de recordar. El DIEC ens proposa les següents definicions amb relació al concepte de memòria que necessitem pel treball:

- 1. f. Facultat de recordar.
- 2. f. Record.
- 3. f. Escrit en què són exposats certs fets, destinat a recordar-los.
- 4. f. Relació de fets particulars que s'escriuen per il·lustrar la història.

Així mateix podríem afegir la del TERMCAT:

- Capacitat de recordar una informació concreta, emmagatzemada en el cervell, sobre una cosa apresada o una vivència experimentada

⁴ L'Associació Memòria de Mallorca per la recuperació de la memòria històrica, que actualment promou diverses activitats, ates i homenatges, tant a través de les xarxes socials com a la seva pàgina web <http://memoriadelesilles.org/>

anteriorment, en què intervenen mecanismes de fixació, conservació, evocació i reconeixement d'aquesta informació.

D'altra banda el terme història, prové del grec ἱστορία i està composta pel verb jo sé, del qual derivaria oistor (savi) i d'aquí oisotòria (la qualitat del saber).⁵ D'aquí ja passaria al llatí historia, -ae (femení de la 1a declinació) i aniria introduint-se dintre del nostre vocabulari, encara que, com veurem a continuació, la paraula ha adquirit diversos significats.

- Narració ordenada i verídica dels esdeveniments relatius a una persona, a un objecte, d'un succés, d'un afer.
- Exposició sistemàtica dels esdeveniments que afecten un poble, una institució, una ciència, un art.
- Conjunt dels esdeveniments humans, o de certs esdeveniments humans, considerats en el seu desenvolupament.
- Període de la vida de la humanitat posterior a l'aparició de l'escriptura.

A partir d'aquí, s'entendria que l'adjectiu històric/a es refereix a quelcom que pertany a la història o en fa referència a aquesta mateixa, així com a qualsevol esdeveniment, persona, objecte, etc. que part de la societat, col·lectiu, etc. determina com a digne de passar a la història, és a dir, de ser recordat generació rere generació.

Veient la complexitat de la terminologia, els estudis referents a la memòria en el camp de les ciències socials i científiques ha obert debats interessants i complicats a la vegada, inclús en el terreny de la història, dintre de la qual s'intenta discernir o especificar quin mètode cal seguir per utilitzar-la com a font per construir els relats històrics, a més d'esclarir quin grau de fiabilitat convé donar-li.

Els que defensen l'ús de la memòria per la investigació al·ludeixen a la gran quantitat de dades interessants que aporta, les quals tal vegada no es podrien trobar en cap llibre o document i que, malauradament amb

⁵ Pabón y Suárez de Urbina, José Maria (2011). *Diccionari Manual Grec clàssic-Català*. Barcelona: Larousse.

el pas del temps es van esborrant o desapareixent a mesura que la persona que els conté va envellint. Precisament això últim ho utilitzen els detractors com argument per rebutjar el seu valor com a font, sumant-ho a què també l'afecten les ideologies de la gent o les normes socials. Tot això junt, li confereix molta subjectivitat, mentre que les altres fonts, analitzades des d'un punt de vista crític i el més objectiu possible els hi generen més confiança.

Malgrat aquest debat i els punts de vista de cada banda, actualment resulta innegable que història i memòria mantenen un lligam inseparable, atès que mentre un fet o tradició visquí en la ment de la gent, no es fa necessari posar-ho per escrit per tal de conèixer-ho. En canvi, en el moment en què la persona o grup que rememori aquell esdeveniment, comenci a desaparèixer o a difuminar-se, la història ha d'entrar en escena per escriure el màxim d'informació possible. Per dir-ho d'una altra manera, i tal com ja afirmava Pierre Nora, la història permet posar per escrit tot el que ofereix la memòria abans que el pas del temps ho esborri.⁶

D'aquesta manera, s'evita que es perdi per sempre la informació de la generació que visqué aquell esdeveniment, és a dir, és veritat que un descendent seu o qualsevol persona que hagi escoltat aquell record ho pot explicar, però no està situat dins el grup o marc social dels anys d'aquell succés, per tant, el relat pot variar d'una generació a una altra depenent del context social.

Per solucionar tot aquest trencaclosques, historiadors, sociòlegs, psicòlegs, etc. s'han posat a investigar un tema tant atractiu com complex. Un dels pioners en aquest estudi fou el sociòleg francès Maurice Halbwachs, amb dues obres destacades, *Els marcs socials de la memòria* (París, 1925) i *La Memòria Col·lectiva* (París, 1950), aquest últim publicat pòstumament 6 anys després de la seva mort en el camp de concentració de Buchenwald.

⁶ Becerra Mora, José Camilo, "Historia y memoria: una discusión historiográfica", *Pensar Historia*, 2015, 5, 66.

En aquesta obra Halbwachs, atorga valor als testimonis per refutar o validar el que es coneix sobre un episodi, és a dir, jutja els records. Aquests es poden anar difuminant amb el temps, però es poden reconstruir a partir d'investigacions o el que et puguin aportar altres persones. Precisament, els marcs socials en els quals els mou l'individu, dels quals no pot escapar, són els que configuren el passat. La memòria col·lectiva és una reconstrucció o imatge de passat, el qual sempre es veu modificat pel temps, per les relacions socials, etc.⁷

Per tant, no és suficient amb el testimoni propi, sinó que la memòria dels altres o el record del qual ens hagin dit els altres del que saben d'aquell esdeveniment, també ens pot ajudar a erigir aquella imatge. Així doncs, quan es construeix cal tenir en compte les dues memòries, la individual i la col·lectiva, perquè una sense l'altra no poden ser, es complementen respectivament. Això sí, cal deixar ben clar que cada un d'ells rememorarà l'episodi amb característiques diferents de la dels altres. A més, el canvi dels marcs socials i el trencament d'alguns llaços que abans existien entre els membres del grup, afectarà considerablement al record individual i al col·lectiu.

Quant a la construcció, si bé la memòria es refereix a una imatge del passat, sempre es va erigint contemporàniament, o, en altres paraules, sempre la tenim en construcció i els historiadors necessitem entendre quins són els mecanismes que s'utilitzen per elaborar aquestes imatges, el que ens duria a perfilar la relació entre memòria i societat. Això últim constitueix una gran font de coneixement per les nostres recerques, atès que la societat genera la memòria i en aquest procés es produeixen debats que deixen entreveure els conflictes sociopolítics del moment.

A partir de la memòria col·lectiva, es comença a erigir allò que coneixem com la història oficial del país, el gran conflicte, atès que d'ella es poden apropiat partits, institucions o governs per legitimar una part

⁷ Colacrai, Pablo, "Releyendo a Maurice Halbwachs. Una revisión del concepto de memoria col·lectiva", a *La trama de la comunicación*, 2010, vol.14, 67-68.

d'aquesta, oblidant una altra.⁸ Tot això a través de fonts històriques, algunes de dubtosa veracitat i objectivitat, que al mateix temps queden legitimades perquè són aquestes les que expliquen la història de l'estat.

Els grans relats de la memòria col·lectiva constitueixen un dels eixos que configura una comunitat de ciutadans, el que acaba cristal·litzant en la seva vida i la memòria, a més, permet mobilitzar les masses, ergo, es pot entendre com un instrument de control polític, és a dir, la memòria pública s'utilitza per gestionar la població. Conscients d'això, els governs, partits polítics i institucions s'han disputat al llarg dels anys la propietat d'aquest discurs imperant en l'espai públic per dibuixar el futur a la seva voluntat.⁹

Això ho fan controlant la historiografia, els espais de memòria, els discursos i l'educació, el camp que precisament ens ha de preocupar en aquest treball i un dels llocs més perillosos per implantar certs missatges, atès que sabem que les ments adolescents i joves són molt fàcils de persuadir i si se'ls hi explica un discurs amb mancances, sense objectivitat, etc. això pot afectar a la seva comprensió del que ha de ser una societat democràtica. De tot això, però, ens ocuparem el següent punt.

3.2. El tractament de la temàtica al món educatiu.

Hem entès que la memòria no és tan sols la nostra propietat, sinó de totes les esferes socials que ens envolten, és a dir, aquí s'inclourien els nostres amics i amigues, la nostra família, els mitjans de comunicació, els espais públics i el món educatiu. Tot això juga un paper fonamental a l'hora de construir els esdeveniments del passat, atès que com va dir Halbwachs, la memòria col·lectiva és la reconstrucció que efectuen els diferents protagonistes d'aquell record.

⁸ Piñuel, J. L., Lozano, C. (2006). *Ensayo general sobre la comunicación*. Barcelona: Paidós.

⁹ Sánchez Costa, Fernando, *Memòria pública i debat polític a Barcelona (1931-1936): l'Esquerra Republicana i la Lliga Catalana davant el passat i el futur de Catalunya*, Tesi doctoral no publicada, Universitat Internacional de Catalunya, Barcelona, 2011, 63.

Per exposar aquests records, la principal via d'avui en dia, a banda dels mitjans de comunicació, els llibres, etc. és l'educació i la memòria històrica, com ja he deixat ben clar, constitueix un dels pilars bàsics de la societat a la qual entraran a formar part aquells estudiants, vist que gràcies al seu aprenentatge del seu i del nostre passat els podem fer protagonistes d'un futur que cal construir-se amb la idea central de no repetir els errors dels anys o èpoques anteriors, quelcom que els historiadors i historiadores sabem que és difícil per l'espècie humana.

Els nostres estudiants han de conèixer la memòria pública, la història del país, que no té per què ser la mateixa que el discurs oficial de l'estat, atès que una està en constant construcció, és dinàmica. L'esfera pública possibilita la formació d'una opinió civil independent del poder de l'estat, en el qual la ciutadania centra la configuració del seu saber i el poder. L'escola, sens dubte, li convé ocupar un lloc en aquest espai públic perquè és aquella eina que permetrà formar un ciutadà capaç de viure en societat.¹⁰

Si entréssim en una aula de batxillerat o de grau en Història i els demanéssim una pluja d'idees de memòria històrica sorgirien una gran quantitat de paraules, termes o temes: Segona República, Guerra Civil, rebel·lió militar, auxili a la rebel·lió, afusellament, repressió, rereguarda, franquisme, injustícia, record dels que perderen la vida per intentar servir al poble, Valle de los Caídos, onomàstica dels carrers, places, llocs públics, bibliografia diversa, etc.

Però, precisament aquests serien els problemes. Primer, tan sols la gent entesa en la matèria ens sabia dir qualque cosa (segurament molt més que aquests termes que he proposat) i, segon, molts d'estudiants de batxillerat o secundària no ens sabrien parlar de molt més o ni tan sols coneixerien a què ens estem referint. Aquest és un dels principals errors, des del meu punt de vista, que hi ha en l'educació actual, el desconeixement del mateix passat.

¹⁰ Cuesta, Raimundo, "Historia con memòria y didàctica crítica", a *Con-ciencia social: Anuario de didáctica de la Geografía, la Historia y las Ciencias sociales*, nº 15, 2011, 21

Tal vegada això sigui provocat pel poc interès que suscita la història en els joves o tal vegada sigui la manera d'explicar-la, que sovint la fa densa i pesada, retirant tot atractiu a una matèria que pot captivar inclús a l'estudiant més passiu si se sap explicar bé o si un coneix com fer que els estudiants en siguin protagonistes d'ella, que no la vegin com quelcom llunyà a ells i elles.

A més, tan sols la Llei de Memòria Històrica del 2007 aprovada pel PSOE posà un referent legislatiu a una feina que molts d'autors i autores, associacions, col·lectius i persones portaven anys fent, però que cap govern havia volgut reconèixer. No és estranya aquesta situació, atès que hem vist al llarg dels anys com el discurs oficial d'alguns partits o governs (deixant de banda algunes tímides actuacions dels governs d'esquerra) ha sigut deixar de banda el conflicte per no obrir velles ferides.¹¹

Precisament aquest pensament ha conduït a deixar la llei de memòria històrica sense finançament molts de cops i de retirar-la de la història que s'ha d'ensenyar a les aules, un objectiu que, sovint gràcies a l'impuls dels docents, els governs autonòmics i les associacions que treballen en aquest àmbit, no s'ha assolit, garantint que així els estudiants puguin conèixer aquest terme i tot el que l'envolta.

Aleshores, l'estat s'apodera de la història i de la memòria, utilitzant-la per dominar els espais públics amb els discursos que a través dels mitjans de comunicació, llibres, internet, etc. arribaran als nostres alumnes que a la vegada ho transmetran a la societat. Aquesta "història oficial de l'estat" promoguda per les elits governants i legitimada per les produccions bibliogràfiques derivades, ha provocat que la història, en lloc de respondre a un interès educatiu, sigui una eina d'estabilització, d'evitar els debats que a la vegada són els que l'alimenten. Tot això en pro d'una democràcia que precisament no pot viure amb una història tergiversada o mancada d'objectivitat.

¹¹ RTVE, *El Gobierno critica que el PSOE quiera exhumar a Franco y abrir "viejas heridas"*. Recuperat el 12-05-2017 de: <https://www.rtve.es/noticias/20170512/gobierno-critica-soe-quiera-exhumar-franco-abrir-viejas-heridas/1545441.shtml>

Tot això pot ser més perjudicial en un país que va viure una guerra civil que va enfrontar veïns, germans, famílies, amics, etc. i que visqué quaranta anys d'una dictadura que va néixer matant i va morir matant, en una persecució política centrada a eliminar o exterminar qualsevol vestigi d'oposició, de resistència al règim, així com dels records de la Segona República, les persones, figures polítiques, socials i sindicals que representaven el període, garantint el predomini de les classes dominants (aristocràcia, exèrcit, clero, etc.) i que quelcom semblant al que va esdevenir entre 1931 i 1936 no tornés a passar mai més.

Totes les injustícies comeses en aquella guerra i la dictadura, tots els abusos de poder, els crims, les tortures, etc. tot quedà apagat per una transició que es dedicà a reconciliar de forma forçosa dos bàndols i a "perdonar" amb una llei d'amnistia els falsos crims dels quals foren acusats els represaliats, però també va deixar sense jutjar als seus botxins. A poc a poc, es veia com en la transició no hi havia ruptura, sinó que semblava més una continuació del franquisme, amb un vestit de democràcia.

Crec que tot es podria resumir en una paraula, el consens, un substantiu imperant en tot el període de la transició i que avui en dia segueix ben viva, tant en el llenguatge dels mitjans de comunicació com en l'educació. Mirem per exemple el cas d'un llibre de Geografia i Història pel curs de 4t d'ESO de l'Editorial Anaya que comença el tema de la següent manera:

"El 22 de novembre de 1975, les Corts varen proclamar rei Joan Carles I de Borbó. S'iniciava així un període de canvi des de la dictadura a la democràcia, conegut com a Transició democràtica, que va culminar amb l'aprovació de la Constitució de 1978. Tot i les tensions socials entre partidaris i detractors del procés democràtic, aquest es va realitzar de manera pacífica i en un ambient de tolerància i consens entre les diferents forces polítiques. Aquest procés va suscitar l'administració a l'exterior i es va convertir en un model per a altres països"¹²

¹² M. García, C. Gatell, S. Riesco. *Geografia i Història (4t ESO)*. Palma: Vicens Vives.

Dues paraules, consens i pacífica. Aquest consens semblava una apologia cap al “mai més” en referència a la Guerra Civil, però també afirmar que tot el que havia passat els anys anteriors s’havia d’oblidar i l’adjectiu “pacífica” no fa justícia al que es va viure realment, ja que durant la Transició es produïren moltes morts a causa del terrorisme d’ETA, els atemptats de l’extrema dreta (Montejurra i els assassinats dels advocats d’Atotxa) i un intent de cop d’estat.

Així doncs, el discurs per mostrar aquest procés com quelcom exemplar i quasi perfecte, fa que la societat obliidi part de la seva història i ho reflecteixi en els llibres de text, un motiu més perquè els docents facin un esforç per donar llum a aquesta història ocultada als seus alumnes i que aquests vegin el que se’ls hi amaga i entenguin la importància d’aquests coneixements. Només així, garantim un futur a la societat democràtica.

Actualment, veiem com, a pesar dels llibres de text, els docents fan una gran feina, utilitzant les diverses referències bibliogràfiques que tenen al seu abast per crear unes explicacions més completes i ajustades a la realitat, allunyades d’aquelles que les institucions ens donen com a oficials. A més, les noves metodologies permeten implantar aquests coneixements amb una finalitat molt més reflexiva o crítica que no pas memorística, sempre fomentant l’objectivitat.

Una de les múltiples eines que hi ha al nostre abast són els itineraris didàctics. Molts dels que hem cursat el màster els darrers anys, enteníem les sortides didàctiques com un dia sense classes, que anàvem pel poble o generalment per Palma o Alcúdia (són els dos que jo més vaig visitar) i allà un docent o un guia ens feia una visita pels llocs més singulars. Si ara ens parem a pensar-ho dos segons, molts d’aquells itineraris no tenien a veure amb el temari que s’estava fent a l’aula (ni el que es faria), es centraven a veure edificis o llocs públics amb una explicació sovint bastant encertada però a la qual pocs prestàvem atenció.

Després, tots esperàvem el moment de berenar, seguir amb la sortida i en acabar tornar cap a casa, ben contents de passar un dia a fora amb els companys i companyes sense haver anat a classe, però crec que

molts de nosaltres, si bé havíem après qualche cosa aquell dia, no enteníem l'objectiu d'aquella ara malament anomenada, excursió. Això avui en dia ha canviat, perquè les sortides es preparen amb més consciència, s'insereixen dins un temari i uns coneixements i, a més, l'alumnat comprèn els objectius d'aquell dia.

Entenc que aquestes darreres reflexions semblin tenir poc a veure amb la planificació d'un itinerari didàctic, però en l'educació, ara que passarem a pertànyer al món docent, hem d'entendre que darrere un treball, un examen, una activitat o un itinerari hi ha molta més feina del que un es pensa quan està assegut a una taula escoltant al seu professor o la seva professora. Aquest docent ha d'haver treballat amb profunditat el tema que vol exposar a l'alumnat amb una metodologia determinada per planificar-ho bé tot o, en cas contrari, hi ha un gran perill de fracàs en l'activitat i això repercutirà tant en ell com en l'alumnat.

3.3. La Memòria Històrica a Mallorca i a l'àmbit local

La Guerra Civil és un conflicte que va molt més enllà del període comprès entre 1936 i 1939, és a dir, les seves conseqüències es pateixen encara avui en dia i no tan sols a escala nacional, sinó a cada comunitat autònoma i poble del país hi ha rastres d'aquells fatídics tres anys, tant en els espais públics com en les persones.

- Estudis sobre la Guerra Civil a Mallorca i a les localitats.

La historiografia sobre la Guerra Civil a Mallorca neix, pràcticament, des del moment en què esclata el conflicte. Així i tot, queda clar que durant els anys de la guerra i els del franquisme a Mallorca, les obres estaven impregnades clarament del sentiment patriòtic, victoriós i justificador del Moviment (amb l'excepció de les que aparegueren a Menorca durant el temps que encara va pertànyer a la república), promulgat pels ideòlegs del règim per tal de justificar les seves accions contra la legalitat republicana.

Així i tot, fora de l'illa aparegueren títols que intentaven narrar els fets des del punt de vista republicà que recercaven en les causes del conflicte i en l'evolució d'aquest mateix, mentre les del bàndol nacional tan

sols volien donar un pretext als revoltats per justificar la seva acció contra la República legalment constituïda. Algunes, malgrat els trets franquistes que les impregnen, aporten informació molt interessant respecte a temes militars o estratègics.

Pel que fa a la repressió, un dels primers serà George Bernanos, atès que constitueix un element imprescindible per conèixer els esdeveniments de l'illa en aquell període, així com la terrible repressió que es dugué a terme. Gràcies a ella, els futurs investigadors han pogut tenir una base sobre la qual construir els seus relats referents a aquest aspecte.

A finals del franquisme, alguns investigadors començaren a produir treballs una mica més elaborats i seriosos, encara que alguns d'ells deixaven entreveure algunes restes de la influència franquista en els darrers anys de la dictadura. Així doncs, malgrat que la qualitat superava els títols precedents, no constituïen aquella anàlisi total que atorgués una visió més verídica del que havia succeït durant aquell període, tal com deia Josep Massot i Muntaner.¹³

Dins aquesta mancança, aparegueren produccions de temes mai estudiats fins aquells moments, com els que estudiaven la presència dels italians a l'illa, centrades tant en la figura de l'infaust "Comte Rossi", com en la participació dels cossos voluntaris italians en el front de Manacor. A partir de la Transició, apareixen figures molt importants com Josep Massot i Muntaner, un dels autors més rellevants de l'estudi de la Guerra Civil a les Illes, tant del conflicte com de la repressió, en especial a l'illa de Mallorca mitjançant una gran quantitat de produccions (llibres, articles, etc.) que creen un corpus únic en el qual un llibre complementa a un altre i en què l'autor, des de la publicació de la seva obra prima, *La Guerra Civil a Mallorca* (Barcelona, 1976) ha anat alimentant amb el pas dels anys.

Altres dos autors a destacar, situats, per dir-ho de qualche manera, en la cúspide de la piràmide, serien David Ginard Ferón i Miquel Durán Pastor, a més d'altres locals com Manel Suárez Salvà, Antoni Tugores,

¹³ Massot i Muntaner, Josep, "La literatura sobre la guerra a Mallorca" a *Lluc*, 626, 1973, 22.

Sebastià Serra i Bartomeu Garí, entre molts d'altres. En aquests anys, les línies d'investigació s'han diversificat molt, ha aparegut tal infinitat d'obres que resulta impossible tenir-les en compte en un treball com aquest; per tant, els lectors trobaran a faltar qualche monografia, llibre, article, etc. que tal vegada s'hauria d'haver inserit en el treball.

Temes com el moviment obrer, l'exili, els testimonis personals, les biografies de personatges republicans represaliats, exiliats o assassinats pels criminals feixistes, aspectes militars, estratègics, etc. s'han vist estudiats per un gran nombre d'investigadors (historiadors, sociòlegs, etc.), comptant amb el suport inestimable d'editorials com Lleonard Muntaner, Moll o Documenta Balear, així com les revistes Randa, Serra d'Or o Lluç.

Aquests temes aparegueren mitjançant el serial *Memòria Civil. Mallorca en Guerra (1936-1939)* del diari *Baleares*, esdevinguda el 1986, l'any del cinquantenari, un moment que impulsà considerablement les investigacions. No obstant això, els historiadors encara trobaven problemes a causa de la falta d'editorials o les traves institucionals en els primers moments. Així i tot, durant aquest període se'ls obrí l'accés a arxius i documentació fins aquell moment secreta que permeté augmentar la qualitat dels treballs, a més d'obrir nous camins en l'anàlisi del conflicte.

Dintre de tot aquest corpus bibliogràfic, caldria fer menció a la rellevància de la col·lecció editada per Documenta Balear i coordinada per Arnau Company Matas *La Guerra Civil a Mallorca, poble a poble*, un serial que, pel que s'ha pogut investigar, no té cap semblant en la resta de l'estat espanyol pel que fa a edicions que s'encarreguin d'analitzar el conflicte a escala local en tots els aspectes possibles.

Queda clar que aquest episodi de la història mallorquina constitueix un dels més estudiats de tots, donada l'elevada quantitat d'obres, articles, capítols, etc. que han aparegut, a més de les nombroses editorials i revistes que han col·laborat perquè aquests treballs arribessin al públic. Així i tot, es denoten algunes mancances, com la falta d'algunes obres que estudiïn amb més profunditat l'exili, els integrants i l'organització de la Falange i, sobretot, biografies sobre alguns dels personatges més

tenebrosos d'aquells anys, com Francesc Barrado o Mateu Torres Bestard, dos dels artífexs de la duresa repressiva esdevinguda a l'illa entre l'octubre del 1936 i el maig del 1937.

Així mateix, caldria que els autors/es dediquessin alguns dels seus esforços en estudiar amb el màxim detallisme la participació d'un dels personatges més misteriosos, al mateix temps que famosos, de la història mallorquina, així com un dels protagonistes de la guerra civil, tant a escala local com nacional, com és Joan March Ordinas, considerat el banquer del règim franquista.

Per acabar, crec que seria adient agrair el gran esforç i el temps dedicat pels investigadors en il·luminar un passat obscur què molts encara avui en dia s'esforcen a mantenir-lo ocult o en intentar què resti en l'oblit general, amb l'excusa de què cal tancar les velles ferides. Si es llegeixen els llibres de testimonis personals, com els de Margalida Capellà Fornés, s'entendrà que aquests greuges patits per les víctimes de la guerra no es tanquen fins que s'aconsegueix la justícia, fins que un pot saber on pot dur flors als seus familiars i sap que aquella persona estimada fou assassinada per gelosies, enveges, odi, etc., sense ser culpable de cap delictes.

- Història local de la Guerra Civil i l'educació

En els darrers anys, a Mallorca hi ha hagut un creixement considerable de les investigacions sobre les històries del municipi, amb nombroses col·leccions com la que ja hem esmentat de l'Editorial Documenta Balear, els articles recollits en setmanaris locals o de la comunitat autònoma i els múltiples estudis que s'han fet en les diverses jornades d'estudis locals que, si bé no estan presents en tots els pobles de Mallorca, en les darreres dècades han experimentat un creixement que s'ha de tenir en consideració.

A més, tant dels articles de les jornades com de les motivacions dels i de les especialistes han sortit nombroses publicacions sobre diferents aspectes de la vida de les diferents vil·les de les Balears, amb les quals es parla de totes les etapes de la història, encara que en línies

generals podem veure un predomini de la història contemporània, la prehistòria i l'Edat Mitjana.

Així i tot, aquest creixement de la investigació local no es veu reflectit en l'ensenyança, atès que durant la meua vida com estudiant i en les pràctiques rara vegada he vist qualque menció al municipi mentre s'estava explicant un tema o un ítem d'aquest i mai he pogut escoltar com s'utilitzava la història local per explicar la general, quan entre les dues hi ha molts més lligams del que sembla, ja que la primera sovint és el millor mirall de la segona.

Per aquest motiu i d'altres, cal que s'introdueixin unitats didàctiques que utilitzin elements o fonts històriques que procedeixin de la història local i en segon lloc plantejar qualque treball sobre períodes concrets de la vil·la. Un dels altres motius, podria ser que, mitjançant un acord amb els arxius locals, els alumnes puguin veure quins vestigis hi ha del seu passat més pròxim i com es pot elaborar un estudi important mitjançant aquestes eines. Així i tot, cal que el professorat en qüestió domini de forma àmplia les tècniques de construcció de l'estudi històric, tractament de les fonts, etc. perquè si no, només aconseguirà confondre l'alumnat. A més, els treballs tan sols s'han d'encarregar si l'alumnat ha practicat els aspectes esmentats anteriorment.¹⁴

Per tant, els estudis d'història local permeten, d'una banda, que els alumnes entenguin o vegin que les reminiscències del seu voltant i els documents es poden emprar per comprendre millor la història, i d'altra banda, permet ensenyar els coneixements, les habilitats i les tècniques que els poden ajudar a identificar i analitzar aquestes restes, són propis del coneixement i la investigació del passat. A més, els pot donar la capacitat per reconstruir els esdeveniments i això a la vegada els iniciarà en la interpretació històrica, i els pot despertar la curiositat per l'exploració històrica del seu entorn més immediat.¹⁵

¹⁴ Prats, Joaquim, "El estudio de la Historia local como opción didáctica. ¿destruir o explicar la historia?", a *IBER. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, nº8, 1996, 93

¹⁵ *Ídem*, 94.

Per assolir tot això, ens podem servir de la toponímia, els edificis civils i religiosos, els objectes, instruments, xarxes de comunicació, museus, arxius i fonts orals. Molt important planificar bé les visites als museus o arxius perquè si ens limitem a veure sales sense cap metodologia o objectiu pot ser una activitat molt pesada per l'alumnat. Amb la història oral també convé recordar-los que aquesta es pot veure afectada pel pas del temps i els oblits de la memòria. Amb tot convé que el coneixement de tots els elements per part del professorat sigui bastant ample, que la història del poble estigui articulada, que hi hagi mitjans suficients i que s'utilitzi la metodologia necessària.¹⁶

- Inserció dins el currículum i itineraris didàctics a escala local.

Si bé és cert que en aquest treball ens preocuparem per l'explicació d'aquest temari dins el curs de 4t d'ESO, convindria repassar com s'insereix en altres currículums com el de batxillerat. Així doncs, anirem a la inversa, és a dir, començarem pel temari de segon de batxillerat en l'assignatura d'Història d'Espanya.

El tractament d'aquesta matèria sempre ha generat moltes queixes en l'alumnat i en el cos docent, atès que, en primer lloc, els coneixements que s'han d'impartir en menys de nou mesos de cara a la selectivitat sembla que augmenten cada any i resulta molt complicat fer sessions que fomentin l'esperit crític de l'alumnat, que aquest comenci a fer-se preguntes sobre el passat i el present. Pel que fa a la història del nostre país en els cursos precedents, hi ha episodis en què els professors hi dediquen més temps i d'altres que tan sols fan un lleuger repàs.

He viscut amb 3 lleis educatives amb el meu aprenentatge i, si bé la LOMQUE projecte una metodologia d'ensenyança de la nostra assignatura molt difícil, amb poc temps i centrada en la simple absorció de coneixements, des de fa anys la història d'Espanya és molt complicada d'explicar en tots els mesos que dura el segon de batxiller i en la secundària, no tant ara perquè els nous docents que apareixen van

¹⁶ *Ibidem*, 95-96.

canviant les coses, però durant molt de temps l'aprenentatge de les ciències socials era bàsicament recordar i reproduir a l'examen.¹⁷

En el currículum d'Història d'Espanya trobem qualche indici de memòria històrica en el *Bloc 10. La Segona República. La Guerra Civil en un context de crisi internacional (1931-1931)*, atès que dins el criteri d'avaluació 3. *Analitzar la Guerra Civil, identificar-ne les causes i les conseqüències i explicar la intervenció internacional i la successió dels esdeveniments a les dues zones*, trobem el 3.4. *Especifica els costos humans i les conseqüències econòmiques i socials de la guerra*.

Fins aquí tot molt clar, ara bé la realitat és ben diferent. Tenim un gran handicap, el temps, que a segon de batxillerat es podria resumir amb el conegut llatí *tempus fugit*, a més de tot un temari anterior que s'ha d'explicar degudament. Aleshores, en la majoria dels casos aquest punt coincideix amb les darreres setmanes abans dels exàmens finals (rara vegada es pot arribar a donar tot) o inclús (com és el meu cas personal), l'alumnat interessat a examinar-se de selectivitat ha d'anar a 3 o 4 classes en la setmana de correcció de les proves i entrega de les notes per veure una visió general d'aquests coneixements.

Així doncs, complir aquests criteris es fa realment difícil. Després passem al *bloc 11. La Dictadura Franquista (1939-1975)*, on el primer punt ens parlaria de La postguerra: grups ideològics i suports socials del franquisme; les relacions oscil·lants amb l'exterior; la configuració política del nou Estat; la repressió política; l'autarquia econòmica.

Així doncs, en l'apartat de la repressió tornariem a poder parlar de memòria històrica al nostre alumnat, però no es veu cap criteri específic d'això ni aquí ni en el darrer punt que va des de la transició fins a l'actualitat. Pel que fa al currículum de 4t d'ESO, aquest tema de la memòria històrica es podria ensenyar en els temes de l'Holocaust o el poc que es dedica a la Guerra Civil. Aquí tindriem un punt a favor perquè com

¹⁷ Per més informació es pot llegir aquest article López Facal, Ramón. (2014). "La LOMCE y la competencia histórica. *Ayer: Revista de Historia Contemporánea*, nº94 (2): 273-285.

que el temari no és tan dens, es poden introduir punts com el que ens interessa en aquest escrit.

A més, a l'assignatura de primer de batxillerat, Història del Món Contemporani també es podria tractar, atès que es parla de la Segona Guerra Mundial, l'Holocaust i la Guerra Civil. Però, així i tot, crec que aquí al darrere hi ha d'haver un punt molt important, la formació en la matèria per part dels docents. Molts de nosaltres, en el grau d'història poques vegades parlarem de memòria històrica en les assignatures corresponents i això fa que, si no tens un especial interès en el tema i no investigués pel teu compte, puguis entendre la rellevància del tema i la importància que té aquest en el desenvolupament social de l'alumnat.

Per tant, d'una banda és ben cert que ens correspon als docents la tasca d'ensenyar-ho tot de la forma més completa i objectiva possible, amb unes metodologies adients i unes sessions sempre adaptades al curs que ens trobem al davant, però d'altra banda també ens hem de mentalitzar que cal insistir a les administracions públiques relacionades amb l'educació perquè impulsin la instrucció d'aquest terme tan important.

Pel que fa als itineraris didàctics al poble de Sóller, respecte al tema de memòria històrica, no tenim constància de cap, tan sols vaig poder saber que l'arxiver Antoni Quetglas havia intentat fa uns anys impulsar-ne un però que no arribà a veure la llum. Sí que s'han fet diverses rutes per explicar el tema del Firó, el Modernisme (la Parròquia de Sant Bartomeu, el Banc de Sóller, etc.) tot lligant-ho amb el tema dels emigrants cap a França, Cuba i Puerto Rico, etc. però de memòria històrica i guerra civil poques coses tenim.

Pel que fa a la resta, tenim la històrica ruta de la Memòria realitzada a Palma els darrers anys amb aturades al Castell de Bellver, al Cementiri, l'Escola d'Arts i Oficis, etc. i una proposta d'itinerari didàctic realitzada per l'alumna Marina Castillo Fuentesal en un treball de final del mateix màster presentat el 2019. Així mateix, a la resta de pobles de Mallorca s'han fet visites puntuals a llocs concrets del conflicte, com els camps de treball.

4. Desenvolupament de la proposta. Un itinerari didàctic de memòria històrica a l'àmbit local. El cas de Sóller

Després d'aquesta fonamentació teòrica, anem per feina amb el nostre itinerari. Primer de tot, convé saber en quin context ens movem ara mateix, és a dir, conèixer el que succeí durant la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme a Sóller i quins vestigis ens queden per poder construir aquest itinerari i en segon lloc anar construint el recorregut d'acord amb uns objectius, continguts i competències, tot englobat dintre d'una unitat didàctica concreta.

4.1. Aspectes generals de la Guerra Civil a Sóller.

S'entén que en aquest apartat convindria explicar els 3 anys de conflicte a la Vall, però donat que tan sols hi ha l'obra d'Antoni Quetglas Cifre (2012) *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista* (Palma, Documenta Balear) i altres obres petites que en parlen de forma superficial o en tracten altres temes, no voldria haver de posar el mateix que aquestes, perquè seria fer una còpia i enganxa més que una explicació.

La guerra civil fou un conflicte que es mostrà diferent en cada regió, illa o poble del nostre país i, per tant, cada lloc manifesta una sèrie de particularitats que el fan únic. Així doncs, la meua intenció en aquest apartat serà parlar dels elements o ítems que fan d'aquest poble situat al centre de la Serra de Tramuntana, un punt singular d'aquest conflicte.

En primer lloc, a Sóller existia una esquerra bastant consolidada, amb personalitats del poble integrades dins els partits, com Esquerra Republicana Balear, i que al mateix temps formaven part de l'elit burgesa del poble, però que veien amb bons ulls la constitució d'un nou règim que els permetés assolir un nivell superior, sempre ocupat per unes classes amb mentalitat poc progressista i sempre recelosa de qualsevol política que pogués trastocar mínimament els seus plans. Així i tot, a Sóller, l'encant per la política no estava a l'ordre del dia, ja que a les eleccions d'aquests anys, el tant per cent del cens que va anar a votar sempre fou molt baix.

En segon lloc, el poble, gràcies als seus constants vincles amb França o altres territoris construïts amb el comerç i les famílies que havien anat a fer fortuna al país gal, sempre estava bastant al dia amb les noves tendències

polítiques i artístiques, el que el convertia en un lloc bastant modern per l'època. Així i tot, el domini polític i econòmic seguia en mans d'uns pocs empresaris que amb societats com El Gas, el Ferrocarril de Sóller o les fàbriques tèxtils feien i desfeien, molt preocupats per un nou règim que mirava més pels treballadors que no per ells, com sempre havia estat.

Les primeres eleccions del 12 d'abril del 1931 foren guanyades per les forces conservadores, tot i que amb la proclamació del nou règim aquests comicis es repetiren per la denúncia d'irregularitats. El 14 d'abril, davant les notícies que arribaven de la península, molta gent no anà a treballar i es va congrega a la plaça del poble. Ben aviat, aparegueren les forces d'esquerres per entrar al consistori, canviar la bandera i proclamar el nou règim, malgrat la resistència del batle Miquel Colom.¹⁸

Els anys següents anaren en consonància amb el que passava a molts de municipis de la resta de l'illa, però res feia pensar que la situació podia arribar a canviar tant com succeí el 19 de juliol de 1936. Les notícies del cop d'estat a Sóller arriben el mateix diumenge en què Goded féu públic el ban de guerra, però, pel que narren els especialistes fins al dia 20 o 21 la situació no estigué del costat dels revoltats. Es pensa si podria ser per un problema de comunicació entre les autoritats militars de Palma i de Sóller, les quals no havien rebut encara cap còpia del ban de guerra ni les ordres que s'havien de seguir.¹⁹

Sabem que el batle Josep Serra Pastor, d'Esquerra Republicana, no volgué deixar el càrrec fins que no es rebessin notícies certes sobre el que estava passant,²⁰ tot i ser conscient que el ban del general Goded deixava ben clar que quedaven destituïdes totes les autoritats civils i aquestes serien substituïdes per

¹⁸ Quetglas Cifre, Antoni, *Biografies dels Batles Republicans de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010, 6-7.

¹⁹ Delgado i Muñoz, Josep (2010). Relat dels fets ocorreguts als carrabiners del Port de Sóller, el dia 19 i 20 de juliol de 1936. La història d'una repressió que perdura. A DD.AA (2010). *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller* (321-339). Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010, 324.

²⁰ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2010, 26.

persones addictes al nou ordre. A més, es deixava ben clar que qualsevol classe d'oposició, de força o de paraula, seria castigada amb les armes.²¹

Però el fet de tenir una esquerra consolidada i que havien arribat notícies del fracàs de l'aixecament a Barcelona, esperonà una mica la resistència. Així doncs, a Sóller tenim un dels pocs episodis de lluita contra els militars rebels que es donà al port de Sóller, concretament a la carretera de Muleta que puja cap a l'antiga estació telegràfica (avui en dia convertida en refugi per excursionistes). Es coneix que quatre oficials dels Jinetes d'Alcalà reberen el dia 20, l'ordre d'anar a l'estació per ocupar-la, ja que es pensaven que s'estava comunicant amb la ciutat comtal.²²

Es sap que els carrabiners del port, assabentats per la presència de soldats a la localitat, anaren corrent a veure què estava succeint. Sembla que quan els carrabiners, comandants per José Muñoz Enrile i José Gil Romera pujaven es trobaren amb un civil de nom José Marín i aquest els advertí que havien ocupat l'estació de Muleta, motiu pel qual continuaren pujant i es trobaren amb el tinent de cavalleria Francisco Javier Lizasoain que baixava a cercar reforços. Els carrabiners li ordenaren aturar-se i Lizasoain respongué intentant disparar, però l'arma no funcionà i quan intentava prendre el fusell al carrabiner Gil, aquest es disparà i causà la mort del tinent.²³

A Sóller, fins al dia 21 la situació no es posà de costat dels rebels. Aquest dia es disposaren canyons davant l'ajuntament, obligant el batle a deixar el seu càrrec (fou substituït per Jaume Casasnovas), es llegí el manifest que convidava als ciutadans a adherir-se a la causa nacional, s'organitzaren milícies ciutadanes i els carrabiners foren immediatament detinguts per les noves forces de l'ordre i emportats a Palma.²⁴

²¹ Suárez Salvà, Manel, *La presó de Can Mir. Un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*, Palma, Lleonard Muntaner, 2011, 70-71.

²² Massot i Muntaner, Josep, *El desembarcament de Bayo a Mallorca: agost-setembre de 1936*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, 38-39.

²³ *Ídem*, 39.

²⁴ Quetglas Cifre, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012, 108.

A partir d'aquí, sabem que Sóller patí bombardejos durant un període comprés entre l'agost del 1936 i el desembre del 1937, dos d'ells per mar des del port i que per aquest motiu es construïren nombrosos refugis, tant al poble com a la zona marítima.²⁵ Així mateix, a finals del 1937 es comença la construcció de la base naval al Port, atès que per la seva orografia i fondària era un bon lloc per construir-la i que els vaixells poguessin recollir provisions i combustible.²⁶

Per acabar, al poble, concretament al port, hi trobem un camp de concentració o treball dels molts que es posaren en funcionament a l'illa des de l'inici del cop d'estat, el del Llatzeret. Aquesta construcció començada el 1815 tenia el propòsit de rebre a les tripulacions sospitoses pel que fa a la seva sanitat i posar-les en quarantena.²⁷ De manera progressiva anà perdent protagonisme i s'abandonà fins que les noves autoritats de l'illa el veren com un lloc ideal per construir-hi un camp de concentració en el qual es destinarien presos del poble, però també reus de les altres presons de la província com Can Mir, moltes d'elles ja plenes a causa del gran degoteig de detencions dels primers mesos i una infraestructura penitenciària que no les podia absorbir.²⁸

Sabem que va obrir el 17 de desembre del 1936 i que l'edifici de dues plantes tenia llum amb fanals de gasolina i oli, no tenia aigua ni comunicació telefònica. L'exterior també tenia llum elèctrica, una paret que actuava com a tanca, una cantina i capacitat per 220 persones, tot i que en un primer moment només n'hi arribaren 56.²⁹

Pel que fa al tracte dels presoners, no tenim constància de mals tractaments, pallisses, afusellaments indiscriminats o qualsevol altre acte semblant, tot i que hi hagué alguns reus que sí que es queixaren del menjar i de

²⁵ *Ídem*, 117-118.

²⁶ *Ibidem*, 129.

²⁷ García Pérez, Rafael, Notes per a la història marítima del Port de Sóller, a DD. AA, *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller, 2011, 187.

²⁸ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit*, Palma, 2012, 137.

²⁹ Jaume Esteva, Maria Eugènia, Esclaus per fortificar Mallorca. El Llatzeret de Sóller (1936-1940), a DD. AA, *XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller* (pàgines 243-250), Sóller, Ajuntament de Sóller, 2019, 245.

les condicions d'higiene (polls, rates, falta d'infraestructura sanitària, etc.), el que sabem que fou un punt comú en molts de camps i presons que s'obriren a Mallorca, atès que les noves autoritats, ansioses per trobar grans espais i amb ben poca preocupació del benestar dels seus hostatges, no es preocupaven de si l'edifici complia un mínim de condicions, simplement que fos gran i pogués albergar molta gent.³⁰

De fet, sabem que molts de presos moriren per tuberculosi i bronquitis que agafaren al camp, on la humitat era molt present. Sovint, les famílies intentaven que els seus no passessin fam enviant paquets amb menjar i roba, però molts de cops els bolics no arribaven a port, atès que quan els soldats o guardes ho veien, s'ho quedaven. També cada setmana rebien una missa que oferia el capellà del camp (d'assistència obligatòria) i a vegades els anava a visitar un inspector de camps. Així mateix, també els visitava un metge cada mes o mes i mig.³¹

Pel que fa a les tasques, aquest camp de treball se centrà a construir les carreteres de Muleta i del Port de Sóller, però donades les males condicions de feina i les característiques del terreny (la pedra és molt dura i costa molt de picar), les obres anaren molt lentes. Sabem que treballaven per parelles, cada una tenia un pic i una pala, i havien de fer com a mínim 4 metres quadrats cada dia, i si no ho acabaven, a la nit. També coneixem que se'ls hi donava un martellet molt petit que estava fet precisament perquè es trenqués, ja que quan això passava, el reu era immediatament castigat. A la nit, un destacament especialitzat anava a posar pólvora per agilitzar la tasca.³²

Malgrat ser una zona aparentment tranquil·la, com és el Port de Sóller, tenim constància d'alguns incidents, com l'intent d'assalt del campament per part d'un grup de falangistes cap al 1937. Així mateix, per ell passaren nombroses tripulacions de vaixells capturats pels revoltats o d'altres llocs de la península.³³

³⁰ Janer Torrens, Antoni, "Camps de concentració al paradís", *Diari Ara*, 27-10-2018. Recuperat el 08/06/2020 de: https://www.arabalears.cat/societat/Camps-concentraco-paradis-Republicans-Illencs_0_2114788627.html

³¹ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 151-152

³² Jaume Esteva, Maria Eugènia, *Op. Cit.*, Sóller, 2019, 246-7.

³³ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 117.

Al final, l'edifici el 1938 passà a mans de la base naval del Port i continuà com un camp militar, el que avançà molt més les obres de la carretera de Muleta i de la base naval que s'estava construint en aquells moments. Finalment, el camp fou tancat el 5 de juny de 1940, havent-hi passat per allà molts de presoners.³⁴

Respecte a la repressió, trobem nombrosos casos dignes de ser coneguts. Trobem primer el del batle Llorenç Roses que ostentà el càrrec des de les eleccions de l'abril del 1931 fins al maig del mateix any i que féu ja algunes actuacions destacades com canviar el nom dels carrers per altres més relacionats amb el nou ordre polític i justament fou en el seu restaurant a Palmanova on el general colpista Goded féu el darrer dinar amb els seus col·laboradors abans de l'aixecament. També es dona la casualitat que estava casat amb Dolors Rovira Sellarés, motiu pel qual era cunyat del metge Mariano Rovira i del batle de Palma i també metge, Emili Darder.³⁵

Era un home ric, però d'ideals republicans i fou empresonat els primers dies de la rebel·lió militar i sotmès a un consell de guerra l'octubre del mateix any, acusant-lo d'incomplir el ban de guerra, motiu pel qual fou condemnat a trenta anys de presó. Així i tot, hi havia gent que desitjava veure'l mort i per això remogueren cel i terra fins que fou condemnat a mort i afusellat el 18 d'octubre al cementiri de Palma.³⁶ Es considera que la seva mort, juntament amb la de Bernat Marqués era una manera d'atemorir a la burgesia mallorquina que havia estat al costat del règim republicà.³⁷ Fa poc a la casa de Llorenç Roses fou col·locada una Stolpersteine en la seva memòria.³⁸

Pel que fa a l'empresari Bernat Marqués Rullán, aquest tenia possessions a Sóller i Bunyola i havia fet fortuna a Puerto Rico com molts d'altres sollerics a finals del XIX i principis del XX. Era el president d'Esquerra Republicana de Sóller i cunyat de Maria Mayol, fundadora del Foment de la Dona a la vall i candidata a

³⁴ Jaume Esteva, Maria Eugènia, *Op. Cit.*, Sóller, 2019, 248.

³⁵ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2010, 14.

³⁶ Capellà Fornés, Llorenç, *Diccionari Vermell*, Palma, Editorial Moll, 1989, 150.

³⁷ Dolç i Dolç, Miquel (dir.) i Serra, Pere (ed.), *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 14, Palma, Promomallorca, 1988, 383.

³⁸ *Setmanari Sóller*, 6869, 22-12-2018, 8.

diputada a les eleccions del 1933.³⁹ També, com a curiositat, fou ell qui cedí l'automòbil al president Niceto Alcalà Zamora durant la seva visita a l'illa.

Bernat Marqués seria detingut a finals de setembre del 1936 i la seva família el 4 d'octubre del mateix any, essent ell acusat de fer comentaris contra el Moviment Nacional a un bar de Sóller (també de no voler donar doblers per comprar avions pels nacionals) i la resta de membres de saludar els avions republicans des de la seva finca de Bunyola. D'ambdós fets no es tenien proves gens sòlides (les poques que en tenien i sense cap fonament) i tothom fou condemnat a mort, encara que més tard la seva família veuria les condemnes commutades per presó, mentre que Bernat Marqués mantingué durant tot el seu empresonament les dues penes de mort que li posà el jutge.⁴⁰ Finalment, seria afusellat a Illetes dia 5 de juny de 1937.⁴¹

Així doncs, Sóller presenta durant el conflicte línies que van en consonància amb el que succeí a altres zones del bàndol nacional, però també té una sèrie de punts molt rellevants que fan que sigui una zona amb ítems molt interessants per analitzar. Així mateix, representa un mirall del conflicte des de la perspectiva d'una localitat, el que reforça la idea que la història local ha d'estar més que present en l'educació dels nostres alumnes.

4.2. Creació i característiques de l'itinerari. Una breu introducció.

L'itinerari didàctic l'he creat d'acord amb diverses realitats. La primera és que constitueix un dels elements més vàlids per ensenyar el temari als alumnes, el segon que ens permet apropar la història del municipi al grup i el tercer que els pot fer veure que el passat és més que viu en el present. A més, així podrien comprendre que hi ha diferents espais del poble que guarden molta informació dins ells i que, encara que sigui per cultura general, convé saber.

Per estructurar aquest itinerari s'ha consultat la bibliografia més adient per conèixer el conflicte a Mallorca i, més concretament dins Sóller, i he seleccionat

³⁹ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 62.

⁴⁰ Margais, Xavier, *Bunyola, amb la por al cos*. Palma, Documenta Balear, 2004, 119-120.

⁴¹ Llorenç Capellà, Jeanne Marqués/ Un caràcter ferm. A *Memòria Civil, diari Balears*, nº40 publicat el 5 d'octubre del 1986. Recuperat el 08/06/2020 de: <https://www.fideus.com/Jeannemarques%20-%20memoria.htm>

tots els indrets de la vall que juguen un paper protagonista en el desenvolupament de la guerra. En aquest itinerari es procurarà visitar diferents espais en els quals es podran veure diferents elements, tals com el polític, social, econòmic, repressió, simbologia, etc., vist que els carrers i espais de Sóller ens permeten aquesta àmplia variabilitat.

A més, abans i després s'han configurat tota una sèrie d'activitats que complementen aquesta proposta. Així doncs, amb aquestes "rutes" es pretén fomentar un aprenentatge diferent en l'alumnat, és a dir, fomentar la curiositat per tot el que l'envolta, no necessàriament relacionat amb el tema que tractaríem, sinó que pot ser qualsevol element del patrimoni arqueològic, històric i cultural del poble. Així, els motivem a cuidar el que és seu i de la gent amb la qual conviuen i també poden veure com funciona el treball de l'historiador/a, quelcom que sovint desconeixen.

El desenvolupament de l'itinerari respon als objectius diversos que mesclen els coneixements de la guerra civil i el franquisme amb la memòria històrica. Per una banda, s'ha de cobrir les moltes mancances educatives que contenen els llibres de text quan s'utilitzen com a únic recurs didàctic a les aules entorn dels continguts que presenten, vist que en aquest element tan sols es fa un repàs de les diferents etapes de la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme, explicant els canvis socials, econòmics i polítics de forma bastant superficial.

En segon lloc, es vol proposar una forma diferent d'ensenyar aquests coneixements, utilitzant un element que sempre tenim al nostre abast, però rara vegada s'utilitza, el nostre medi més immediat o més proper, el poble. Així, de qualque manera, aproparíem el municipi a l'alumnat i aquest podria veure la gran quantitat d'història, de la que ell veu a classe, que té al seu abast.

Així mateix, convé mantenir el record i la memòria històrica de tota una sèrie d'esdeveniments que marcaren la societat espanyola, balear i sollerica fins avui en dia i que directament o indirectament afecten el nostre present. Amb això, vull que l'alumnat reflexioni sobre els diferents aspectes o característiques d'unes etapes molt convulses i que a poc a poc extreguin conclusions i amb aquestes aprenguin a valorar els conceptes de democràcia, drets i llibertats.

4.3. Desenvolupament de la proposta didàctica

L'itinerari recull un període molt ample que aniria des del 1936 fins a principis de la dècada dels quaranta i està dirigit a l'alumnat de 4t d'ESO. En un primer moment es pensava que l'itinerari tan sols es podria fer a dins Sóller atès que no es trobaven suficients elements al port per a analitzar-los i incorporar-los a la ruta, però gràcies als darrers treballs sobre els camps de concentració a l'illa realitzats per Maria Eugènia Jaume Esteva⁴² quedava clar que amb el Llatzeret teníem un punt molt important.

Així doncs, el més adient seria dividir l'itinerari en dues parts, com les dues zones geogràfiques que tenim, Sóller i el Port de Sóller. Aleshores, es començaria per la vall ajudant-nos de la proximitat de tots els punts que s'han d'observar i després s'aniria cap al port aprofitant el tramvia com a mitjà de transport, el qual permet a les escoles reservar vagonets per si qualche dia es produeix una sortida didàctica a un preu bastant assequible.⁴³

Evidentment, l'itinerari s'insereix dintre d'una sola unitat didàctica on s'ha d'explicar des del 1931 fins al 1939, vuit anys que donen per molt tant a la península com a Mallorca i a Sóller. Per tant, en la primera sessió s'explicaria el primer punt del contingut (l'etapa en la qual s'insereix) i es faria una activitat de consolidació, perquè a la segona i tercera sessió caldria anar desenvolupant la Segona República i la Guerra Civil amb dues activitats de consolidació també.

A partir de la quarta, podríem anar introduint a l'alumnat a l'activitat, és a dir, començar a preparar el terreny. Els hi presentaríem el dossier d'activitats a fer i les tasques d'investigació que haurien de dur a terme per tenir una bona base quan es faci l'itinerari, pel que necessitarien dues sessions. Llavors, a la setèima faríem l'itinerari i ens guardaríem la vuitena i la novena per fer les activitats posteriors. Per tal de fomentar una major integració de l'alumnat

⁴² Per més informació mireu la seva publicació més recent *Esclaus per fortificar Mallorca. El Llatzeret de Sóller (1936-1940)*, a *XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller* (pàgines 243-250), Sóller, Ajuntament de Sóller, 2019 i el seu llibre *Esclaus oblidats. Els camps de concentració a Mallorca (1936-1942)*, Palma, Documenta Balear, 2019.

⁴³ Normalment el preu és d'uns 3 euros per l'alumnat i uns 5 pel professorat. Sovint els centres reserven directament els vagonets que necessiten enlloc d'agafar els bitllets

d'atenció a la diversitat, facilitar la feina i permetre una cohesió major del grup, les activitats es plantejaran amb tècniques de treball cooperatiu.

D'aquesta manera, l'itinerari que es planteja s'inclouria dins el bloc 5 del currículum de Geografia i Història de 4t d'ESO, anomenat l'Època d'Entreguerres (1919-1945). Els continguts treballats en aquest itinerari serien la Segona República a Espanya i la Guerra Civil espanyola, així com el primer franquisme (no tot, només fins als anys quaranta), sempre tenint en compte el context internacional i europeu que envolta aquests esdeveniments. Els criteris d'avaluació i estàndards d'aprenentatge vinculats a aquesta ruta serien: ⁴⁴

2. Estudiar les cadenes causals que expliquen la jerarquia causal en les explicacions històriques sobre aquesta època i com es connecten amb el present.

2.1. Explica les principals reformes durant la II República espanyola i les reaccions a aquestes reformes.

2.2. Explica les causes de la Guerra Civil espanyola en el context europeu i internacional.

3. Analitzar què va conduir a l'apogeu dels feixismes a Europa.

3.1. Explica diversos factors que varen fer possible l'apogeu del feixisme a Europa.

4.3.1. Itinerari: Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller.

a) Aspectes didàctics

- **Títol:** Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

⁴⁴ Govern de les Illes Balears (2015). *Decret 34/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 83 § 8751.

- **Tema del currículum i de la programació on s'inclou:** La Segona República a Espanya i la Guerra Civil Espanyola, bloc 5 de Geografia i Història per ESO.⁴⁵
- **Nivell:** 4t d'ESO.⁴⁶

Els objectius didàctics, que també abasten a les activitats d'abans i després de l'itinerari, serien:

- Entendre el gran canvi que suposà l'arribada de la Segona República
- Interpretar el cop que suposà per les posicions més conservadores les reformes fetes pels governs i consistoris republicans.
- Conèixer els esdeveniments ocorreguts el 19 de juliol del 1936 a Sóller
- Enumerar els diferents punts o espais de memòria de la Segona República, Guerra Civil i franquisme presents a la nostra vall
- Comprendre el concepte de memòria històrica a Espanya
- Analitzar l'impacte del conflicte en la societat de Sóller i les seves reminiscències.

Els continguts que es volen tractar són els següents:

- L'arribada de la Segona República a Mallorca i les reformes establertes.
- L'esclat de la Guerra Civil a Mallorca
- Els primers dies de la Guerra Civil i els focus de resistència
- La repressió a Espanya i les seves restes a Sóller
- El concepte de memòria històrica al nostre país.

Pel que fa als procediments, tenim:

- Adquisició del vocabulari històric del període.

⁴⁵ Govern de les Illes Balears (2015). *Decret 34/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 83 § 8751.

⁴⁶ Amb algunes modificacions o canvis en el plantejament seria perfectament aplicable a un 1r o 2n de batxillerat.

- Obtenció d'informació a partir de fotografies de l'època.
- Interpretació d'informació de mapes històrics
- Lectura, anàlisi i comentari de fonts escrites de l'època (textos, discursos, notícies, articles, etc.)
- Visualització de documents audiovisuals amb testimonis de l'època, explicacions fetes per especialistes, etc.
- Recerca d'informació i realització d'una presentació a l'aula.
- Realització d'esquemes

Com a actituds que es poden desenvolupar en aquest itinerari tindriem:

1. Defensa del patrimoni del poble
2. Esperit crític davant els feixismes i comparació amb l'actualitat
3. Incentivar valors democràtics.
4. Interessar-se pels conflictes actuals.

b) Competències⁴⁷

Tot seguit, es veuen en una taula les competències treballades en cada sessió de l'itinerari, és a dir, tant les anteriors com la posterior i la ruta en si mateixa.⁴⁸

	1	2	3	4	5	6	7
CCL	X	X	X	X	X	X	X
CM		X	X	X	X		X
CD		X	X	X	X		X

⁴⁷ CCL (Competència de comunicació i lingüística)/ CM (Competència matemàtica)/ CD (Competència digital)/ Aprendre per aprendre/ CSC (Competències Socials i Cíviques)/ SIE(Sentit d'iniciativa i esperit emprenedor)/ CEC (Consciència i expressions culturals)

⁴⁸ Les competències s'han extret del currículum d'història i geografia per 4t d'ESO, segons marca el Decret 34/2015.

Aprendre per aprendre		X	X	X			X
CSC					X		
SIE		X	X	X			X
CEC						X	

c) Temporalització: Aquí anem a veure les sessions que configuraran la part de l'itinerari didàctic en la nostra unitat didàctica, tenint en compte només les 6 que discorren entre la preparació, la ruta i les activitats posteriors, atès que les altres 3 les deixaríem al principi i és quan explicaríem tots els continguts de la Segona República i la Guerra Civil en línies generals, així com el context internacional i continental que les envolta.

Temporalització de les sessions i les activitats d'aprenentatge

<p>1a Sessió</p>	<p>Activitat inicial (del minut 5 al minut 35). Visualització de:</p> <ul style="list-style-type: none"> • IB3 Televisió. (2018). Memòria i oblit d'una guerra [Cap. 1] - Història d'una República [Vídeo]. • IB3 Televisió. (2018). Memòria i oblit d'una guerra [Cap. 12] – Bunyola i Sóller, el tren de la memòria. <p>Apuntar només que en el de Sóller només ens fixarem en el que faci referència al nostre poble, deixant de banda tot el contingut que tracti sobre Bunyola, atès que no s'inclou dintre del nostre interès.</p> <p>Activitat de desenvolupament (del minut 45 al 50). Presentació de l'itinerari, repartiment dels dossiers, indicació dels grups bàsics per fer feina i explicació dels trets bàsics de la Guerra Civil a Sóller.</p> <p>Activitats de consolidació (del minut 50 al 55). Inici de la feina grupal. Constitució dels grups i repartiment de tasques.</p>
<p>2a Sessió</p>	<p>Activitat inicial (del minut 5 al 10): Passar llista, repassar els elements vistos en la sessió anterior, resoldre preguntes o dubtes i posar-se en grups.</p> <p>Activitat de desenvolupament (del 10 al 55): Anàlisi del material proporcionat.</p>

<p>3a Sessió</p>	<p>Activitat inicial: Repassar tot el que es féu en la sessió anterior, per si hi ha dubtes, preguntes, etc. i posar-se en grups.</p> <p>Activitat de desenvolupament: S'han de posar en grups i començar a fer les presentacions i la redacció dels apunts. IMPORTANT: convé utilitzar el Google Drive, atès que tant la presentació com la vostra redacció ha d'anar penjada allà. Així el professor els ho pot compartir amb tots a través de la carpeta del Classroom i tothom tindrà el material disponible quan es facin les darreres activitats de forma individual.⁴⁹</p>
<p>4a Sessió</p>	<p>Activitat inicial (del minut 5 al minut 10). Repassar tot el que es féu en la sessió anterior, per si hi ha dubtes, preguntes, etc. i posar-se en grups.</p> <p>Activitat de desenvolupament: Acabar de muntar les presentacions i la redacció dels apunts. Recordar un cop més que tot s'ha de fer al Google Drive i sempre compartit amb el docent.</p>
<p>5a Sessió</p>	<p>Activitat inicial (del minut 5 al 10): passar llista i explicar com anirà la sessió de les presentacions.</p> <p>Activitat de desenvolupament (del minut 10 al 55): Presentació dels Power Points a la resta de la classe i coavaluació de cada una per part de la resta dels companys i companyes.⁵⁰</p>

⁴⁹ Veure Annex 7.2.

⁵⁰ Veure annex 7.2.

6a Sessió	<p>Activitat inicial (els primers 5 minuts). Passar llista i explicar com anirà el dia.</p> <p>Activitat de desenvolupament: Realització de l'itinerari.⁵¹</p>
7a Sessió	<p>Activitat inicial (del minut 5 al 10). Passar llista i recordar el que férem a l'itinerari. Explicar com seran les activitats finals.</p> <p>Activitat de desenvolupament (del minut 10 al 55). L'alumnat disposarà d'aquest temps per fer les activitats finals del dossier.⁵²</p>

d) Metodologia.⁵³ En aquest apartat, parlarem dels aspectes vinculats amb totes les sessions que componen aquesta cronologia. La metodologia proposada és la que fomenta l'aprenentatge significatiu de l'alumnat i es té com a punt de partida el seu nivell de desenvolupament per garantir la construcció de l'aprenentatge, mitjançant els treballs en grup i s'utilitza un enfocament globalitzador que fomenta la integració de l'alumnat NESE a la resta del grup.

Per explicar els coneixements durant les primeres sessions s'utilitzarà la classe magistral combinada, però procurant sempre la participació activa de l'alumnat mitjançant preguntes o petits debats perquè puguin veure la complexitat de la política en aquella època. Així mateix, es farà ús del canó, l'ordinador de l'aula i fotocòpies o apunts, així com mapes o textos que complementaran la instrucció del contingut.

Durant aquest període la distribució de l'aula serà en files de 3, fomentant que es puguin ajudar entre ells o elles mentre es fan algunes activitats després de l'explicació i en cas que es requereixin grups més petits, ja es distribuïran les taules segons convingui. Les activitats tenen com a objectiu fomentar l'activitat-

⁵¹ Veure annex 7.3.

⁵² Veure annex 7.4.

⁵³ Per motius d'espai, les activitats d'abans, durant i després de l'itinerari amb el corresponent material i instruccions, així com el quadern del professor i el quadern d'activitats NESE es troben a l'annex d'aquest treball.

interactivitat entre l'alumnat (garantint així una millor cohesió de grup) i en funció d'aquestes, els agrupaments són en grup mitjà.

Les primera classe de les anteriors a l'itinerari i posterior a l'explicació del contingut, serà una mica semblant, atès que tan sols veurem els dos vídeos i presentarem l'itinerari, així com tota la feina que s'haurà de fer tant abans com després. També es durà a terme la divisió en grups i aquests hauran de començar a repartir els càrrecs entre els seus integrants, els quals hauran de col·laborar entre ells per treure la feina i sempre ajudar als alumnes NESE que hi hagi entre ells.

A les classes que van fins a la sessió d'exposicions, l'alumnat podrà treballar amb els chromebooks que proporciona el centre, que s'hauran de reservar amb bastant antelació, atès que tan sols n'hi ha 30 de lliures per tots els grups i estan molt sol·licitats (la resta pertanyen exclusivament als cursos de primer d'ESO). A més, hauran de dur a classe quadern, bolígrafs i el dossier proporcionat (també el tindran penjat al classroom per si de cas).

A partir de la segona sessió, s'hauran de reunir, immediatament comenci la sessió en els seus grups i posar-se a examinar el material que se'ls hi haurà proporcionat. En la tercera i la quarta, tot l'esforç anirà enfocat a fer una presentació i uns apunts perquè així la resta de l'alumnat pugui entendre bé tots els punts del temari abans de l'itinerari durant l'exposició oral (5a sessió) i així tenir una gran base per interioritzar el que s'explicarà a la ruta. Així mateix, els companys i les companyes avaluaran els seus companys d'acord amb una sèrie d'ítems.

A la sisena, durem a terme l'itinerari per Sóller, en el qual els alumnes treballaran amb els grups que s'han creat durant la resta de sessions per tal de no trencar amb la dinàmica que portin dels dies anteriors. Aquestes sis hores hauran d'omplir un nou dossier que entregaran al final del dia i cada membre del grup haurà de complir una tasca concreta, tot i que dependrà de tots que les respostes siguin bones i completes.

A mesura que anem explicant tots els indrets assenyalats a l'itinerari, es donaran uns minuts a l'alumnat després de les explicacions del docent per completar totes les activitats pertinents, motiu pel qual convé que portin bolígraf,

quadern o carpeta (sobretot com a element de suport per l'escriptura) i el seu mòbil per si tinguessin qualche dubte o volguessin consultar els apunts o les presentacions que estaran penjades al classroom.

A la darrera sessió, l'alumnat deixarà de treballar en grup i tornarà a fer feina individualment perquè haurà de contestar un nou dossier amb unes 10 preguntes. Aquest pic el podran contestar directament a l'ordinador (així s'estalvia paper i tot es fa més àgil), atès que es programarà com a activitat al classroom i es crearà una còpia per cada alumne/a. Allà mateix podran consultar tot el material que el docent els va proporcionar, així com el que ells crearen durant les primeres sessions per respondre a les preguntes, a més de poder fer consultes a internet.

Totes les activitats del dossier, estan compostes per imatges o textos, articles de premsa, etc. i qualche audiovisual que tracta la temàtica o documentació actual que explica la memòria històrica. Els alumnes treballaran sempre en grups, excepte les activitats posteriors a l'itinerari quan, sí o sí, s'haurà de treballar individualment. Mentrestant, s'entén que el docent actuarà com un guia que ajudarà a l'alumnat a desenvolupar els coneixements, és a dir, hem d'aconseguir que elles i ells siguin els vertaders protagonistes de l'aprenentatge i que siguin conscients del que estan estudiant.

Pel que fa als alumnes NESE, com que treballarem en grup, garantirem que aquests siguin el màxim d'equitatius, i tots els NESE⁵⁴ puguin tenir la màxima ajuda possible. Evidentment tindran una tasca dins l'equip, però la resta de companyes i companys s'encarregaran d'ajudar-lo quan tingui qualche problema o dubte. Això farà que els alumnes vegin que tenen una responsabilitat, que el professorat delega tasques, el que normalment els agrada bastant, que confiïn amb ells. Amb aquesta plena integració, ens assegurarem que l'alumnat NESE pugui adquirir i desenvolupar al màxim les seves habilitats i competències.⁵⁵

⁵⁴ Veure annex 7.5

⁵⁵ Govern de les Illes Balears. Decret 39/2011, de 29 d'abril, pel qual es regula l'atenció a la diversitat i l'orientació educativa als centres educatius no universitaris sostinguts amb fons públics. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*. 67 § 9806 (2011).

Pel que fa a la mobilitat, no tenim pensat entrar a cap edifici i els únics problemes els podríem tenir al tramvia o a la platja, però en el cas del primer es pot avisar quan es reservin els vagons i sempre hi ha operaris de l'empresa que ajuden tant a pujar com a baixar i en el segon cas, la banda del Llatzeret està equipada amb una rampa a través de la qual es pot accedir a l'arena. En cas d'haver-hi qualque alumne que es desplaci en cadira de rodes, entrarem per la zona oest de Ca'n Repic on l'arena és molt forta i s'hi pot circular per sobre sense problemes.

Amb tot això, mitjançant el treball cooperatiu i l'individual, l'alumnat podrà assolir i ampliar els coneixements que nosaltres haurem posat com a base en les primeres sessions, a més d'apreciar la història i indrets del seu municipi, valorar el patrimoni històric, comprendre els espais de memòria que tenim a Sóller i reflexionar sobre la pervivència del conflicte en el present i el seu entorn més immediat.

e) Desenvolupament de les activitats

Anem a parlar de les activitats proposades en tots els dossiers. En primer lloc, tenim la introductòria que se centra en els vídeos del documental (bastant recomanable) de Memòria Civil, sobre la República i l'esclat de la Guerra a l'illa i el de Sóller per veure quins esdeveniments marcaren el conflicte a Mallorca i a la nostra Vall.

1. Dossier d'activitats prèvies a l'itinerari⁵⁶

Aquest proporciona a l'alumnat tot el material necessari per investigar i conèixer el que succeí a Mallorca i a Sóller durant el conflicte, és a dir, des del 19 de juliol fins al final de la guerra, tenint sempre en compte la incursió de Bayo, la presència o ajuda estrangera i la repressió que es dugué a terme contra els elements de l'esquerra i el moviment obrer. Cada un dels temes serà desenvolupat per un equip i aquest prepararà uns apunts i una exposició (amb un power point obligatori) per explicar-ho a la resta de companys i companyes.

Com a material els hi posarem uns breus apunts, una llista de personatges destacats, documentació complementària i recursos didàctics, en els quals

⁵⁶ Veure annex 7.2.

inclourem bibliografia i webgrafia. A partir d'aquí, se'ls avisarà que si bé cada tema té els seus instruments, molts d'ells es poden utilitzar per a altres punts que no siguin els seus. En altres paraules, si un equip fa la repressió però al material del cop d'estat hi ha elements que li són útils, els poden fer servir i, a més, si troben alguna pàgina web o article que ells vegin que poden utilitzar, tenen la possibilitat de fer-ho, sempre amb previ consens amb el docent que els hi donarà el vistiplau. En el dossier d'activitats prèvies, volem que es descriguin els diferents esdeveniments que foren fonamentals en la Guerra Civil a Mallorca i a Sóller, a més de propiciar que els mateixos alumnes investiguin i vegin com treballen els historiadors i historiadores.

2. Dossier de l'itinerari⁵⁷

En la primera activitat, volem mostrar el que succeí en el principal centre de poder, el consistori de Sóller durant aquella tràgica jornada del juliol del 36, per després passar al lloc on estava situada la casa del poble i tractar la importància d'aquesta dintre del moviment obrer solleric, esbrinar el perquè fou presa tan de pressa pels falangistes i la seva reconversió. Així mateix, això estarà molt lligat amb la presó del carrer de Santa Teresa on voldrem saber per què s'utilitzà una escola com a lloc de detenció i passarem a la impremta Marquès i el refugi antiaeri de la plaça d'Antoni Maura per comprendre com afectà la guerra al poble, malgrat que no patís cap intent de conquesta o batalla dins ell.

Ja més endavant, passarem per la casa de Llorenç Roses on l'objectiu és que entenguin el tema de la memòria, la restitució d'aquestes personalitats que patiren la repressió del franquisme per les seves idees i veure com cada vegada hi ha més iniciatives per aconseguir-ho. Després anirem cap al monument als caiguts on tractarem la simbologia franquista i un cop més la resignificació dels espais.

Finalment, ens dirigirem cap al port amb el tramvia i allà (després de berenar) arribarem al llatzeret, on farem una activitat que els permeti conèixer com s'estructurà el sistema repressor franquista, amb quina finalitat i que compreguin la duresa d'aquest sistema, així com parlar d'un espai de memòria que actua com a testimoni d'aquest camp però que també fou un lloc on els

⁵⁷ Veure annex 7.3.

nacionals recordaren el caigut en els fets de Muleta. Ja per acabar, a la Base Naval i el refugi antiaeri parlarem de la presència de l'exèrcit al port i els exercicis serviran perquè compreguin la importància del nostre port en l'estratègia militar nacional.

3. Dossier d'activitats posteriors a l'itinerari.⁵⁸

Les activitats plantejades en aquest dossier s'han de fer de forma individual i bàsicament se centren en el fet que l'alumnat pugui reflexionar, repassar i consolidar els coneixements adquirits al llarg de totes les sessions anteriors i que vegi o sigui conscient del procés d'aprenentatge que ha realitzat durant tot aquest temps.

f) Materials i recursos didàctics: tenim els del docent i de l'alumnat⁵⁹

Materials pel docent: Necessitarà tots els dossiers, tant en format digital com en paper (sobretot en les activitats prèvies i l'itinerari), així com un quadern del professor per anar seguint un ordre i tenir la informació a mà durant les classes i la ruta. Així mateix, a l'aula haurà d'emprar el projector, la pantalla, l'ordinador de classe i tot el sistema d'àudio. Evidentment, per fer les breus explicacions i els apunts de l'itinerari necessitarà bibliografia, però aquesta pot ser perfectament la que està a disposició de l'alumnat en el dossier d'activitats prèvies.

Materials necessaris per a l'alumnat: Dins l'aula, necessitaran tot el que puguin portar a l'estoig (bolígrafs, llapis, etc.), a banda del quadern, ordinadors portàtils o chromebooks (el docent ha de pensar a reservar-los amb molta antelació, atès que si són els que té el centre a disposició dels cursos que no els tenen fixos, com són els de primer, solen estar molt sol·licitats) i els dossiers proporcionats pel docent (que s'hauran d'encarregar al servei de reprografia molt abans per tenir-los llestos el mateix dia).

Durant l'itinerari, seria convenient que tots els membres del grup portessin bolígrafs i llapis, un quadern o carpeta (sobretot per fer de suport a l'escriptura) i

⁵⁸ Veure annex 7.4.

⁵⁹ Veure annex 7.2. S'ha estructurat el material en apunts base, documentació complementària, personatges destacats i recursos didàctics (inclou bibliografia i webgrafia)

el telèfon mòbil que només podrà ser emprat en cas de necessitat, és a dir, si han de cercar qualche element puntual o informació addicional, però se'ls ha de deixar clar que durant l'explicació no el poden emprar perquè han de prestar atenció al docent.

g) Recursos didàctics. Al dossier d'activitats prèvies a l'itinerari, hi ha un recull de recursos didàctics –tant bibliografia com webgrafia- que els alumnes podrien utilitzar.

h) Relació cost i benefici.

Aquí, d'una banda tindríem el cost temporal que en aquest cas ha de sumar les hores de les sessions dedicades a preparar l'itinerari, les de la sortida didàctica i les posteriors, donant un total de 12 hores. D'altra banda hi ha el cost econòmic, que ve molt marcat per les fotocòpies⁶⁰, l'electricitat i tot el material emprat a classe, a més de la despesa del tramvia.⁶¹ I per acabar, el benefici didàctic considero que és elevadíssim atès que l'alumnat veurà una altra forma d'ensenyar i aprendre història, coneixerà els esdeveniments més singulars de la Guerra Civil a Mallorca i a Sóller a partir de la seva investigació, treballarà en grup, augmentant així la cohesió de l'aula, veurà com fan feina els i les historiadors/es i comprendrà que el passat és més que viu en el seu present més immediat.

i) Valoració de l'activitat

Pel que fa als aspectes més positius, cal recalcar que l'alumnat podrà consolidar i reforçar els seus coneixements sobre la Guerra Civil, tant a escala insular com local, aprendrà que la història és més viva que mai en el seu present

⁶⁰ Si agafem els dos dossiers (abans i durant l'itinerari) i n'hem de donar una còpia de cada a tots els grups, ens sortiran un total de 8 dossiers amb un total de 50 pàgines aproximadament, comptant amb la rúbrica de coavaluació que es donarà per separat a cada alumne. Això a 10 cèntims per full, ens dóna uns 5 euros i aquí hem d'afegir uns 0,60 cèntims de les activitats finals.

⁶¹ Normalment el preu és uns 8 euros per passatger, però els centres poden concertar un o dos vagons segons el nombre de persones i reservar-los per ells. Aquí l'empresa fa un preu i normalment sol sortir a uns 3 euros per alumne i uns 5 euros pel professorat, per tant, si comptéssim uns 20 alumnes i 2 professors ens sortiria un total de 70 euros per viatge. Si hi ha qualche alumne que per motius X no pot pagar el cost del bitllet, el docent ho ha d'apuntar i avisar al centre, el qual li pagarà.

més pròxim, que tenim elements entre nosaltres que cada dia ens recorden aquells tres anys tan tràgics, així com les seves conseqüències i que hi ha moltes formes d'aprendre història que no són quedar-se a una aula i prendre apunts. Pel que fa als aspectes negatius, s'haurà de tenir en compte que la temporalització és molt ajustada i hi poden haver alumnes que no la compleixin, que existeixin dificultats per analitzar la informació o falta de temps durant l'itinerari per contestar, manca d'acord entre els membres de l'equip o problemes en l'acompliment de les tasques assignades i que, senzillament, el tema no els motivi.

j) Avaluació. ⁶²

Tot seguit mostrarem com es durà a terme l'avaluació d'aquesta activitat. Per fer-ho, haurem de tenir en compte els tres tipus d'exercicis (abans, durant i després) en què es divideix l'itinerari didàctic, l'avaluació inicial i el comportament general de l'alumnat.

I. Avaluació inicial (-). Consisteix en la visualització dels dos vídeos

II. Avaluació formativa (70%)

- Actitud (10%). Es corregirà mitjançant una rúbrica d'observació a l'aula, tenint en compte la capacitat de treballar en grup, la coordinació, el respecte i l'acompliment de les tasques.
- Dossier d'activitats prèvies (10%). Els alumnes han d'acomplir les tasques encomanades cada dia pel docent i aquest ho revisarà mitjançant l'anàlisi de la feina feta durant la classe, abans que aquesta acabi o al principi de la següent sessió.
- Exposició oral i apunts (20%). L'alumnat haurà d'exposar una presentació i presentar uns apunts a la resta de companys sobre el tema que els hi hagi tocat com a grup. S'avaluarà abans de l'itinerari, en la sessió prèvia aquest.
- Coavaluació entre els alumnes (10%). Els alumnes mentre l'altre grup estigui exposant hauran d'avaluar els companys i companyes que estan

⁶² Veure annex 7.6.

parlant. Al final de la sessió, hauran de retornar els fulls d'avaluació al docent.

- Dossier d'activitats durant l'itinerari (20%). L'avaluació es durà a terme amb la revisió de la feina feta durant la sortida didàctica, el que es podrà saber amb el dossier. En aquest es tindrà en compte els conceptes posats, les respostes que s'han fet, la reflexió, argumentació, etc. Evidentment, també hi tindrà a veure la percepció que hagi tingut el docent de la feina dels grups (si s'han coordinat bé, si ha existit col·laboració, etc.).

III. Avaluació final (30%).

Dossier de preguntes finals (30%).

No es farà una prova escrita, sinó que es plantejaran a l'alumnat unes preguntes que haurà de respondre de forma individual, però servint-se de tot el material proporcionat en el primer dossier i de la recerca que pugui fer a la xarxa. Aquí s'ha de tenir molt en compte quina capacitat d'anàlisi i reflexió sobre el tema ha assolit l'alumne.

5. Conclusions.

Per acabar amb aquest treball, m'agradaria redactar unes conclusions que s'han pogut extreure després de la redacció d'aquest escrit. En primer lloc, el que s'ha volgut fer ha estat proposar i "desfer" un itinerari didàctic de memòria històrica dirigit a alumnes de 4t d'ESO que ens permeti treballar els diversos aspectes sobre aquests tres anys tan importants en la nostra història a Sóller.

Veient l'estat de la qüestió, ha quedat clar que a pesar que a Mallorca existeixen un elevadíssim nombre d'estudis sobre la Guerra Civil, hi ha pocs itineraris que tractin aquest tema, motiu pel qual consideràvem molt important fer una ruta didàctica que ho treballés. Resulta una mica estrany veure com amb tant de material disponible (llibres, vídeos, articles, testimonis orals, biografies, etc.), edificis representatius del període, llocs rellevants en aquests episodis i molts d'elements de memòria no es facin més rutes o itineraris didàctics sobre la Guerra Civil, tant en l'àmbit dels pobles com de ciutats perquè el tema dona per molt i el nostre entorn més immediat ens dona una classe perfecta per ensenyar-lo.

Amb aquest itinerari que hem creat aquí, proposem una forma diferent d'explicar uns continguts que pot motivar més a l'alumnat de secundària a interessar-se per la nostra matèria, sovint difícil o densa per ells si no s'aposta per metodologies diferents, deixant de banda la classe magistral (tot i que aquesta encara ens pot ser útil en alguns temes).

Dit itinerari permet tractar molts dels aspectes del conflicte en unes 6 hores en les quals i crear en l'alumnat un sentiment d'estima cap al seu patrimoni més proper, que aprenguin a estimar-lo perquè forma part de la seva identitat com a ciutadans d'una localitat, a més de fer-li veure que la història viu entre nosaltres malgrat que passin els anys.

Tots aquests punts els aconseguirem gràcies a la realització d'una sèrie d'activitats d'ensenyament i aprenentatge propi per part de l'alumnat, el qual podrà conèixer una mica com funciona la feina dels historiadors (el mètode científic), com aquests munten o estructuren les investigacions de les quals extreuen la informació per fer els seus estudis i escriure les seves obres.

També cal tenir en compte que durant el procés anterior a l'itinerari, així com al mateix temps que es fa aquest, l'alumnat treballarà en equip seguint les tècniques de treball cooperatiu, cosa que els permetrà desenvolupar habilitats de feina en grup i així s'augmentarà la cohesió del grup-classe, un dels pilars fonamentals pel bon funcionament de l'alumnat dins l'aula. Després, també tindran la possibilitat de treballar de forma individual, adquirint també destreses i fomentant la seva capacitat de reflexió sobre el tema vist.

Així, gràcies a les dinàmiques i instruccions que s'han presentat, els alumnes es formularan preguntes sobre el seu present més immediat, però també sobre el passat, interpretaran documents, es formularan hipòtesis i les voldran contestar, s'iniciaran en el procediment d'escollir quina informació els hi és útil i quina no (entenent que, tot i que internet ens ofereix avui en dia un ampli ventall de possibilitats i d'informació per fer un estudi, no té per què ser bo) i que treballin els continguts de la història local.

Per acabar, han de veure que en la seva localitat existeixen molts d'elements que s'han d'estudiar i tenir en compte, a més de reconèixer que la història d'un país o una illa també es pot explicar a través del seu poble, atès que la història local hauria de ser un punt destacat en l'aprenentatge de la secundària espanyola. Així mateix, voldria recalcar la importància de la inclusió de la memòria històrica en el nostre temari, atès que els adolescents han d'aprendre que hi ha esdeveniments que sempre cal recordar, lluita perquè això succeeixi en la nostra societat i poder comprendre una època molt complexa de la nostra història, les conseqüències de la qual arriben fins als nostres dies i això els afecta també, una situació que convé que compreguin.

Perquè si ho comprenen i ho coneixen, això serà la millor defensa d'una societat democràtica, una barrera per garantir que quelcom com la Guerra Civil i el Franquisme no tornin a succeir i una mena d'homenatge o agraïment a tota aquella gent que donà la vida, patí tortures o empresonament i lluità per aconseguir un món millor, més just i més democràtic. Crec que aquest treball, en part, pot anar dedicat a elles i ells.

6. Bibliografia

6.1. Bibliografia i fonts

- Bayo Giroud, Alberto (1944). *Mi desembarco en Mallorca (De la guerra civil española)*. Mèxic: [s.n.].
- Becerra Mora, José Camilo (2015). "Historia y memoria: una discusión historiográfica". *Pensar Historia*, nº5: 59-71.
- Capellà Fornés, Llorenç (1989). *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll.
- Capellà Fornès, Margalida (2009). *Dones republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol I*. Palma: Lleonard Muntaner.
- (2010): *Dones republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol II*. Palma: Lleonard Muntaner.
- (2013): *Dones republicanes: testimonis de la història oculta*. Palma: Lleonard Muntaner.
- (2014): *Veus republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol III*. Palma: Lleonard Muntaner.
- Capellà, Margalida i Ginard, David (coords.) (2009). *Represión política, justicia y reparación. La memoria histórica en perspectiva jurídica (1936-2008)*. Palma: Documenta Balear.
- Cerdà, Andreu; March, Jaume i Salas, Pere (2006). *Pollença. La revolta contra la rebel·lió*. Palma: Documenta Balear.
- Colacrai, Pablo (2010). "Releyendo a Maurice Halbwachs. Una revisión del concepto de memoria colectiva". *La trama de la comunicación*. vol.14: 63-73.
- Cruells, Manuel (1971). *L'expedició a Mallorca, any 1936*. Barcelona: Juventud.
- Cuesta, Raimundo (2011). "Historia con memòria y didàctica crítica". *Conciencia social: anuario de didáctica de la geografía, la historia y las ciencias sociales*, nº 15: 15-30.
- Delgado i Muñoz, Josep (2010). *Relat dels fets ocorreguts als carrabiners del Port de Sóller, el dia 19 i 20 de juliol de 1936. La història d'una repressió*

- que perdura. A DD.AA (2010). *IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller* (321-339). Sóller: Ajuntament de Sóller.
- DD. AA. 1986-87. *Memòria Civil. Mallorca en guerra (1936–1986)*. Col·leccionable del diari *Baleares* aparegut entre el 9 de gener de 1986 i el 4 de gener de 1987.
 - Dolç i Dolç, Miquel (dir.) i Serra, Pere (ed.) (1988). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Promomallorca.
 - Durán i Pastor, Miquel (1982). *1936 en Mallorca. Repertorio documental y notas establecidas a partir de la Memoria redactada por Mateo Nebot Antig. Con un apéndice documental relativo al período 1936–1939 en Menorca e Ibiza y Formentera*. Palma: Imagen/70.
 - El Tebib Arrumi (pseudònim de Víctor Ruíz Albéniz) (1940). *El desembarco en Mallorca, la <<españolísima>>*. Madrid: Ediciones España.
 - García Pérez, Rafael (2011). Notes per a la història marítima del Port de Sóller. DD. AA (2011). *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* (179-202). Sóller: Ajuntament de Sóller.
 - Garí Salleras, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear
 - (2019): *La repressió feixista a Mallorca durant la Guerra Civil i la Postguerra (1936-1945)*. Palma: Leonard Muntaner.
 - Ginard Ferón, David (2015). *La repressió a les Balears durant la Guerra Civil*. Palma: Documenta Balear.
 - (coord.) (2016): *La Casa del Poble i el moviment obrer a Mallorca (1900-1936)*. Palma: Leonard Muntaner.
 - (2016): *Aurora Picornell (1912-1937). De la història al símbol*. Palma: Menjavents
 - Gordillo Courcières, J. L. (1987). *La columna de Bayo*. Madrid: Dyrsa.
 - Jaume Esteva, Maria Eugènia (2019). *Esclaus per fortificar Mallorca. El Llatzeret de Sóller (1936-1940)*. DD. AA (2019). *XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller* (243-250). Sóller: Ajuntament de Sóller.

- Jackson, Gabriel (1976). *La república española y la Guerra Civil*. Barcelona: Crítica.
- López Facal, Ramón. (2014). "La LOMCE y la competencia histórica. *Ayer: Revista de Historia Contemporánea*, nº94 (2): 273-285.
- Margais i Basí, Xavier (2002). *La Guerra Civil a Bunyola: amb la por al cos*. Palma: Documenta Balear.
- Massot i Muntaner, Josep (1973). "La literatura sobre la guerra a Mallorca". A *Lluc*, 626: 22-23.
 - (1975): "La Guerra Civil a Mallorca". *Randa*, 1: 153-180.
 - (1976): *La Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1977): *Església i societat a la Mallorca del segle XX*. Barcelona: Curial.
 - (1978): *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1987): *El desembarc de Bayo a Mallorca: agost-setembre de 1936*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1988): *Vida i Miracles del "Conde Rossi"*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1996): *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear
 - (1997): *Guerra Civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (1998): *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2002): *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2009): *Aportacions a la història de la Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Muntaner i Cerdà, Josep (2006). *No eren blaves ni verdes les muntanyes. Petita història*. Pollença: El Gall.
- Moll Marqués, J. (2009). *Crònica d'una infàmia. El procés contra Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques*. Palma: Editorial Moll.
- Piñuel, J. L., Lozano, C. (2006). *Ensayo general sobre la comunicación*. Barcelona: Paidós.
- Prats, Joaquim (1996). "El estudio de la Historia local como opción didáctica. ¿destruir o explicar la historia?". A *IBER. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, nº8: 93-106.
- Quetglas Cifre, Antoni (2010). *Biografies dels batles republicans*. Sóller: Ajuntament de Sóller.
- (2012): *Sóller, la desfeta de la burgesia progressista*. Palma: Documenta Balear.
- Riera Sorell, Gabriel (1991). *Crònica d'un presoner mallorquí als camps de concentració (1936-1942)*. Palma de Mallorca: El Tall editorial.
- Rosselló, Guillem (2010). *Tacats de sang: causa 978 de 1936 contra Emili Darder, batlle: la novel·la*. Palma: Editorial Moll.
- Sánchez Costa, Fernando (2011). *Memòria pública i debat polític a Barcelona (1931-1936): l'Esquerra Republicana i la Lliga Catalana davant el passat i el futur de Catalunya*. Tesis doctoral no publicada. Barcelona: Universitat Internacional de Catalunya
- Salas Larrazábal, Jesús (1974). *Intervención extranjera en la guerra de España*. Madrid: Editorial Nacional.
- Suárez Salvà, Manel (2011). *La presó de Can Mir: un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Lleonard Muntaner.
- (2015): *Suborns i tretes a la presó de Can Mir (1936-1941)*. Palma: Lleonard Muntaner.
- Tugores, Antoni (2006). *Manacor. La guerra a casa*. Palma: Documenta Balear.

-Villarroya i Font, Joan (1981). *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

6.2. Fonts hemerogràfiques.

-Ferrà Martorell, Miquel. (1986). La conquesta de Son Carrió i l'infern de Son Servera. A *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. *Diari Balears* Recuperat el 02/06/2020 de <https://www.fideus.com/memoria%2020%20-%20conquesta%20-%20son%20servera%20-%20son%20carrio.htm>

-*Setmanari Sóller*

- "Barcelona sufrió ayer los más duros bombardeos de la aviación extranjera". *La Vanguardia*, 18 de març de 1938 (nº 93.093), pàg. 1. Recuperat el 03/06/2020 de: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1938/03/18/pagina-1/33123883/pdf.html>

- "Georges Bernanos ratifica su condenación contra los facciosos españoles". *La Vanguardia*, 7 de setembre de 1938 (nº 93.237), pàg. 5. Recuperat el 03/06/2020 de: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1938/09/07/pagina5/33130097/pdf.html?search=bernanos>

6.3. Recursos Web

-Canal 33. El desembarcament de Bayo. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://www.youtube.com/watch?v=DGn85uKCIQs>

-Cardona, M. (2 de març de 1986). Manuel Goded, aventura personal. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*, *diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20goded.htm>

-Ferrà Martorell, Miquel. La conquesta de Son Carrió i l'infern de Son Servera. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. *Diari Balears*. Recuperat el 03/06/2020 de <https://www.fideus.com/memoria%2020%20-%20conquesta%20-%20son%20servera%20-%20son%20carrio.htm>

-IB3 Televisió. (2018a). Memòria i oblit d'una guerra [Cap. 1] - Història d'una República [Vídeo]. Recuperat el 05/06/19 de: https://www.youtube.com/watch?v=R_qPcfVVqRY&list=PL559BzICMZIDEM5Xk97y32IMes1vXXQt9

-(2018b). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.03) Pollença, la república resisteix [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=bd26ec92-1bf5-4ab3-875b-d216c7d802c6>

- (2018c). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.03) Pollença, la república resisteix [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=bd26ec92-1bf5-4ab3-875b-d216c7d802c6>

- (2018d). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.8) Vint dies de guerra [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=f62f65d0-1f2a-45f5-b958-6baae5e1cf09>

- (2018e). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.12) Bunyola i Sóller. El tren de la memòria [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>

- (2018f). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.10) Mallorca, una gran presó. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=8e456837-8d02-442d-b0b7-5c3c66cc67d1>

- (2018g). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.12) Bunyola i Sóller. El tren de la memòria [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>

- (2018h). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.14) Can Sales, presó de dones. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=de7cbe2e-e877-4a41-8d6a-6bef8d8300a6>

- (2018i). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.19) L'Església, cementiris sota la lluna. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=16407d7e-4842-4a21-b581-340bf48901c7>
- (2018j). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.28) Artà i Son Servera, ferides de guerra [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>
- Janer Torrens, Antoni, "Camps de concentració al paradís". *Diari Ara*, 27-10-2018. Recuperat el 08/06/2020 de: https://www.arabalears.cat/societat/Camps-concentracio-paradis-Republicans-Illencs_0_2114788627.html
- López Crespí, Miquel (20 de juliol de 1986). Sa Pobla i la Guerra Civil. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%20-%20sa%20pobla.htm>
- Mercadal Bagur, Deseado. La expedición a Mallorca. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), Diari Balears*. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://www.fideus.com/bayo%20deseado.htm>
- Nadal, Antoni (24 d'agost de 1986). Josep Serra Pastor. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20goded.htm>
- Real Academia de la Historia. (2019). *Manuel Goded Llopis*. Recuperat el 02/06/2020 de: <http://dbe.rah.es/biografias/10807/manuel-goded-llopis>
- RTVE. *El Gobierno critica que el PSOE quiera exhumar a Franco y abrir "viejas heridas"*. Recuperat el 12-05-2017 de <https://www.rtve.es/noticias/20170512/gobierno-critica-psoe-quiera-exhumar-franco-abrir-viejas-heridas/1545441.shtml>
- Quetglas, Damià (16 de març de 1986). Binissalem, façanes de pedra viva que reboten i feren. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*,

Diari Balears. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/tema%20-%20binissalem.htm>

- Quetglas, Damià (2 de març de 1986). Pollença, reducte de resistència. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20pollensa.htm>

- (24 d'agost de 1986): Sóller, murmuris de mandarina. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/memoria%20-%20soller.htm>

-Ruta de la memòria a Portocristo impulsada el 2014 per Antoni Tugores. Recuperat el 03/06/2020 de:
<https://www.youtube.com/watch?v=yk92lqqyWGw>

-Serra, Antoni (13 de maig de 1986). Avui ja no se'n parla. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de: <https://www.fideus.com/memoria%20-%20soller%20-%20001.htm>

6.4. Legislació

-Govern de les Illes Balears (2015). Decret 34/2015, de 15 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*. 73 § 8751 (2015).

-Govern de les Illes Balears (2011). Decret 39/2011, de 29 d'abril, pel qual es regula l'atenció a la diversitat i l'orientació educativa als centres educatius no universitaris sostinguts amb fons públics. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 67 § 9806 (2011).

6.5. Referències de les imatges.

-AMHM. *Butlletí Temps*, n^o45 del febrer del 2019.

-Mascaró Passarius, J. (1970-1975). *Història de Mallorca. Volum II*. Palma: Editorial Vicenç Colom

7. Annexos

En aquest apartat, es posen els annexos que componen el present treball, en els quals podran trobar: les característiques de l'itinerari, els quaderns de l'alumnat (amb el material, guió, etc.) i la guia del docent.

7.1. Temporització de l'itinerari

Aquí procediré a mostrar tots els aspectes relacionats amb l'itinerari, és a dir, els horaris i els aspectes més característics de la ruta que he creat. Com que alguns dels elements referents a l'itinerari, com són les competències, les sessions o la temporalització d'aquestes ja s'han explicat a dalt, aquí centraré la meva atenció en els dossiers i les activitats a fer abans, durant i després de la sortida didàctica.

Per començar, hem d'esmentar que per dur a terme una sortida didàctica amb un grup de 20-24 alumnes ens faran falta dos professors, un que s'encarregui de controlar el grup i vigilar que facin la feina i l'altre que faci les explicacions pertinents. Així i tot, en cas que els dos docents siguin de la mateixa matèria i hagin preparat l'itinerari junts, els papers es poden anar intercanviant a condició que s'arribi a aquest acord.

7.1.1 Itinerari: La Guerra Civil i les seves restes a Sóller (1936-1939)

Aquest itinerari fou creat per mostrar les restes que queden del conflicte al nostre poble, tenint en compte els edificis que d'una manera o d'una altra ens recorden cada dia aquells tres anys tan tràgics, així com les seves conseqüències. Així mateix, també hi ha dins una doble intenció, dividida en disparar la curiositat i estima del patrimoni local, com una eina per aprendre i ensenyar, i en conscienciar a les noves generacions de què una societat democràtica sobreviu si recorda i aprèn del seu passat.

En l'itinerari es vol mostrar edificis, llocs o elements singulars que representen els successos més destacats d'aquells 3 anys a la nostra vall, essent l'activitat que més temps ens portarà dintre de les proposades als diversos dossiers. Així mateix, entenem que és un itinerari que s'ha d'organitzar bé, vist que disposem de sis hores, s'ha de tornar al centre i en aquest temps hem de fer uns 9 kilòmetres, si bé 6 d'ells es faran en tramvia aprofitant el mitjà de transport

que ens ofereix Sóller i que, de ben segur agradarà als estudiants perquè les vistes que dona aquest transport són increïbles.

L'itinerari que es realitzarà és el següent i està compost per:

Cronologia de la sortida didàctica	
Temps (aproximat)	Activitat
08:00-08:15 h	A les 8, a la porta del centre passarem llista, repartirem els dossiers i els grups es dividiran les tasques. En 5 minuts, podem ser a plaça caminant.
08:25-08:50 h	Un cop arribem allà, ens posarem davant l'ajuntament. Si ens deixen, ens asseurem a les escales del consistori per fer l'activitat. En cas contrari, sempre podríem recórrer als bancs que hi ha a l'albereda.
08:55-09:20 h	A continuació, ens desplaçarem a l'antiga casa del poble a través del carrer de Sa Lluna on l'alumnat realitzarà la tasca després de l'explicació del professor. Es podrà fer l'activitat enmig del carrer, atès que com que el carrer de Sa Lluna és pràcticament exclusiu per vianants, per allà no hi passen gaires vehicles.
09:25-09:50 h	Seguint el mateix carrer de Sa Lluna, arribarem al de Santa Teresa on veurem l'actual guarderia que abans fou una presó a la guerra. L'alumnat haurà de fer l'activitat sobre la voravia, atès que aquest vial sí que registra molta circulació.
09:55-10:05 h	Tot seguit, pujarem i girarem cap al carrer del Bisbe Mateu Colom, ja que aquest ens duu directament al de Sant Bartomeu on hi ha la Impremta Marqués (avui en dia clausurada), lloc en què caigué una

	bomba. La voravia és bastant gran i això ens permetrà estar amples per fer l'explicació.
10:10-10:30 h	Com que són dos elements lligats, però amb feines diferents, anirem pel carrer de Bon any i el carrer del Vent cap a la plaça d'Antoni Maura. Per allà el tràfic sempre és molt dens i per aquest motiu, tant l'explicació com les activitats es faran a l'aparcament.
10:35-11:00 h	Un cop estiguem llestos, passarem altre cop pel carrer del Born, per plaça i el carrer d'en Bauçà per arribar al de la Rectoria on trobarem la casa del batle Roses. Allà farem l'explicació i l'activitat corresponent enmig del carrer perquè tan sols hi poden accedir els veïns d'aquest.
11:00-11:25 h	Posteriorment en 5 minuts arribarem a plaça on tindrem el tramvia esperant i ens portarà en menys de mitja hora cap al port (nosaltres baixarem al principi, a la parada de la zona coneguda com a Sa Torre).
11:25 -11:40 h	Descans per berenar a la platja.
11:45-12:10 h	Al llatzeret, sobre l'arena, farem l'explicació de l'edifici i de la carretera de Muleta. Al mateix lloc, els alumnes faran la tasca.
12:25-12:50 h	En 15 minuts podem arribar al que era la Base Naval i al refugi (està just al costat, vora unes escales) i allà farem la darrera explicació i activitat.
13:00-13:30 h	Agafarem el tramvia de les 13 h per arribar a Sóller a les 13:30. Allà farem l'explicació sobre el monument als caiguts, els alumnes faran la tasca i retornaran el dossier al docent. Tot seguit en 5/10 minuts

	arribarem al centre, just quan faltin uns 10 minuts per acabar el dia.
--	--

Llocs que es visitaran⁶³

- a) Ajuntament de Sóller, situat a la plaça Constitució
- b) Antiga casa del Poble, al carrer de la Victòria núm. 12
- c) carrer de Santa Teresa, la presó a l'escola.
- c) carrer de Sant Bartomeu, impremta Marqués i el refugi de la plaça Antoni Maura
- d) *Stolpersteine* a casa del Batle Llorenç Roses i els canvis de nom als carrers.
- e) Base Naval i refugi dels voltants.
- f) Llatzeret del Port i carretera de Muleta
- g) plaça d'Espanya, monument als Caiguts.

⁶³ No s'ha posat el plànol aquí, atès que la ruta de l'itinerari es mostrarà a classe a l'alumnat el dia abans de la sortida.

Activitats a realitzar abans de la sortida didàctica

Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

Quadern de l'alumne/a

Nom i llinatges:

Curs (i grup si escau):

Data d'entrega:

Centre:

Matèria:

Docent:

1. Presentació

Estimat alumnat de 4t d'ESO. Després de les tres sessions que férem les classes anteriors explicant el temari de la Segona República i la Guerra Civil a la Península, aquestes classes les dedicarem a preparar la sortida didàctica amb la qual tractarem la Guerra Civil a Mallorca i, concretament, a Sóller perquè així tindreu una base molt bona per fer les activitats durant l'itinerari.

Aquesta vegada però, ens canviarem els papers. Vosaltres haureu de descobrir, mitjançant les eines que jo us donaré, els esdeveniments més importants del conflicte a l'illa entre 1936 i 1939, sempre introduint elements del nostre poble. Us agruparé en uns 4 grups que tractaran un tema en concret i a la vegada aquests seran els mateixos durant l'itinerari, per tant, heu d'aconseguir treballar en equip perquè d'això dependrà el vostre resultat.

Dins cada grup hi ha d'haver, obligatòriament, un coordinador de les tasques, un secretari o dos, i un o dos encarregats de la recerca i de la presentació. Com us podeu suposar, a mesura que avancin les sessions jo aniré sempre observant la vostra tasca i d'aquí en sortirà la meva part de la nota, atès que l'altra la posareu vosaltres a la resta de companys. A continuació, teniu els grups i els temes que han de tractar:

Grup	Tema a tractar
Grup A	La situació abans del cop d'estat i el dia de l'aixecament
Grup B	La resistència al cop
Grup C	La guerra a les Illes. El desembarcament de Bayo i l'ajuda estrangera.
Grup D	La repressió

D'aquesta manera, el procediment seria el següent. Primer, veurem el documental sobre la Guerra Civil a Sóller, en el qual jo us aniré fent petits incisos sobre Mallorca, per complementar-ho tot. En la mateixa classe, farem els grups (jo els dictaré) i us repartireu les tasques entre els membres, del que m'haureu

d'informar perquè jo ho tingui en compte. Llavors, ja podrem llegir el dossier entre tots per veure si hi ha qualche dubte o elements per esclarir (també si teniu propostes de millora ho podem parlar) i us mostraré tot el material que teniu a la vostra disposició per fer la feina, la qual també explicarem.

En la segona i tercera sessió, us posareu a treballar en grup cercant i redactant tot el que trobeu sobre el tema que us ha tocat, amb el material que jo us he proporcionat, encara que si algú trobés qualche altre tipus d'element que considera que li pot ser útil, m'ho ha de comentar i jo li donaré el vistiplau (penseu que a internet hi ha molta informació i convé ser una mica rigorosos amb el que escollim). Tindreu a la vostra disposició els chromebooks del centre que jo ja he reservat per aquestes sessions.

A la quarta sessió, heu de muntar les vostres presentacions de Power Point. Per fer-ho més fàcil tot, ho farem a través del Google Drive i així no hi haurà perill de perdre el material i sempre el tindreu a la vostra disposició. A més, mitjançant això jo puc veure cada dia com treballem quan no us puc mirar mentre parlo amb un altre grup.

Convé que aprofiteu bé l'hora, perquè en la següent classe ho haureu d'explicar a la resta de companys i companyes que prendran apunts, és a dir, la qualitat de la informació que tinguin dependrà de la feina que hagueu fet i les explicacions que doneu. A partir del material de les exposicions, el que jo us he passat i l'explicació dels grups tindreu una bona base per fer l'itinerari en la següent classe.

Aquí teniu un calendari o programació de les següents sessions per anar estructurant la vostra agenda:

Sessió	Tasques a realitzar
1	Crearem els grups, veurem el vídeo i després explicarem el que haureu de fer en les següents sessions. Recordeu que quan munteu els grups us heu de repartir els càrrecs.
2	Us posareu tot d'una en grups i començareu a veure i examinar el material que jo us hauré donat.

3	Us poseu en grups i comenceu a redactar o a muntar la presentació. IMPORTANT: convé utilitzar el Google Drive, atès que tant la presentació com la vostra redacció ha d'anar penjada allà.
4	Us poseu en grups. Acabeu de redactar i munteu la presentació.
5	Exposició, presa d'apunts i avaluació per part de la resta de companys. Recordeu que la nota total d'aquest dossier es compon de la coavaluació i la meua nota d'avaluació de la vostra feina en grup.

Tots vosaltres tindreu el dossier, perquè així uns podeu anar mirant una cosa mentre els altres membres en revisen una altra i no haureu d'esperar que cadascú acabi amb el que fa i us passi el dossier; així, agilitzem les tasques. A més, tal vegada en una informació que no estigui 100% lligada al vostre tema, hi podeu trobar quelcom que us ajudi a fer la presentació. A continuació, us adjunto el material necessari i recordeu que si algú troba alguna cosa que considera que li pot servir, m'ha d'avisar i jo li donaré el vistiplau:

2. Material

Si bé teniu el llibre de text, dins ell no es fa gaire (o gens) de referència a les Illes Balears i com que posar-vos a cercar-ho tot, alentiria la vostra tasca, us poso aquests apunts perquè tingueu una sèrie de línies que us centrin. Així, a l'hora de cercar ja sabeu més o menys cert que necessiteu, a part de què segurament algunes explicacions dels altres grups us poden servir als altres per complementar la vostra feina o mostrar-vos per on heu d'anar.

1.1. Grup A. La situació abans del cop d'estat i el dia de l'aixecament

- **Apunts base**

Tot això comença el 14 d'abril del 1931, quan es proclama la Segona República a Espanya i l'auge del moviment obrer, les protestes dels empresaris i terratinents i la crispació política entre dretes i esquerres portaren a un clima de tensió sense retorn just després de les eleccions del febrer del 1936.

Com sabeu, des del mateix febrer del 36, alguns militars conservadors i reaccionaris, amb la col·laboració d'autoritats, partits polítics, part de la jerarquia eclesiàstica i l'aristocràcia financera (si voleu un exemple, el financer Joan March Ordinas) preparaven un aixecament militar contra el govern legítimament constituït i les Balears no eren una excepció.

A Mallorca, el dia 4 de juny, la tensió es manifestà quan dos membres de Falange llançaren des d'un automòbil un artefacte explosiu contra la Casa del Poble, ocasionant sis ferits i alguns desperfectes en l'edifici, el que seria contestat amb dos atacs a dues esglésies de ciutat. Tot i això, a Mallorca el clima de tensió no era tan gran com en algunes ciutats de la península.⁶⁴

En aquests moments, feia estona que el general Goded, comandant de les Illes Balears, i altres membres de partits de dretes com el cap de falange, Alfonso de Zayas, preparaven la insurrecció contra el govern, amb el pretext de salvar Espanya d'un moviment revolucionari comunista organitzat pel nou govern.⁶⁵

El 17 de juliol les tropes del Marroc s'aixecaren contra el govern republicà, seguint les ordres marcades pel general Emilio Mola, el Director i a Mallorca molts de falangistes, dirigits per Zayas, juntament amb altres partits com Comunió Tradicionalista o Renovación Española, restaven preparats per iniciar la lluita a l'illa, el que no pogueren fer per diversos problemes i s'hagueren de retirar a casa, esperant l'evolució dels esdeveniments.⁶⁶

El Governador Civil, Antonio Espina, cridà al general Goded al seu despatx el 18 de juliol per demanar-li si ell restaria fidel al seu jurament i el comandant militar li respongué que sí, que li agradava

⁶⁴ Ginard i Ferón, David (coord.). *La Casa del Poble i el moviment obrer a Mallorca (1900-1936)*, Palma, Leonard Muntaner, 2016, 187-188.

⁶⁵ Suárez Salvà, Manel, *Op. Cit.*, Palma, 2011, 70-71.

⁶⁶ Garí Salleras, Bartomeu, *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*, Palma, Documenta Balear, 2007, 169.

molt l'illa i que a la seva edat ja no estava per aquestes coses.⁶⁷ Amb això, Espina declinà la demanda dels partits d'esquerres i sindicats de donar armes a la població per defensar-se i procurà mantenir l'ordre a les Illes, controlant els militars i tallant les comunicacions. En aquesta reunió hi havia líders destacats del moviment obrer i de l'esquerra balear, com Aurora Picornell o Ignasi Ferretjans.⁶⁸

Com podeu suposar, Espina s'equivocà i el diumenge 19 de juliol, els militars reunits a les 7:30 h sortiren al carrer per ordre del general Goded, que havia donat l'ordre d'iniciar el cop d'estat. S'ocuparen els centres de poder (ajuntaments, diputació, etc.) i llocs estratègics com les fàbriques de gas, electricitat, estacions, Casa del Poble, ports, etc.⁶⁹

No hi hagué gaires problemes a Palma per prendre el poder, excepte alguna resistència molt mínima i Goded partí molt tranquil a Barcelona, on s'havia de fer càrrec de la insurrecció, deixant a l'illa tot ben lligat amb substituïts escollits per ell als principals centres de poder. Sabem que Goded a Barcelona no se'n sortí i aquesta notícia esperonà les resistències a Mallorca, en pobles com Binissalem, Sóller, Manacor i Pollença, essent en aquest poble la més ferotge. Ben aviat, aquests moviments foren aturats però no es veia una gran adhesió de la població illenca al Moviment.⁷⁰

Mallorca restaria en mans dels revoltats, ben igual que Eivissa i Formentera, però Menorca continuà sota el poder republicà fins uns mesos abans d'acabar la guerra. Mentrestant a Sóller les coses varen canviar molt en poques hores, passant per intents de resistència, defensa del poble, un soldat mort i un batle que no volia cedir el càrrec.

⁶⁷ Suárez Salvà, Manel, *Op. Cit.*, Palma, 2011, 70.

⁶⁸ Ginard i Ferón, David, *Aurora Picornell (1912-1937). De la història al símbol*, Palma, Menjaments, 145.

⁶⁹ Massot i Muntaner, Josep, *La Guerra Civil a Mallorca*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1976, 46.

⁷⁰ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 105.

A Sóller, arribaren les notícies del fracàs de Goded a Barcelona gràcies a les comunicacions que es rebien de l'estació telegràfica de Muleta (avui en dia sabeu que és un refugi pels caminants) i per això les autoritats militars enviaren una comitiva de Jinetes de Alcalá per prendre tant el consistori com l'estació telegràfica.⁷¹

Pel que fa aquesta, els carrabiners del port, fidels a la República, s'assabentaren dels moviments sospitosos i anaren a veure que passava. Allà sembla que es produí una frega entre el tinent de cavalleria Francisco Javier Lizasoain i el carrabiner José Gil, que acabà amb la mort del primer. La resta de militars foren detinguts i portats al poble per fer les gestions pertinents.⁷²

Pel que fa a l'ajuntament, davant l'aixecament del 18 de juliol, el batle Josep Serra Pastor (Esquerra Republicana) es negà a abandonar el seu càrrec fins que algú li notifiqués com estaven les coses. Finalment, el dia 21 arribà una esquadra de soldats per fer-se càrrec de la situació i obligaren al batle a deixar el consistori.⁷³ Immediatament Jaume Casasnovas fou nomenat nou primer edil del poble i s'organitzaren milícies ciutadanes, es llegí el ban de guerra i els carrabiners foren detinguts per les noves forces i emportats a Palma⁷⁴

- **personatges a tenir en compte**

No fa falta explicar una biografia de cada personatge, sinó les dades que el relacionin amb el tema que estam tractant. Tampoc fa falta que els poseu tots, si considereu que un no és rellevant per la vostra explicació o que ja l'exposarà un altre grup, el deixeu sense posar.

- Alfonso de Zayas (Marquès de Zayas)
- Manuel Goded Llopis

⁷¹ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012,106.

⁷² Massot i Muntaner, Josep, *Op. Cit.*, Barcelona, 1987, 37-38.

⁷³ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2010, 26.

⁷⁴ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012,108.

- Mateu Torres Bestard
 - Antonio Espina
 - Luis Garcia Ruiz
 - Emilio Ramos Unamuno
 - Aurelio Díaz Feijo
 - Josep Serra Pastor
 - José Muñoz Enrile
 - José Gil Romera
 - Jaume Casasnovas
 - Francisco Javier Lizasoain
- Documentació complementària

VANGUARDIA Página 3 — Domingo 19 de julio de 1936

<h2 style="text-align: center;">CARTELERA</h2> <h3 style="text-align: center;">TEATROS</h3> <p>NOVEDADES.—Tarde, a las 4: La malquerida y Lo que fus de la Dolores. Noche, a las 8:15: La minorista.</p> <p>ROMBA.—Tarde, a las 8:30. Noche, a las 10:15: Mi hermana Concha.</p> <p>CÓMICO.—Tarde, a las 4:15: Segundo de Las noches de Montecarlo y Bésame, que te conviene. Noche, a las 10:15: Bésame, que te conviene.</p> <p>BARCELONA.—Tarde, a las 8:30. Noche, a las 10:15: La mujer que se vendió.</p> <p>ESPAÑOL.—Tarde, a las 4:15: Els estudiants y Els papirusos. Noche, a las 10:15: Dos paraules no mes y Els papirusos.</p> <p>POLOMANA.—Tarde, a las 4: La plasmatoría. A las 6 y 10:15: La tonia del rizo.</p> <p>PRINCIPAL PALACE.—Tarde, a las 8:15: Mi padre y Tú mujer es mía. Noche, a las 10:15: Tu mujer es mía.</p> <h3 style="text-align: center;">CINES</h3> <p>AMERICA.—El misterio del fero. Haciendo de las suyas. Sanzre de fero. La bicha.</p> <p>ARENAS.—Gran programa de películas y Orquesta Falcenas 1936.</p> <p>ARNAU.—La voz de ultratumba. Una mujer de su casa. Dibujos. La vedida a rizo.</p> <p>ASTORIA.—La incomparable Iroona y La cita a medianoche.</p> <p>ATLANTIC CINEMA.—Pathé Journal. Revista Femenina. Noticiario Fox. Fotografando Fecord. Grímets. La energía de las flautas. El señor y la señora.</p> <p>AVENIDA.—Revista. Canción de atardecer. Si te lavas. Gloria de un día.</p> <p>BARCELONA.—El acro en el suelo. Se ha perdido un niño. En pos de la ventura. Revista y Dibujos sonoros.</p> <p>BOHEMIA.—Aquí viene la Armada. La destrucción del bampa. El cuervo. Revista y Dibujos.</p> <p>BOSQUE.—Noticiario y Dibujos. La Damada de la patria. La voz de ultratumba. Origen del hombre y de la vida.</p> <p>CAPITOL.—El que apostó su amor y Deber y Disciplina.</p> <p>CATALUNA.—Morena clara. El agua en el suelo. Documental y Musical.</p> <p>CINEMAR.—Noticiario Paramount. Banda de paso. ¡Vaya un perro! Escuela de campeones y Anta la Pelirroja.</p> <p>COLON.—La danza de los rios. El capitán diuque. La mujer acusada. Últimas noticias y Dibujos. Noche, cine: La hija del dragón.</p> <p>COLISEO POMPEYA.—El Negus en la región de Harrar. La educación en Abisinia. Dibujos.</p>	<h2 style="text-align: center;">INFORMACION NACIONAL</h2> <p style="text-align: center;">EL TEMA DEL DIA</p> <h3 style="text-align: center;">Informes oficiales sobre la situación</h3> <h4 style="text-align: center;">El Gobierno se reunió en Consejo extraordinario</h4> <h4 style="text-align: center;">NOTAS DEL GOBIERNO</h4> <p>LAS ALOCUCIONES RADIADAS AYER</p> <p>Durante todo el día fueron radiadas las siguientes notas del Gobierno:</p> <p>«Se ha frustrado un nuevo intento criminal contra la República. El Gobierno no ha querido dirigirse al país hasta conseguir exacto conocimiento de lo sucedido y poner en ejecución medidas urgentes e inexorables para combatirlo.</p> <p>Una parte del ejército que representa a España en Marruecos se ha levantado en armas contra la República, sublevándose contra la propia patria, y realizando un acto vergonzoso y criminal al rebelarse contra el Poder legítimamente constituido.</p> <p>El movimiento está exclusivamente circunscrito a determinados lugares de la zona del protectorado y que nada, absolutamente nada se ha sumado en la península a tan absurdo empeño. Por el contrario, los españoles han reaccionado de modo unánime y con la más profunda indignación contra la tentativa reprochable y frustrada ya en su nacimiento.</p> <p>El Gobierno se complace en manifestar que heroicos núcleos de elementos leales resisten frente a la sedición en las plazas del protectorado, defendiendo con honor el uniforme, el prestigio del ejército y la autoridad de la República. En estos momentos las fuerzas de tierra, mar y aire de la República, que, salvo la triste sección señalada, permanecen orgullosamente fieles al cumplimiento del deber, se dirigen contra los sediciosos para rendir con inflexible energía un movimiento insensato y vergonzoso.</p> <p>El Gobierno de la República domina la situación y afirma que no ha de tardar en anunciar a la opinión pública que se ha restablecido la normalidad.»</p> <p>La noche habla el Gobierno para confirmar tranquilidad es absoluta, habiendo quedado el movimiento aislado.</p> <p>Noticias oficiales del Ministerio de la Gobernación: En Sevilla, las autoridades civiles tienen a raya a los sediciosos. La población civil permanece fervorosa y entusiasta auxiliando al gobernador con las fuerzas a sus órdenes, que se mantienen con magnífico espíritu, realizando una defensa eficaz. Se confía que con los medios con que cuenta el gobernador pueda dominar muy pronto la situación. De lugares cercanos salen fuerzas en auxilio de Sevilla.</p> <p>En Pamplona, un fascista conocido asesinó aleatoriamente al comandante de la Guardia civil.</p> <p>La idea del espíritu fervoroso y del apoyo al régimen que se mantiene en todas las provincias españolas, los telegramas recibidos de Las Palmas, que damos a continuación:</p> <p>«Gobernador civil a ministro Gobernación: Continúa movimiento subversivo. Población tomada militarmente. Este Gobierno civil continúa con todas las fuerzas de la Guardia civil y Seguridad haciendo frente a las fuerzas sediciosas. Me honro en comunicar V. E. que está de jurada la policía general.»</p> <p>«Primer jefe Comandancia Las Palmas a inspector general: Recibidas órdenes del coronel tercio y del comandante segundo jefe de la Comandancia Militar, según su radio de las 3:30 de la tarde y de las órdenes mandadas de esa Inspección, me honro en comunicar V. E. que nos encontramos concentrados en el Gobierno civil a las órdenes del Gobierno legítimo de esa Inspección.</p> <p>En el ministerio de la Gobernación han facilitado copia del siguiente telegrama:</p> <p>«Primer jefe Comandancia Guardia civil Las Palmas a Inspección general.—Recibida orden reiterada del coronel tercio entrega el mando al comandante segundo jefe y que este se ponga órdenes Comandancia militar en cumplimiento órdenes recibidas de esa Inspección, según radio de las 3:30, he de comunicar a V. E. significándole que tanto el jefe que suscribe como el segundo jefe y todas las fuerzas, se encuentran concentradas en el Gobierno civil a las órdenes del jefe insigne y de esa Inspección.—El jefe del Servicio.»</p> <p>A las diez veinte de la noche han comunicado al ministerio de la gobernación que reina la más absoluta tranquilidad. La subversión ha sido dominada.</p> <p>A las diez veinte de la noche como</p>	<h2 style="text-align: center;">Cambios de mandos militares</h2> <p style="text-align: center;">Se dispone la disolución de las unidades del Ejército que tomen parte en el movimiento</p> <p style="text-align: center;">También se decreta el licenciamiento de aquellas tropas que hayan participado en el mismo</p> <p style="text-align: center;">FIRMA DE S. E.</p> <p style="text-align: center;">DECRETOS SANCIONADOS POR EL JEFE DEL ESTADO</p> <p>En la Presidencia han facilitado los siguientes decretos:</p> <p>A propuesta del ministro de la Guerra, y de acuerdo con el Consejo de ministros, vengo en decretar la anulación de la declaración del estado de guerra, en todas las plazas de la Península, Marruecos, Baleares y Canarias, donde se haya declarado esta medida, quedando licuados en sus máximas responsabilidades Penales los infractores de este decreto. Dado en Madrid a 18 de julio de 1936.—Manuel Azaña, Presidente de la República.— Santiago Casares Quiroga, ministro de la Guerra.</p> <p>A propuesta del ministro de la Guerra, vengo en disponer que el General de División, don Virgilio Gabanellas Ferrer quede relevado del mando de la Primera División Orgánica y de la Inspección General del Ejército. Dado en Madrid a 18 de julio de 1936.—Manuel Azaña, Presidente de la República.— Santiago Casares Quiroga, ministro de la Guerra.</p> <p>A propuesta del ministro de Hacienda y de acuerdo con el Consejo de ministros, vengo en decretar el cese en el cargo de inspector general de Carabineros, al general de División don Gonzalo Quiroga de Llano y Chaves.—El Presidente de la República, Manuel Azaña.—El ministro de Hacienda, Enrique Ramos Ramos.</p> <p>De acuerdo con el Consejo, y a propuesta del ministro de la Guerra, vengo en decretar lo siguiente:</p> <p>«Quedan disueltas las unidades del Ejército que toman parte en el movimiento insurreccional.—Dado en Madrid a 18 de julio de 1936.— Manuel Azaña, Presidente de la República.— Santiago Casares Quiroga, ministro de la Guerra.»</p>
--	--	--

75

Extracte de La Vanguardia del 19 de juliol del 1936 sobre la situació nacional.

- Recursos didàctics (bibliografia i webgrafia)

75 Notícia sobre la situació del país després dels avisos de moviments sospitosos de l'exèrcit. "Informes oficiales sobre la situación". *La Vanguardia*, 19 de juliol de 1936 (nº 22.574), pàg. 3. Recuperat el 03/06/2020 de: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1936/07/19/pagina-3/33133877/pdf.html>

IMPORTANT. Molts dels llibres jo els tinc a casa i els portaré a l'aula, motiu pel qual els heu de tractar amb la màxima cura possible. Així mateix, també revisarem la biblioteca del centre o la municipal per si en tenen més exemplars o algun que nosaltres no tinguem i demanarem a veure si ens els deixen (també s'han de tractar molt bé). Si algú de vosaltres en té a casa (o té un altre llibre, article, etc. que creu que ens pugui ser útil) el pot portar (sempre amb el nom posat) i el podem utilitzar tots. PENSAU que el material és de TOTS i per tant n'hem de fer un bon ús i retornar-lo amb les mateixes condicions que ens ha arribat.

➤ **Bibliografia**

-Capellà Fornés, Llorenç (1989). *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll.

-Delgado i Muñoz, Josep (2010). Relat dels fets ocorreguts als carrabiners del Port de Sóller, el dia 19 i 20 de juliol de 1936. La història d'una repressió que perdura. A DD.AA (2010). IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller (321-339). Sóller: Ajuntament de Sóller

-Durán i Pastor, Miquel (1982). *1936 en Mallorca. Repertorio documental y notas establecidas a partir de la Memoria redactada por Mateo Nebot Antig. Con un apéndice documental relativo al período 1936–1939 en Menorca e Ibiza y Formentera*. Palma: Imagen/70.

-Mascaró Passarius, J. (1970-1975). *Història de Mallorca. Volum II*. Palma: Editorial Vicenç Colom

-Massot i Muntaner, Josep (1973). "La literatura sobre la guerra a Mallorca". A *Lluc*, 626: 22-23.

(1975): "La Guerra Civil a Mallorca". *Randa*, 1: 153-180.

-(1976): *La Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(1977): *Església i societat a la Mallorca del segle XX*. Barcelona: Curial.

- (1978): *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1987): *El desembarc de Bayo a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1996): *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear
- (1997): *Guerra Civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998): *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2002): *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2009): *Aportacions a la història de la Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Quetglas Cifre, Antoni (2010). *Biografies dels Batles Republicans de Sóller*. Sóller: Ajuntament de Sóller.
- (2012): Sóller. *La desfeta de la burgesia progressista*. Palma: Documenta Balear.
- Riera Sorell, Gabriel (1991). *Crònica d'un presoner mallorquí als camps de concentració (1936-1942)*. Palma de Mallorca: El Tall editorial.

➤ **Webgrafia**

- Cardona, M. (2 de març de 1986). Manuel Goded, aventura personal. *Memoria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20goded.htm>
- IB3 Televisió. (2018). Memòria i oblit d'una guerra [Cap. 1] - Història d'una República [Vídeo]. Recuperat el 05/06/19 de:

https://www.youtube.com/watch?v=R_qPcfVVqRY&list=PL559BzICMZIDEM5Xk97y32IMes1vXXQt9

-IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.12) Bunyola i Sóller. El tren de la memòria [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>

-Real Academia de la Historia. (2019). *Manuel Goded Llopis*. Recuperat el 02/06/2020 de: <http://dbe.rah.es/biografias/10807/manuel-goded-llopis>

1.2. Grup B. La resistència.

- **Apunts base**

Bando

Artículo 1.º Se declara el Estado de Guerra en todo el Archipiélago Balear.

Artículo 2.º En defensa de la Patria, asumo el mando absoluto en todo el Archipiélago, quedando destituidas las autoridades civiles.

Artículo 3.º Resuelto a mantener inflexiblemente mi autoridad y el orden, será pasado por las armas todo aquel que intente, en cualquier forma de obra o de palabra, hacer la más mínima resistencia al Movimiento Salvador de España.

Con igual ejemplaridad se castigará el más ligero intento de producir huelgas o sabotajes de cualquier clase y la tenencia de armas, que deben ser entregadas inmediatamente en los Cuarteles (...)

Amb els 4 articles que conformen el Ban de declaració d'estat de guerra firmat pel comandant militar de les illes, el general Manuel Goded, el diumenge 19 de juliol de 1936, començava el conflicte fratricida a Espanya i, en conseqüència, a l'arxipèlag balear. Així mateix, es deixava clar que, seguint les instruccions del general Mola, quedaven destituïdes totes les autoritats civils i aquestes serien substituïdes per homes addictes

al nou règim. A més, es deixava ben clar que qualsevol classe d'oposició, de força o de paraula, seria castigada amb les armes.⁷⁶

Ara bé, sabem que existiren intents de resistència a Sa Pobla, Manacor, Binissalem, Esporles, Bunyola, Consell, Lluçmajor o Santanyí i focus importants com Manacor, Sóller i sobretot Pollença, a la base d'hidroavions. A Sóller, la resistència es podria entendre perquè hi havia una esquerra bastant forta disposada a plantar cara i que al Port de Sóller teníem una estació telegràfica a la zona de Muleta (avui en dia habilitada com a refugi per a caminants) que estava amb continu contacte amb Barcelona a través de la qual arribaren notícies del fracàs del cop a la ciutat i de l'empresonament de Goded, una situació que esperonà encara més la resistència.⁷⁷

Aleshores, conscients del que podia passar si la comunicació prosseguia, el dilluns 20 es presentaren al poble dos cotxes plens de Jinetes de Alcalá per prendre el poder al batle Josep Serra (Esquerra Republicana) i deixar inhàbil l'estació de Muleta. Aleshores, sembla que mentre baixaven de prendre l'edifici, un tinent de cavalleria de nom Francisco Javier Lizasoán Mugueiro es trobà amb un grup de carrabiners que havien estat advertits de l'arribada dels militars. Llavors, sembla que es produí una discussió i en una frega entre Lizasoán i el carrabiner Gil aquest últim disparà la seva arma, ferint de mort el primer. Els carrabiners detingueren la resta de militars i tornaren al poble.⁷⁸

A Sóller, fins al dia 21 la situació no es posà de costat dels rebels. Aquest dia es disposaren canyons davant l'ajuntament, obligant el batle a deixar el seu càrrec, es llegí el manifest que convidava als ciutadans a adherir-se a la causa nacional, s'organitzaren milícies ciutadanes i els carrabiners foren immediatament detinguts per les noves forces de l'ordre i emportats a Palma.⁷⁹

⁷⁶ Suárez Salvà, Manel, *Op. Cit.*, Palma, 2011, 70-71.

⁷⁷ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 105-106.

⁷⁸ Delgado i Muñoz, Josep, *Op. Cit.*, Sóller, 2010, 326-329.

⁷⁹ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2010, 26.

Ara passant a l'estació telegràfica, sabem que aquesta fou presa el mateix dilluns 20 de juliol per part dels militars rebels, abans que succeís l'incident al qual ja hem al·ludit abans. Aquesta estació fou inaugurada el 1911 i funcionà fins al 1953, quan l'edifici quedà totalment tancat sense cap ús fins que el 2001, es construï allà un refugi pels excursionistes que cada any recorren el GR-221.⁸⁰

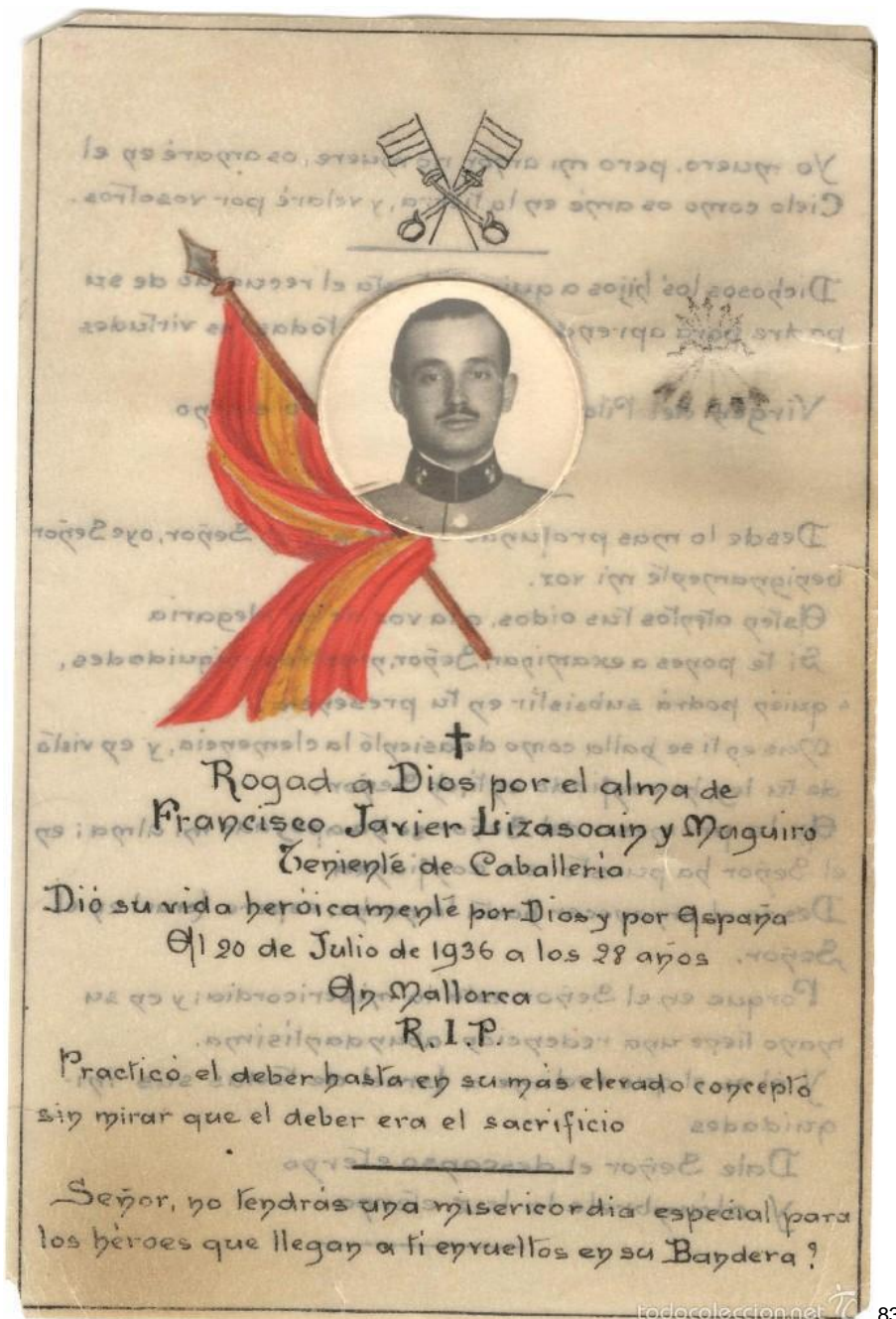
Allà on morí Lizasoain, es col·locaria més endavant, el 1938, una creu amb una inscripció lloant al tinent com un dels màrtirs o caiguts en la croada. Seria concretament durant la celebració dels vint-i-cinc anys de pau quan es faria una visita al monument, amb la seva viuda, María Josefa Lasera Cabeza de Vaca, acompanyada per les autoritats polítiques i militars.⁸¹ Aquesta creu seria retirada l'any 2015, en compliment de la Llei de Memòria Històrica, davant la presència dels familiars del carrabiner José Muñoz Enrile, afusellat l'octubre del 1938 per la seva participació en els fets de Muleta.⁸²

- **personatges a tenir en compte**
 - Josep Serra Pastor
 - José Muñoz Enrile
 - José Gil Romera
 - Jaume Casasnovas
 - Francisco Javier Lizasoain
 - José Gil Romera
- **Documentació complementària**

⁸⁰ [http://www.saveu.cat/artguia_info.php?register_vars\[gui\]=19](http://www.saveu.cat/artguia_info.php?register_vars[gui]=19)

⁸¹ *Setmanari Sóller*, 4.029, 6 de juny del 1964, 7.

⁸² *Setmanari Sóller*, 6706, 7-11-2015, 3.

- **Recursos didàctics (bibliografia i webgrafia)**

- **Bibliografia**

-Capellà Fornés, Llorenç (1989). *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll.

⁸³ Recuperat el 03/06/2020 de : https://www.todocoleccion.net/militaria-guerra-civil/recordatorio-teniente-caballeria-francisco-javier-lizasoain-muguero-mallorca-1936~x57584241#sobre_el_lote

-Delgado i Muñoz, Josep (2010). Relat dels fets ocorreguts als carrabiners del Port de Sóller, el dia 19 i 20 de juliol de 1936. La història d'una repressió que perdura. A DD.AA (2010). IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller (321-339). Sóller: Ajuntament de Sóller

-Durán i Pastor, Miquel (1982). *1936 en Mallorca. Repertorio documental y notas establecidas a partir de la Memoria redactada por Mateo Nebot Antig. Con un apéndice documental relativo al período 1936–1939 en Menorca e Ibiza y Formentera*. Palma: Imagen/70.

-Mascaró Passarius, J. (1970-1975). *Història de Mallorca. Volum II*. Palma: Editorial Vicenç Colom

-Massot i Muntaner, Josep (1973). "La literatura sobre la guerra a Mallorca". A *Lluc*, 626: 22-23.

(1975): "La Guerra Civil a Mallorca". *Randa*, 1: 153-180.

-(1976): *La Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(1977): *Església i societat a la Mallorca del segle XX*. Barcelona: Curial.

-(1978): *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(1987): *El desembarc de Bayo a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(1996): *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear

-(1997): *Guerra Civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(1998): *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(2002): *Aspectes de la guerra civil a les Illes Balears*,
Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-(2009): *Aportacions a la història de la Guerra Civil a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

-Quetglas Cifre, Antoni (2010). *Biografies dels Batles Republicans de Sóller*. Sóller: Ajuntament de Sóller.

-(2012): Sóller. *La desfeta de la burgesia progressista*. Palma: Documenta Balear.

➤ **Webgrafia**

-IB3 Televisió. (2018). Memòria i oblit d'una guerra [Cap. 1] - Història d'una República [Vídeo]. Recuperat el 05/06/19 de: https://www.youtube.com/watch?v=R_qPcfVVqRY&list=PL559BzICMZIDEM5Xk97y32IMes1vXXQt9

-IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.12) Bunyola i Sóller. El tren de la memòria [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>

-IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.03) Pollença, la república resisteix [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=bd26ec92-1bf5-4ab3-875b-d216c7d802c6>

-López Crespí, Miquel (20 de juliol de 1986). Sa Pobla i la Guerra Civil. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%20-%20sa%20pobla.htm>

-Nadal, Antoni (24 d'agost de 1986). Josep Serra Pastor. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), diari Balears*. Recuperat el 05/06/19 de: <https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20goded.htm>

-Quetglas, Damià (16 de març de 1986). Binissalem, façanes de pedra viva que reboten i feren. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*,

Diari Balears. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/tema%20-%20binissalem.htm>

- Quetglas, Damià (2 de març de 1986). Pollença, reducte de resistència. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/memoria%209%20-%20pollensa.htm>

- (24 d'agost de 1986): Sóller, murmuris de mandarina. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de:
<https://www.fideus.com/memoria%20-%20soller.htm>

-Serra, Antoni (13 de maig de 1986). Avui ja no se'n parla. Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939), *Diari Balears*. Recuperat el 05/06/2020 de: <https://www.fideus.com/memoria%20-%20soller%20-%202001.htm>

1.3. Grup C. La guerra a les Illes. El desembarcament de Bayo i l'ajuda estrangera.

- **Apunts base**

Un cop iniciada la guerra, cap dels dos bàndols tenia forces armades suficients per guanyar la guerra i ambdós recorregueren a l'ajuda estrangera. Des d'un bon principi, els revoltats comptaren amb l'ajuda armada d'Itàlia i Portugal, però més endavant s'hi afegiria l'Alemanya d'Adolf Hitler que envià a Espanya la famosa Legió Còndor.⁸⁴

Mallorca, com que estava en mans dels nacionals i just davant la façana mediterrània que en gran part estava controlada per les forces republicanes, fou un camp d'aviació perfecte per llançar bombardejos cap a Barcelona o València.⁸⁵ Sense anar més lluny, tenim que l'aeroport de Palma fou ocupat per l'aviació italiana i la base d'hidroavions de Pollença per la Legió Còndor.⁸⁶

⁸⁴ Jackson, Gabriel, *La República Española y la Guerra Civil*, Barcelona, Crítica, 1976, 265-267.

⁸⁵ Villarroya i Font, Joan, *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, 28.

⁸⁶ Cerdà, A., March, Jaume i Salas, Pere, *Pollença. La revolta contra la rebel·lió*, Palma, Documenta Balear, 2006, 433.

Està clar que els italians tenien un gran interès en les Balears, com a base per un futur conflicte i per això aviat enviaren avions, artilleria i soldats. Aquests soldats foren importants en la defensa de l'illa per part dels nacionals davant l'intent de conquesta del capità Bayo entre l'agost i el setembre del 1936.⁸⁷

Entre els italians més famosos, hem de destacar a Arconovaldo Bonacorsi (anomenat Comte Rossi, però de comte no en tenia res), arribat el 26 d'agost del 1936. Rossi es mostrava com un gran lluitador i un fervorós defensor de les idees feixistes, fent discursos per aquí i allà, impulsant la repressió ferotge (creà la famosa esquadra de Los Dragones de la Muerte) contra els republicans i guanyant-se admiradors per allà on passava,⁸⁸ però també alguns detractors entre els falangistes pels seus excessos i les seves ànsies de protagonisme. Finalment, el 23 de setembre retornà cap a Itàlia.⁸⁹

Com hem dit, els italians foren importants en la lluita contra el desembarcament de Bayo que es dugué a terme a les costes del llevant mallorquí el 16 d'agost del 1936. Aquesta expedició havia partit de Barcelona comandada pel capità de l'aeronàutica Alberto Bayo i el guàrdia civil Manuel Uribarry, amb un exèrcit heterogeni format per membres de diversos partits d'esquerra i sindicats. L'1 d'agost, es va ocupar Cabrera i el 7 i 9 del mateix mes, les tropes d'Uribarry ocuparen Eivissa i Formentera, mentre les de Bayo estaven a Maó preparant-se. Aquestes, el 15-16 d'agost desembarcaren entre el Cap Vermell i Portocristo, creant un front que no avança molt perquè Bayo esperava una rendició de les autoritats militars de Mallorca. Aquestes, reforçades pels avions italians pagats per March, feren retrocedir els republicans que el 3/4 de setembre embarcaren cap a Barcelona.⁹⁰ Els republicans també hagueren d'abandonar Eivissa i Formentera, ocupades el 7 i 9 d'agost, el 20 de setembre.⁹¹

- **personatges a tenir en compte**

⁸⁷ Massot i Muntaner, Josep, *Mallorca durant la Guerra Civil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, 21.

⁸⁸ Tugores, Antoni, Manacor. *La guerra a casa*, Palma, Documenta Balear, 2006, 243.

⁸⁹ *Ídem*, 246-250.

⁹⁰ Quetglas Cifre, Antoni, *Op. Cit.*, Palma, 2012, 114.

⁹¹ Ginard i Ferón, David, *Op. Cit.*, Palma, 2015, 25.

Barcelona sufrió ayer los más duros bombardeos de la aviación extranjera

Un millar de víctimas y numerosos edificios derrumbados

Los aviadore al servicio de Franco lanzaron sus bombas en los puntos más céntricos de la ciudad, donde ni remotamente podía haber un objetivo militar

Las baterías antiaéreas derribaron dos aviones

El ministerio de Defensa Nacional distribuyó anoche la siguiente nota relacionada con los bombardeos que ha sufrido Barcelona:

«Sin que pueda justificarse como respuesta a actos nuestros de la misma naturaleza, pues la Aviación leal, embobada totalmente en los textos de operaciones, incluso se ha abstenido de contestar a las constantes agresiones aéreas que vienen sufriendo a diario casi todas las poblaciones del litoral; sin perseguir objetivos militares, que no pueden obtenerse en los puntos céntricos de la ciudad, donde no hay enclavadas industrias de guerra ni de ninguna clase, y sólo por afán de sembrar la muerte entre personas no combatientes, la aviación fascista, que, formada por aparatos italianos y alemanes y servida por aviadore militares de las mismas nacionalidades, tiene sus bases en la isla de Mallorca, realizó anoche y hoy sobre Barcelona furiosos bombardeos que ocasionaron un millar de víctimas y destruyeron gran número de edificios. En todos estos bom-

bardeos se buscó como blanco la parte más densamente poblada de la capital, y sobre ella fueron arrojadas bombas de enorme potencia.

Esta jornada es la en que la aviación fascista ha causado mayor mortandad desde que, a poco de iniciarse la guerra, comenzó sus criminales agresiones contra ciudades abiertas.

Una de las bombas, que estalló en medio de la calle, mató a casi todas las personas que formaban cola en una parada del tranvía; otra alcanzó, incendiándolo, a un autobús lleno de viajeros, precipitando despedazados o carbonizados todos ellos.

A mediodía habían ingresado en los diversos depósitos y hospitales 232 muertos y 525 heridos; pero como consecuencia del último bombardeo, verificado a primera hora de la tarde, las cifras aumentaron considerablemente: montaron al cerrarse esta parte (número de la noche), la de muertos a 400 y la de heridos a 600, en números redondos.

Las agresiones, que comenzaron anoche a las diez, duraron en ese su primer período más de tres horas, en las cuales el bombardeo fué casi ininterumpido, y se repitieron esta mañana a las 7^h30 y a las 10^h30, y esta tarde a las dos. Todas ellas se efectuaron desde una altura mínima de 5.000 metros.

Las defensas aéreas hicieron fuego nutrido contra los aviones, consiguiendo anoche abatir uno y esta mañana otro. Ambos cayeron al mar.»

El Gobierno celebró una reunión ampliando el Consejo anterior

Medidas contra el terrorismo fascista

El Gobierno celebra una reunión ampliatoria del Consejo del miércoles

Ayer, a las doce, se celebró una reunión del Gobierno, como ampliación al Consejo de ministros del día anterior. Asistieron todos los ministros, presididos por el doctor Negrín. A la entrada no hicieron manifestaciones. A las dos terminó la reunión, de la cual se facilitó la siguiente nota:

«El Gobierno ha seguido estudiando la situación interior y exterior y ha tomado importantes acuerdos de orden militar y político. Todos los ministros expresaron unánimemente su voluntad de seguir la lucha hasta conseguir la victoria, seguros de que en este empeño les asiste plenamente el pueblo español.

Al tratar de los bombardeos sobre poblaciones abiertas y especialmente de los que ha sufrido Barcelona, se adoptaron previsiones contra esta acción típica de terror, cuya brutalidad y cobardía está seguro el Gobierno de que sólo puede determinar en las ciudades martirizadas un designio firme de resistencia hasta vengar a sus muertos.»

El presidente del Consejo visita los lugares damnificados

El jefe del Gobierno, doctor Negrín, recorrió ayer por la tarde los lugares damnificados por los últimos bombardeos, comprobando los tremedios destruyeros causados por la criminal aviación extranjera e interesándose por la organización de los trabajos de desescombro de los edificios y salvamento de las víctimas.

Fue acompañado en esta recorrida por el subsecretario de la Presidencia don José Prat, y por sus secretarios particulares señores García Valdecasas y Vázquez Gueña.

La unidad de pensamiento entre el pueblo de Cataluña y el Consejo de la Generalidad

El Consejo de la Generalidad, sesos de un amplio cambio de impresiones, aprobó ayer la siguiente nota, en la cual se pone de manifiesto la unidad de pensamiento del Gobierno:

«El Gobierno de la Generalidad, al estar, en un día en que la ciudad de Barcelona han sido víctimas,

93

• Recursos didàctics (bibliografia i webgrafia)

➤ Bibliografia

- Bayo Giroud, Alberto (1944). *Mi desembarco en Mallorca (De la guerra civil española)*. Mèxic: [s.n.].
- Capellà Fornés, Llorenç (1989). *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll.

⁹³ Notícia sobre els bombardejos de Barcelona per part de l'aviació italiana, instal·lada a Mallorca. "Barcelona sufrió ayer los más duros bombardeos de la aviación extranjera". *La Vanguardia*, 18 de març de 1938 (nº 93.093), pàg. 1. Recuperat el 03/06/2020 de: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1938/03/18/pagina-1/33123883/pdf.html>

- Cruells, Manuel (1971). *L'expedició a Mallorca, any 1936*. Barcelona: Juventud.
- El Tebib Arrumi (pseudònim de Víctor Ruíz Albéniz) (1940). *El desembarco en Mallorca, la <<españolísima>>*. Madrid: Ediciones España.
- Gordillo Courcières, J. L. (1987). *La columna de Bayo*. Madrid: Dyrsa.
- Mascaró Passarius, J. (1970-1975). *Història de Mallorca. Volum II*. Palma: Editorial Vicenç Colom
- Massot i Muntaner, Josep (1987). *El desembarc de Bayo a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1988): *Vida i Miracles del "Conde Rossi"*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998): *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Salas Larrazábal, Jesús (1974). *Intervención extranjera en la guerra de España*. Madrid: Editoria Nacional.

➤ **Webgrafia**

- IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.28) Artà i Son Servera, ferides de guerra [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>
- IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.8) Vint dies de guerra [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020. <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=f62f65d0-1f2a-45f5-b958-6baae5e1cf09>
- Canal 33. El desembarcament de Bayo. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://www.youtube.com/watch?v=DGn85uKCIQs>
- Ferrà Martorell, Miquel. La conquesta de Son Carrió i l'infern de Son Servera. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. Diari Balears. Recuperat el 03/06/2020 de

<https://www.fideus.com/memoria%20%20-%20conquesta%20-%20son%20servera%20-%20son%20carrio.htm>

-Mercadal Bagur, Deseado. La expedición a Mallorca. *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. *Diari Balears*. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://www.fideus.com/bayo%20deseado.htm>

-Ruta de la memòria a Portocristo impulsada el 2014 per Antoni Tugores. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://www.youtube.com/watch?v=yk92lqgyWGw>

1.4. La repressió.

- **Apunts base**

Els militars havien previst que l'aixecament provocaria resistències i per això Mola envià una sèrie d'instruccions reservades als caps de la rebel·lió sobre com s'havien de produir els càstigs en cas d'oposició.⁹⁴ Per aquest motiu, varen emprar qualsevol tipus d'edifici per fer de presó: Can Mir, hospitals, possessions, la Casa del Poble, vaixells, el Castell de Bellver, etc. Aquí hi tancaren totes aquelles persones sospitoses de no pensar com ells.⁹⁵

A Palma també s'inaugurà una presó de dones, a Can Sales, un edifici que havia estat de "las Hermanitas de los pobres". Allà hi tancaren dones molt destacades com Aurora Picornell, Belarmina González i Catalina Flaquer, amb les seves filles Antònia i Maria (totes tres conegudes com les roges del Molinar), executades el 5 de gener del 1937 o Matilde Landa, que es suïcidà el 1942 després de les pressions de les monges.⁹⁶

En els primers mesos, si bé tenim qualche assassinat, les noves autoritats optaren per la detenció i la tortura, atès que no tenien clar el

⁹⁴ Pagès, Pelai, La repressión franquista durante la Guerra Civil, a Capellà, Margalida i Ginard, David (coords.), *Repressión política, justicia y reparación. La memoria histórica en perspectiva jurídica (1936-2008)*, (19-42), Palma, Documenta Balear, 2009, 19-20.

⁹⁵ Suárez Salvà, Manel, *Op. Cit.*, Palma, 2011, 19.

⁹⁶ Oliver, Antoni, Ca'n Sales, la presó de dones, *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. *Diari Balears*, recuperat el 13/06/2020 de: <https://www.fideus.com/cansales%20-%20memoria.htm>

desenvolupament del conflicte,⁹⁷ però amb l'intent de conquesta de Bayo i la posterior victòria nacional, la repressió s'esperonà arribant a uns límits terribles.⁹⁸ Amb l'arribada del Comte Rossi, la repressió s'accentuà d'una forma increïble i amb una crueltat que mai ningú s'hagués pogut imaginar.⁹⁹

Un dels que denuncià aquesta repressió tan ferotge fou l'escriptor francès establert a Mallorca, George Bernanos al seu llibre *Les Grands Cimetières sous la lune*. Cal recordar que aquest home en un principi tenia certa simpatia pels falangistes i el seu fill formà part dels famosos *Dragones de la Muerte*.¹⁰⁰

A Sóller, com heu vist en el vídeo introductori, els empresonaments començaren el mateix dia 20 amb els carrabiners del port, però també caigueren nombrosos membres de l'esquerra sollerica i el moviment obrer del poble. Al nostre poble, hi ha dos casos que marcaren molt aquesta etapa: el batle Roses i l'empresari Bernat Marqués.

- **personatges a tenir en compte**

George Bernanos

Bisbe Miralles

Comte Rossi

Mateu Torres Bestard

Emili Darder

Aurora Picornell

Bernat Marqués

Llorenç Roses Bermejo

Josep Serra Pastor

José Gil Romera

José Muñoz Enrile

⁹⁷ Ginard i Ferón, David, *Op. Cit.*, Palma, 2015, 10-11.

⁹⁸ Ginard i Ferón, David, *Op. Cit.*, Palma, 2015, 12-13.

⁹⁹ Pla, Joan, El conde Rossi, retrato de un fascista, *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1939)*. *Diari Balears*, recuperat el 13/06/2020 de: <https://www.fideus.com/memoria%20-%20rossi%20-%20pla.htm>

¹⁰⁰ Massot i Muntaner, Josep, *George Bernanos i la Guerra Civil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 15.

- Documentació complementària

Georges Bernanos ratifica su condenación contra los facciosos españoles

Una oportuna alusión al P. Laburu

El ilustre escritor francés George Bernanos, autor del libro «Los grandes cementerios bajo la luna», en el que, con vigoroso y personal estilo, expone ante el mundo los crímenes del fascismo español, se encuentra actualmente en Buenos Aires, donde se le considera como huésped de honor.

En sus conversaciones con los periodistas, Bernanos ha reafirmado cuanto dice en su mencionada obra y añadió que, como hombre conservador que es, no fué enemigo del fascismo en un principio. Compartía su anhelo de exaltación y su culto celoso de las jerarquías, cualquiera le repugnaba su aniquilamiento de la personalidad humana, su sofocamiento de la individualidad. Pero lo que le decidió a alzar su voz de protesta fueron sus procedimientos y sus crímenes, que tuvo ocasión de presenciar en Mallorca, donde le sorprendió el alzamiento militar, Madrid bajo las bombas, Guernica devastada, las piras de cadáveres ardiendo en la plaza de toros de Badajoz, las mujeres y los niños asesinados por la aviación fascista en Valencia, en Alicante y en Barcelona... todo eso que una conciencia honrada no puede tolerar, es lo que le llevó a escribir su popularísimo libro y a convertirse en un enemigo oficial del fascismo.

Recientemente dió Bernanos una interesante conferencia en la capital bonaerense, ratificando su clara posición contra los militares españoles insurrectos, su anatema contra la represión brutal de que han sido objeto los republicanos, socialistas y elementos obreros, y su crítica contra una Iglesia que se somete a ellos sin pretender evitar con su autoridad moral, antes bien adscribiéndose al bando insurgente y bendiciendo las armas de los sublevados y extranjeros invasores de España.

En el curso de su disertación, tuvo Bernanos unas palabras dedicadas al un día famoso P. Laburu. ¿Cómo se explica—preguntó—que este sacerdote que antes del movimiento revolucionario se pronunciaba a favor de los derechos obreros hasta en lenguaje demagógico, ahora, después de julio de 1936, ante la feroz represión de que se les hace víctimas en la zona facciosa, calle con un silencio absoluto, hermético y obstinado?

Por lo que respecta a su libro «Los grandes cementerios bajo la luna», dijo que lo escribió atendiendo a un dictado de su conciencia, pues no podía callar su horror ante las ejecuciones en masa, ante los fusilamientos sin causa, ante las atrocidades cometidas. Pero, además, le impulsaron también a escribirlo las teorías que oyó en labios de los fascistas españoles o leyó en sus periódicos: teorías que son la negación del espíritu cristiano, base de toda una civilización.

El deber de prevenir a Francia contra un peligro semejante al que se ha desatado sobre España fué también—confesó Bernanos—uno de los acicates que más vivamente me incitaron a trazar esas páginas, en las que palpita la verdad, toda la terrible verdad de una doctrina inhumana y de unos procedimientos siniestros y condenables.

101

- Recursos didàctics (bibliografia i webgrafia)

- Bibliografia

-Capellà Fornés, Llorenç (1989). *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll.

¹⁰¹ Article sobre les acusacions de George Bernanos. "Georges Bernanos ratifica su condenación contra los facciosos españoles". *La Vanguardia*, 7 de setembre de 1938 (nº 93.237), pàg. 5.

- Capellà Fornès, Margalida (2009). *Dones republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol I*. Palma: Leonard Muntaner.
- (2010): *Dones republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol II*. Palma: Leonard Muntaner.
- (2013): *Dones republicanes: testimonis de la història oculta*. Palma: Leonard Muntaner.
- (2014): *Veus republicanes: memòria de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939) Vol III*. Palma: Leonard Muntaner.
- Capellà, Margalida i Ginard, David (coords.) (2009). *Represión política, justicia y reparación. La memoria histórica en perspectiva jurídica (1936-2008)*. Palma: Documenta Balear.
- Garí Salleras, Bartomeu (2019). *La repressió feixista a Mallorca durant la Guerra Civil i la Postguerra (1936-1945)*. Palma: Lleoanrd Muntaner.
- Ginard Ferón, David (2015). *La repressió a les Balears durant la Guerra Civil*. Palma: Documenta Balear.
- (2016): *Aurora Picornell (1912-1937). De la història al símbol*. Palma: Documenta Balear.
- Kraschutzki, Heinz (2004). *Memòries a les presons de la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Miquel Font.
- Mascaró Passarius, J. (1970-1975). *Història de Mallorca. Volum II*. Palma: Editorial Vicenç Colom
- Massot i Muntaner, Josep (1996). *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Palma de Mallorca: Documenta Balear
- (1997): *Guerra Civil i repressió a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Muntaner i Cerdà, Josep (2006). *No eren blaves ni verdes les muntanyes. Petita història*. Pollença: El Gall.

- Moll Marqués, J. (2009). *Crònica d'una infàmia. El procés contra Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques*. Palma: Editorial Moll.
- Quetglas Cifre, Antoni (2012). *La Guerra Civil a Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*. Palma: Documenta Balear.
- (2010): *Biografies dels Batles Republicans de Sóller*. Sóller: Ajuntament de Sóller.
- Rosselló, Guillem (2010). *Tacats de sang: causa 978 de 1936 contra Emili Darder, batlle: la novel·la*. Palma: Editorial Moll.
- Suárez Salvà, Manel (2011). *La presó de Can Mir: un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Leonard Muntaner.
- (2015): *Suborns i tretes a la presó de Can Mir (1936-1941)*. Palma: Leonard Muntaner.

➤ **Webgrafia**

- Ginard i Ferón, David (2019). "Gabriel Riera i Sorell. Memòria viva de la República". *L'altra Mirada*, nº80: 31-32. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://laltramirada.cat/article/6-1-gabriel-riera-i-sorellmemoria-viva-de-la-republica/>
- IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.10) Mallorca, una gran presó. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=8e456837-8d02-442d-b0b7-5c3c66cc67d1>
- IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.12) Bunyola i Sóller. El tren de la memòria [Vídeo]. Recuperat el 02/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=ac094c1b-34fc-44ff-8b71-7979a42ba52e>
- IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.14) Can Sales, presó de dones. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=de7cbe2e-e877-4a41-8d6a-6bef8d8300a6>

-IB3 Televisió (2018). Memòria i oblit d'una guerra (Cap.19) L'Església, cementiris sota la lluna. [Vídeo]. Recuperat el 03/06/2020 de: <https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=16407d7e-4842-4a21-b581-340bf48901c7>

3. Guió dels apunts i de les presentacions.

Per ajudar-vos una mica a organitzar la vostra tasca, us poso aquest guió de cada tema. Amb això vull que structureu el que redacteu i el que poseu a la presentació per així mantenir un ordre i que quan els vostres companys i companyes ho analitzin, els hi sigui més comprensible. Penseu que amb aquest material TOTS heu d'anar a l'itinerari i després fer la prova final, per tant, heu de ser curiosos amb la feina que fareu, ja que la nota depèn de tothom.

1.1. Grup A. La situació abans del cop d'estat i el dia de l'aixecament

- a) Els moviments previs a l'aixecament. Els preparatius.
- b) 17-18 de juliol de 1936 a les Illes.
- c) Diumenge 19 de juliol de 1936, l'esclat.
- d) Sóller, calma abans de la tempesta

1.2. Grup B. La resistència

- a) Els moviments de resistència a les Balears.
- b) Control per part de les autoritats.
- c) Sóller, els fets de Muleta i presa del consistori.

1.3. Grup C. La guerra a les Illes. El desembarcament de Bayo i l'ajuda estrangera.

- a) El desembarcament de Bayo: agost-setembre de 1936
- b) Intervenció italiana. Comte Rossi i els avions.
- c) Els bombardejos. El cas de Sóller.

1.4. La repressió.

- a) Les primeres detencions. Presons improvisades
- b) Tortures, interrogatoris i afusellaments.

c) Camps de concentració i treball

d) La repressió a la Vall. Els espais de memòria.

4. Rúbrica per avaluar el treball a l'aula

Com us he dit ja abans, la nota d'aquestes activitats es compondrà de la vostra presentació, els vostres apunts i de la vostra feina dins l'aula. Cada dia jo estaré circulant per la classe i observaré com treballem, és a dir, si cadascú està complint la seva tasca, si us ajudeu entre vosaltres, etc., a banda de resoldre qualsevol dubte que pugui anar sorgint. A més, com que treballem amb les presentacions i els apunts del Google Drive, cada dia revisaré l'historial d'edicions per veure com aneu evolucionant i així complementaré aquells moments en què per qüestions X no m'hagi pogut fixar amb vosaltres.

Ítem a avaluar	Insuficient	Suficient	Bé	Excel·lent	PE S
	1	2	3	4	
Participació en les sessions	No participa	Participa molt poc	Participa en la major part de la sessió	Participa molt	25 %
Relació amb els altres	No respecta les opinions de la resta ni ajuda als altres si li ho demanen.	Respecta poc les altres postures i la seva col·laboració és mínima	Accepta quasi totes les opinions i ajuda bastant.	Accepta qualsevol opinió o la crítica constructivament. La seva ajuda és constant.	25 %
Responsable	No és responsable. No li podem encomanar res.	Fa molta poca feina.	Ha fet casi totes les tasques encomanades	Ha realitzat totes les tasques assignades	25 %
Treball grupal	No respecta i no dóna suport a les tasques realitzades.	Respecta poc i s'implica mínimament en la tasca encomanada al grup	Respecta, encara que a algun membre del grup no sovint desentén de	Respecta a tothom i la seva implicació en les tasques del grup és total.	25 %

			la feina del grup		
--	--	--	-------------------	--	--

5. Rúbrica per avaluar a la resta de companys durant l'exposició.

Aquí teniu la taula o rúbrica que utilitzareu per avaluar al grup que ha presentat. Procureu ser extremadament sincers amb les vostres respostes i, a pesar que sigueu amics entre tots, heu de mantenir un cert grau d'exigència.

Nom de l'alumne/a corrector:	Grup que es corregeix:	
Ítem	Nota (de l'1 al 10)	
Són un grup cohesionat		
Es veu que han fet una gran feina entre tots		
Estètica de la presentació (cal tenir en compte si es pot llegir bé, si el color dificulta o no la lectura, si és original, etc.)		
Claredat	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
Posició corporal	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	

	Alumne/a:	
Velocitat	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
Contacte visual	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
To de veu	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
Ordre	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	
	Alumne/a:	

7.3. Itinerari: La Guerra Civil i les seves restes a Sóller (1936-1939).
Quadern de l'alumnat amb activitats per fer durant la sortida didàctica.

Itinerari

Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

**Quadern de l'alumne/a
Sortida didàctica**

Nom dels alumnes:

1. Presentació del dossier

Estimats estudiants de 4t, avui iniciarem el nostre itinerari que hem preparat al llarg de les darreres sessions, titulat “La Guerra Civil i les seves restes a Sóller (1936-1939)”, a través del qual podrem veure els indrets específics del nostre poble que tingueren un paper rellevant a la guerra civil, les restes que ens queden i quins espais de memòria d’aquest conflicte tenim a Sóller. Abans de tot això, serà necessari que, com hem fet dins l’aula, cada membre del grup tingui un càrrec assignat:

Càrrec	Atribucions	Nom del o de la integrant del grup
Director o coordinador	Serà el que controlarà si tot es contesta, si es fa de forma adequada, supervisarà el funcionament de l’equip i, evidentment, haurà de col·laborar amb els seus companys i companyes en les respostes. D’ell depèn la cohesió i correcte funcionament de l’equip.	
Secretari	Apuntarà totes les respostes al quadern, amb les quals ell o ella haurà de participar. Compte, perquè haurà de ser molt curós amb les faltes d’ortografia.	
Administrador	A banda de col·laborar amb les respostes, serà el que porti tot el material necessari per fer les activitats, és a dir, quadern, bolígrafs, carpeta, llapis, etc.	
Supervisor i suplents	Com que hi ha càrrecs que tenen moltes tasques i això és complicat de gestionar enmig de l’itinerari, convé que tinguin sempre una persona que els pugui ajudar.	

Us he de recordar que aquest quadern me l’haureu d’entregar quan acabi l’itinerari i suposa una part de la nota de la unitat didàctica corresponent, per la

qual cosa convé i **ÉS IMPRESCINDIBLE** que tots els integrants compleixin les seves tasques. Penseu també que jo, a mesura que avanci l'itinerari, aniré vigilant com treballem en grup i això ho tindrè en compte en la nota final.

Abans de posar-nos en marxa i començar amb totes les activitats, convé que recordeu i tingueu contínuament en consideració els diferents aspectes, temes i explicacions de les sessions anteriors a la sortida d'avui, atès que els exercicis serviran per reforçar, ampliar i assolir els coneixements necessaris per entendre la Guerra Civil a Mallorca i a Sóller. Aquest serà el recorregut que durem a terme i les activitats es presenten seguint l'ordre indicat.

2. Activitats a desenvolupar durant l'itinerari

2.1 Primer indret. Ajuntament de Sóller

Respecte a l'ajuntament de Sóller sabem que fou un dels primers pobles de les illes en proclamar la Segona República, quan encara no havia arribat la confirmació del govern civil amb el batle Llorenç Roses Bermejo al capdavant,¹⁰² un batle que malauradament seria afusellat el 18 d'octubre de 1936 al cementiri de Palma.¹⁰³

Pel que fa a l'Ajuntament de Sóller d'aquella època, avui en dia tan sols en queda un vestigi, la part de façana que mira cap a l'Església, al carrer del Born i el portal situat al carrer de Jeroni Estades, la resta és totalment nou atès que el vell s'enderrocà cap al 1963,¹⁰⁴ però patiren nombroses aturades per problemes de finançament i retards en la finalització,¹⁰⁵ sobretot el 1973. Les noves cases de la vila no s'inaugurarien fins al 4 de setembre del 1976,¹⁰⁶ després de més d'una dècada del seu inici.

Aquí els podríem explicar una història bastant colpidora. Gabriel Riera i Sorell és un dels presos franquistes de Mallorca més coneguts per tots i totes,

¹⁰² Quetglas Cifre, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012, 47.

¹⁰³ Quetglas Cifre, Antoni, *Biografies dels Batles Republicans de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010, 15.

¹⁰⁴ *Setmanari Sóller*, 4.224 2-03-1968, 1.

¹⁰⁵ *Setmanari Sóller*, 4668, 04-09-1976, 1.

¹⁰⁶ *Setmanari Sóller*, 4668, 04-09-1976, 1.

atès que ha estat present en nombrosos homenatges, actes de memòria, etc. i sorprèn cada cop més que als seus cent anys sigui capaç de recordar tot el que va viure (la Segona República, la Guerra Civil, la presó de Can Mir, el seu pas pels camps de treball aquí i a la península, etc.) amb una lucidesa increïble.

En un dels actes que jo el vaig poder sentir a la universitat i que ell ha narrat en algunes entrevistes, esmentà que ell, malgrat néixer a Sant Joan, visqué la seva infància i joventut a Sóller d'on recordà perfectament quan es proclamà la Segona República, un dia en què es féu una gran festa a l'actual plaça de la Constitució, hissant la bandera a l'ajuntament, amb el primer regidor del consistori republicà plorant. Va demanar perquè plorava al seu pare i aquest li contestà que això era d'alegria per aquest nou règim que venia, ple de democràcia i justícia pels treballadors.¹⁰⁷

Aleshores, conscients del que podia passar si la comunicació prosseguia, el dilluns 20 es presentaren al poble dos cotxes plens de "Jinetes de Alcalá" per prendre el poder al batle Josep Serra (Esquerra Republicana) i deixar inhàbil l'estació de Muleta, però ell no volgué perquè havia jurat el seu càrrec i ningú l'havia informat de la nova situació.

A Sóller, fins al dia 21 la situació no es posà de costat dels rebels. Aquest dia es disposaren canyons davant l'ajuntament, obligant el batle a deixar el seu càrrec, es llegí el manifest que convidava als ciutadans a adherir-se a la causa nacional, s'organitzaren milícies ciutadanes i els carrabiners foren immediatament detinguts per les noves forces de l'ordre i emportats a Palma.¹⁰⁸

Activitat: Contesteu les següents preguntes sobre el nostre ajuntament en el període estudiat.

¹⁰⁷ Informació extreta de <https://laltramirada.cat/article/6-1-gabriel-riera-i-sorellmemoria-viva-de-la-republica/> [consultat el 18 d'abril del 2020]

¹⁰⁸ Quetglas Cifre, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012, 108.

- a) La fotografia superior, quin moment ens mostra? Recordeu el nom d'un presoner de guerra que va escriure un llibre amb les seves vivències i explicava el seu record de la proclamació de la Segona República a Sóller?
- b) Quin fou el primer batle republicà? I el darrer? Que els va ocórrer a tots dos per haver ocupat aquest càrrec?

Ara mireu aquesta altra imatge. És una desfilada de Falange a la plaça de la Constitució (abans plaça de Calvo Sotelo) i si us fixeu bé al fons veureu la façana del que avui en dia és l'estanc del poble (al centre) i el Bar Es Firó (just a l'esquerra).

¹⁰⁹ Fotografia procedent del llibre Quetglas Cifre, Antoni, *Sóller. La desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012.

110

- c) Durant el cop d'estat, l'ajuntament de Sóller s'entregà al nou ordre immediatament?
- d) Quin fou el nostre nou batle després de l'aixecament militar?

BONUS: Cap on mirava el nostre ajuntament abans, cap al carrer del Born o a la plaça de la Constitució com ara?

2.2. Antiga casa del Poble, carrer de la Victòria nº12

¹¹⁰ Desfilada de Falange Espanyola de Sóller a la Plaça Calvo Sotelo (actual Plaça Constitució) l'any 1937. Amb aquestes desfilades, es mostrava l'adhesió de la població al règim. (font: MASCARÓ PASSARIUS J, Història de Mallorca, Volum II, Palma, Editorial Vicenç Colom 1970-1975).

Responeu a la següent taula sobre la casa del Poble.

Data d'inauguració	
Partit impulsor	
Integrants (mínim 3)	
Objectiu	
Activitats desenvolupades	
Òrgan de comunicació	
Data de clausura per part de les noves autoritats	
Per què utilitzà Falange la casa del Poble?	

2.3. Carrer de Santa Teresa, la presó a l'escola

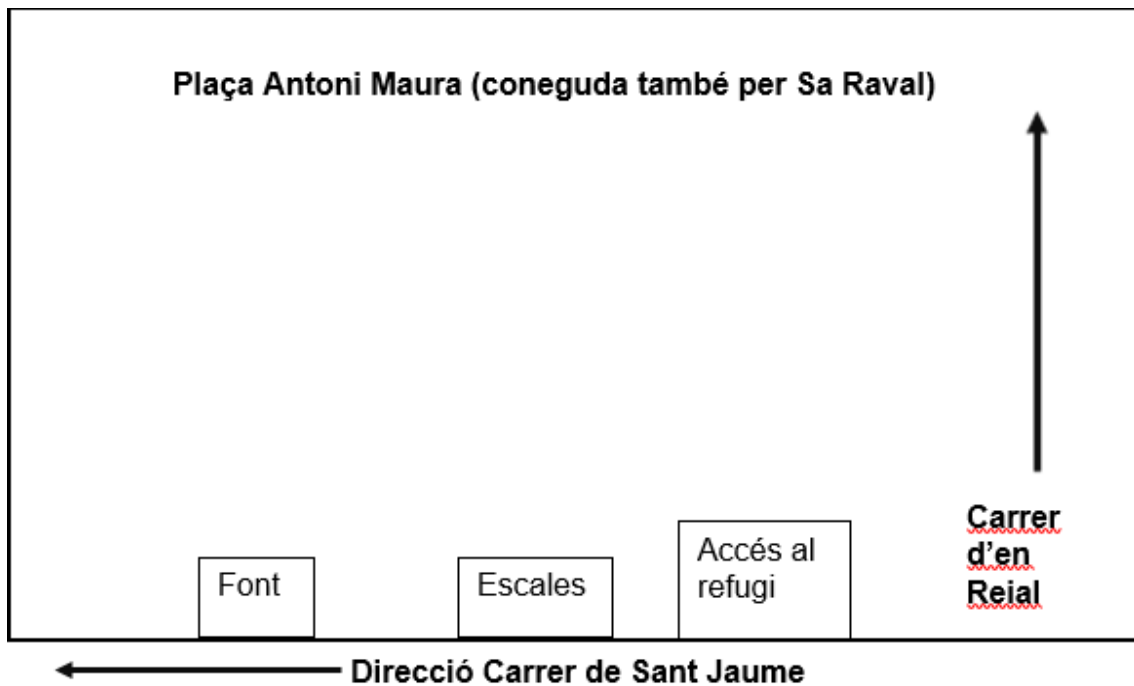
111

La presó s'obri el mateix mes del cop d'estat perquè a Sóller, la presó de l'ajuntament ja havia arribat al seu punt àlgid d'ocupació. Que significa això? De que acusaven a la gent que empresonaven?

2.4. Carrer de Sant Bartomeu, impremta Marqués i el refugi de la plaça Antoni Maura

A continuació, us poso un croquis del refugi de la plaça d'Antoni Maura.

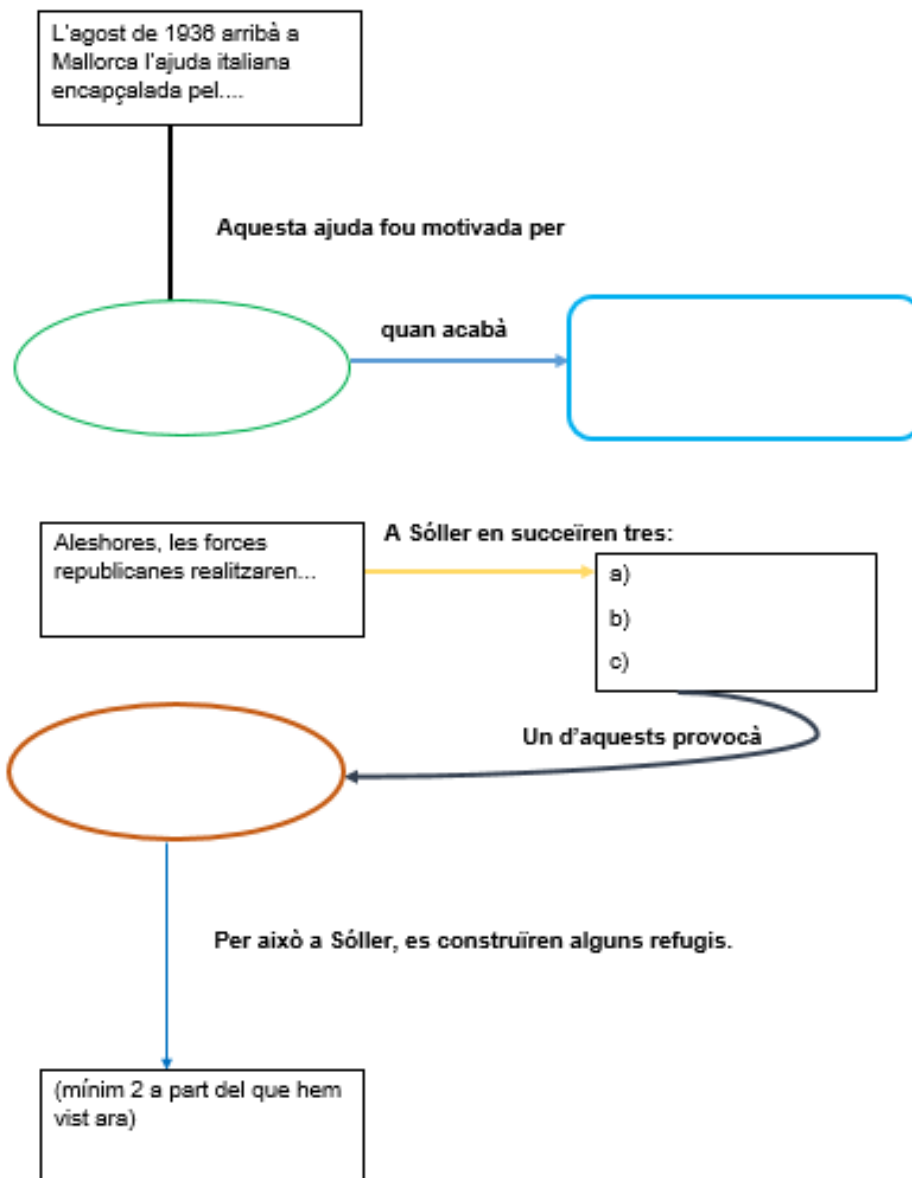
¹¹¹ Imatge d'elaboració pròpia

112

Ompliu el següent esquema amb els elements que teniu a sota:

¹¹² Vaig consultar a l'arxiver municipal Antoni Quetglas Cifre si existien plànols dels refugis de Sóller. Malauradament em va dir que dins l'arxiu no n'ha localitzat mai cap ni es té constància de què en qualque moment se'n fessin o que algú els trobés i els llances quan es va reordenar l'arxiu municipal. Per aquest motiu, he realitzat aquest petit croquis seguint les pautes que m'ha donat el mateix arxiver, del poc que es coneix sobre l'organització d'aquest refugi.

113

Elements a posar:

1. Bombardejos
2. Comte Rossi
3. L'atac republicà a les costes del llevant de Mallorca.
4. La mort del nét del fundador del Setmanari Sóller, Jaume Antoni Magraner Marqués

¹¹³ Esquema d'elaboració pròpia

5. 11 de setembre de 1937, 19 de desembre de 1936 i 12/13 d'agost de 1936.

6. Les forces republicanes es replegaren, però optaren per bombardejar alguns pics l'illa.

2.5. *Stolpersteine* a casa del Batle Llorenç Roses i els canvis de nom als carrers.

Estem davant la casa del batle Llorenç Roses, ajusticiat pels franquistes durant la Guerra Civil espanyola. Ell fou el primer batle de la Segona República i per recordar la seva figura fa uns anys instal·laren una *Stolpersteine* per recordar-lo. Penseu amb les explicacions que donà el grup encarregat de la repressió i el punt que es centrava en Sóller, així com en l'explicació que vos acabem de donar ara i contesteu aquestes qüestions.

Activitat 1. La *Stolpersteine* del batle Llorenç Roses

1. Qui és el creador d'aquestes pedres de la memòria i quin objectiu tenen?
2. Hi ha altres llocs a Espanya i les Balears on n'hagin posades?
3. Quan i amb quin objectiu fou instal·lada aquesta pedra en aquest lloc?
4. Qui fou el batle Llorenç Roses i quan governà? Quines foren les seves actuacions més significatives? Per quin motiu, quan (dia, mes i any) i on fou ajusticiat?

¹¹⁴ Imatge extreta del butlletí Temps de Memòria de l'Associació de Memòria Històrica de Mallorca. nº45, febrer del 2019, pàg. 11.

5. Del batle Roses, hi ha dues curiositats. Una té a veure amb Emili Darder (batle de Palma, també afusellat pels franquistes) i l'altra amb el general Goded. Explica-les.
6. A part de Llorenç Roses i el batle Josep Serra, existeix una altre cas de repressió molt conegut a un empresari del poble, membre d'Esquerra Republicana, afusellat a Illetes el 1937 i el qual, precisament, era propietari del garatge del carrer de Cetre on s'instal·la una presó. Quin era el seu nom i perquè l'empresonaren? Afectà a qualque membre més de la seva família?

2. Al llarg del nostre itinerari, hem passat per diversos carrers. Sabem que el batle Roses va ser el promotor de canviar el nom d'alguns per denominacions més relacionades amb el nou règim i jo els he anat dient (a part què el grup encarregat de la repressió ens ho explicà a classe).

2.1. Així doncs, completeu aquesta graella:

Segona República	Guerra Civil i Franquisme
Joan Marqués i Pi i Maragall	
	Carrer d'en Bauzà
	Carrer de Pau Noguera
Carrer de la República	
Carrer de Sa Mar	
	Plaza de Calvo Sotelo
Plaça del Castellet	
	Avenida del General Goded

Carrer de Sa Lluna	Calle General Mola
--------------------	--------------------

2.1. Per cert, qui fou Pau Noguera i per què un carrer duu el seu nom?

2.6 Llatzeret del Port i Carretera de Muleta

Com podeu veure després del nostre magnífic viatge amb el tramvia, hem arribat al port de Sóller i ara ens trobem vora dos indrets molt significatius de la repressió a Sóller. Com sabeu, durant la guerra civil i fins ben entrat el franquisme (en alguns casos fins més endavant) es posaren en funcionament camps de concentració i treball on hi portaven els presos i condemnats pel franquisme per diversos delictes segons la seva jurisdicció. Molts d'aquests, així com les altres presons, es construïren o es posaren en edificis que no responien a aquesta finalitat perquè el degoteig de detencions fou tan elevat que les presons de l'illa i de Sóller eren incapaces d'absorbir-ho.

Aleshores, s'aprofitaren edificis com l'escola de Santa Teresa com hem vist avui o el mateix Llatzeret en el qual s'instal·là un camp de treball on els presos realitzaven tasques de construcció per dotar els punts més estratègics de l'illa, com és el port de Sóller, d'infraestructures per defensar-se en cas d'atac o per millorar la seva gestió. El Llatzeret és un d'aquests edificis i, malgrat que avui en dia el seu estat de conservació sigui bastant pobre, encara ens queda una part de l'edifici que ens pot servir per fer-nos una idea de com devia ser estar aquí en unes condicions molt penoses.

115

116

¹¹⁵ Imatge de l'estació telegràfica de Muleta (avui en dia convertida en refugi d'excursionistes). Fotografia extreta del blog de Fotografias Antiguas de Mallorca. Recuperat el 07/06/2020 de: <https://fotosantiguasdemallorca.blogspot.com/2019/04/la-estacion-radiotelegrafica-de-soller.html#comment-form>

¹¹⁶ Existeixen algunes postals, com aquesta, sobre el Llatzeret del Port, però no s'ha documentat cap fotografia, gravat o altre que ens pugui mostrar com era quan fou un camp de concentració.

Un cop acabada la nostra explicació, haureu de respondre el següent qüestionari:

1. A quin segle es començà a construir el Llatzeret i amb quina finalitat?
2. Abans de la guerra s'utilitzava per qualque cosa? Quina és la data exacte de l'obertura del camp de concentració?
3. Quines característiques tenia aquest camp (infraestructures, capacitat, etc.)? Com vivien els presos?
4. Quines eren les seves condicions de treball i el seu dia a dia en aquesta tasca?
5. Quan tancà definitivament el camp? Es té constància de qualque mort o esdeveniment puntual?
6. Respecte a la carretera de Muleta, sabem que la feren els presos d'aquest camp, però no només és coneguda per això. Em podríeu explicar de quin esdeveniment estic parlant i que té molt a veure amb una creu que es va retirar no fa molt?

2.7. Base Naval i refugi dels voltants

117

¹¹⁷ Imatge de la base naval. Es desconeix l'autor i la data, encara que pel fet del braç alçat pot semblar que fos presa poc després de la seva obertura en els anys 40. Està extreta de la pàgina de Facebook de l'Estació Naval de Sóller.

Sé que ja deveu estar una mica cansats perquè portem tot el dia cap amunt i cap a baix, quasi sense aturar, però tan sols us queda el darrer esforç i ja estarem. Ara ens trobem al lloc on estava abans la base naval del port i acabem de passar per un dels darrers refugis antiaeris que queden a la zona. Sabeu que la base naval es construí a finals dels 30 perquè el Port era un emplaçament perfecte on els vaixells podien venir a passar una nit, cercar subministres (queviures, combustible, etc.) o resguardar-se si hi havia una tempesta. A més, heu de pensar que és un port que quasi mira directament a Barcelona.

Així doncs, anem a veure si podeu respondre a les següents afirmacions. Heu de posar vertader o fals segons convingui i justificar (no fa falta sigui molt llarg) la vostra resposta.

- a) Per completar la base naval del port s'expropiaren altres edificis de la zona
- b) Al port de Sóller mai hi ha vingut a cercar provisions un vaixell o submarí d'un altre país
- c) Sempre ha estat una base d'aprovisionament, mai s'hi ha fet instrucció

¹¹⁸ Fotografia extreta de l'article "Sóller recupera un antic refugi antiaeri de la Guerra Civil. Recuperat el 06/06/2020 de: <http://www.saveu.cat/article.php?art=12259>

- d) Quan a Espanya es passà de la dictadura a la democràcia, s'eliminà tot d'una l'escut amb l'àguila, el jou i les fletxes
- e) La Base Naval fou enderrocada el 2007 per oferir una zona als pescadors del port.

2.8. Plaça d'Espanya, monument als Caiguts.

Ja per acabar, ens trobem en un espai del qual tots hem sentit parlar sempre. Molts de joves queden cada dia per fer un berenar a "S'Olivaret", just al forn situat al davant nostre i molts ens referim a aquest espai com "Los Caídos", ja que ben poca gent ja l'esmenta pels noms d'Es Castellet o Plaça d'Espanya.

Sabeu que aquí hi ha el monument als Caiguts per Déu i per Espanya, molts dels quals es feren quan acabà la guerra en un homenatge als del bàndol nacional i com un lloc on es feien nombroses manifestacions o actes d'adhesió al nou règim. Aquests espais són els que els darrers anys, arran de la Llei de Memòria Històrica s'han anat retirant perquè es considera que recorden a la injustícia, els crims i l'absoluta dominació que exercí el franquisme a través de la seva dictadura, contra tot aquell que manifestés, de fet o de paraula, qualsevol contrarietat als principis del moviment.

Fixeu-vos en la següent notícia:

Protestes i visques a «Cristo Rey» a la retirada de la creu dels Caídos

El Pacte fa llevar sols una part del monument franquista i alguns ciutadans l'acusen de «cristianòfob»

LIG.

Personal de la brigada municipal d'obres va procedir aquest dimarts a la retirada de la creu que rematava el monument als 'Caídos' de la Guerra Civil, obra del prestigiós arquitecte mallorquí Gabriel Alomar. Dilluns ja es va instal·lar una bastida per poder dur a terme les feines i dimarts a primera hora del matí es va eliminar el símbol enmig de la protesta d'un grup de ciutadans que des de poc després de les set del matí s'havien concentrat al lloc.

Una vintena de persones, algunes de les quals van incorporar els regidors de l'equip de Govern que rene allà - Catalina Esteve i Andreu Castanyer, de Més- es van col·locar davall la creu en el moment que anaven a començar els treballs per la qual cosa la Policia Local va donar avis a la Guàrdia Civil. Una patrulla de guàrdia es va acostar al lloc i van sol·licitar als manifestants que es retiressin per garantir la seva seguretat, la qual cosa tots ells van fer immediatament de forma voluntària.

Entre els manifestants hi havia coneguts membres dels col·lectius més conservadors

La creu es traslladarà ara al cementiri municipal i probablement es posarà en alguna tomba pública.

dels grups cristians de Sóller, especialment de la confraria del Sant Sudari, que llançaren crits de «Viva Cristo Rey» i «Cristo, Cristo». D'altres en canvi no vinculaven la seva presència allà a cap aspecte religiós i simplement protestaven per considerar que la Creu «forma part de la història de Sóller» o que «hi ha coses molt més urgents a fer». No faltava tampoc qui criticava el sectarisme del Pacte o assegurava que «si fos una mitja lluna segur que la deixaven».

Entre els concentrats hi havia alguns membres del PP, entre d'ells el regidor Joan Ruiz i també Ignaci Martí, membre de l'executiva de Mallorca, que també està vinculat a grups ultraconservadors locals. Per uns instants també s'acostà fins el lloc el portaveu i president local del PP, Carlos Simarro, tot i que no s'ajuntà als manifestants ni presència les feines. Juan Antonio Darder, president del Sant Sudari es mostrà indignat «el batle me va prometre que

la Creu no es tocaria i ha incomplert el seu compromís» assegurà afegint que «el rept a debatre amb jo on i quan vulgui sobre la Llei de Memòria Històrica». En canvi una dona que treballa a un bar de devora el monument també llançà crits a favor de la demolició: «Tot per avall!!! Tot per avall!!!» cridava. En tot cas totes les protestes van ser pacífiques i en cap moment hi hagué enfrontaments de cap tipus.

Per la seva banda el regidor

d'Infraestructures, Andreu Castanyer, que va presenciar la retirada de la creu negà qualsevol motivació anticristiana: «es tracta de donar compliment a un acord de Ple de principis de legislatura en el que l'equip de Govern (Més-PSOE) es comprometé a aplicar al municipi la Llei de Memòria Històrica». De fet recordà que aquesta actuació era «la segona sobre aquest monument de l'època franquista ja que l'any passat es van eliminar l'escut anticons-

titucional i una llegenda que exaltava la victòria nacional-catòlica. Per motius tècnics la creu es va deixar per més endavant». Segons Castanyer la part superior de la creu es durà al cementiri municipal on es col·locarà més endavant. En total l'actuació durà menys d'una hora.

L'Ajuntament no descarta més endavant remodelar la plaça d'Espanya i eliminar del tot el monument. L'únic símbol que ara conserva és l'escut de Sóller.

119

Data d'inauguració	
Arquitecte	
Objectiu	
Canvis que ha patit	
Actes que es feien al seu costat	
Any de retirada de la creu	
Motiu de la seva retirada	

Activitats per després de l'itinerari

Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

Quadern de l'alumne/a

Nom i llinatges:

Curs (i grup si escau):

Data d'entrega:

Centre:

Matèria:

Docent:

1. Presentació

Estimats i estimades alumnes de 4t,

Sé que l'aire lliure us ha agradat molt i que fer una classe diferent sempre va bé, però ara hem de tornar a la nostra tasca. Després de fer el nostre fantàstic itinerari, així com les activitats que féreu abans d'aquest, ara heu de fer la part final. Tan sols es tracta d'uns exercicis que us permetran reforçar o repassar els conceptes, temes, elements, etc. analitzats a la sortida i us ajudaran a entendre un poc millor tota aquesta temàtica tan complexa, però a la vegada interessant.

Això sí, ara haureu de treballar de forma individual, perquè m'interessa veure l'aprenentatge de cadascú. Aleshores, per fer la feina més senzilla (i no gastar tant de paper) anireu a cercar els chromebooks que tenim reservats a l'armari del passadís de la sala de professors. Així, podeu contestar les preguntes directament al document que se us obrirà al classroom (recordeu que en acabar l'heu d'enviar, ja que si no, no us ho podré corregir) i jo a partir de demà aniré corregint tota la feina que heu fet. Espero poder posar les notes com més aviat millor.

Ara mateix ja teniu un bagatge bastant gros d'informació sobre el tema i, per tant, us demano que intenteu respondre amb arguments, informació correcta, reflexions, etc. perquè així vosaltres pugueu veure els fruits de tota aquesta feina i com treballen els historiadors, a part d'entendre que els vestigis o indrets que hem anat a veure, formen part del nostre dia a dia i són ben presents com a espais de memòria d'un episodi que cal recordar, avui més que mai. Així mateix, jo podré veure com ha evolucionat el vostre aprenentatge des de la primera sessió fins ara.

Pel que fa a l'avaluació, NO farem prova escrita (teniu un motiu d'alegria), atès que hem acordat que aquest dossier ja sigui avaluat com a tal, donat que heu fet una gran feina aquests dies. Així i tot, avui podeu utilitzar tota la informació que teniu al vostre abast (les activitats prèvies, la que recollireu durant l'itinerari, etc.) i les fonts que us vaig proporcionar quan preparàveu les presentacions. Per favor, no copieu i enganxeu simplement, teniu moltes eines per fer unes respostes molt bones i sé que ho podeu fer.

2. Activitats a realitzar

Aquí teniu les vostres 10 preguntes que HEU DE FER DE FORMA INDIVIDUAL, no vull veure ningú parlant amb el del costat.

1. Per quin motiu i quan s'aixecà l'exèrcit contra la República a Mallorca? Que succeí a Sóller, on fins al dia 21 la situació no estigué sota control dels rebels?
2. La situació no fou molt complicada per les noves autoritats, però així i tot existí resistència. On es produïren aquests focus de resistència? Com succeïren els fets de Muleta a Sóller?
3. Des d'un bon principi, es comença a empresonar gent. Que provocà això? En tenim qualche exemple al nostre poble?
4. Per què creieu vosaltres que les cases del poble eren objectius tan primordials pels falangistes?
5. El franquisme comença a imposar la seva simbologia arreu de l'illa i de la nostra vall. Per què ho feien i me'n podeu posar algun exemple? Ens queda qualche vestigi d'això avui en dia?
6. Així doncs, heu vist que hi ha múltiples espais o elements de memòria al nostre poble. Definiu que és un espai o lloc de memòria, quins tenim a Sóller i quins considereu que s'haurien de fer (de bell nou o reconvertint qualche cosa).
7. Vosaltres penseu que la majoria de la gent de Sóller coneix aquests espais? Si no fos així, com els promocionaríeu més?
8. A Mallorca, es produí una repressió ferotge contra tota aquella persona fidel a la República, fos per càrrec o per ideals. Quines foren les personalitats més conegudes afusellades o tancades pel franquisme? I a Sóller? Com es podria refer la memòria d'aquestes persones i de qualche manera tancar el patiment de les famílies?
9. Explica el funcionament dels camps de concentració i treball de Mallorca i explica com funcionava el Llatzeret del Port de Sóller.

10. Pregunta final. Amb tot el que has après, vist, escoltat i llegit, que creus que va significar i significa la guerra civil per Espanya, les Balears i Sóller?

Activitats per després de l'itinerari

Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

Quadern de l'alumne/a

Nom i llinatges:

Curs (i grup si escau):

Data d'entrega:

Centre:

Matèria:

Docent:

1. Ordena els següents esdeveniments segons la data en que varen ocórrer.

- a) Els fets de Muleta
- b) Presa de l'ajuntament per part dels rebels
- c) Cop d'estat a les Balears
- d) Les autoritats rebels es fan amb el control del poble
- e) Es pren la casa del poble

2. La situació no fou molt complicada per les noves autoritats, però així i tot existí resistència. On es produïren aquests focus de resistència? Com succeïren els fets de Muleta a Sóller?

3. Enumera les presons que es posaren en marxa a Sóller després del cop d'estat

4. Esmenta alguns dels refugis del poble i del port dels quals hem parlat. Digués quina funció tenien i si Sóller patí mai qualche bombardeig i a on.

5. Omple el següent quadre amb el nom de carrer adient:

Segona República	Guerra Civil i Franquisme
Joan Marqués i Pi i Maragall	
	Carrer d'en Bauzà
	Carrer de Pau Noguera
Carrer de la República	
Carrer de Sa Mar	
	Plaza de Calvo Sotelo
Plaça del Castellet	

	Avenida del General Goded
Carrer de Sa Lluna	Calle General Mola

6. Cerca a la xarxa que és una Stolpersteine i contesta les preguntes sobre la que veiérem nosaltres.

120

- a) Nom complet, any de naixement i de defunció.
- b) Lloc on fou empresonat
- c) Data de la seva detenció
- d) Càrrec que havia desenvolupat a Sóller

7. Omple aquest quadre sobre el monument a Los Caidos.

Data d'inauguració	
Arquitecte	
Objectiu	
Any de retirada de la creu	
Motiu de la seva retirada	

8. Vertader o fals sobre la repressió

¹²⁰ Imatge extreta del butlletí Temps de Memòria de l'Associació de Memòria Històrica de Mallorca. n°45, febrer del 2019, pàg. 11.

- a) La repressió a Mallorca no fou tan ferotge com a altres zones perquè aquí la situació sempre estava més tranquil·la i la gent no es ficava molt en política.
- b) Sóller patí la repressió, ja que li mataren un batle, n'empresonaren un altre, afusellaren un conegut empresari i empresonaren a la seva família i molta altra gent acabà a la presó, als camps de treball o afusellada.
- c) La presó de l'ajuntament fou l'única que funcionà durant la Guerra Civil
- d) Els presos eren alliberats al cap de poc temps.
- e) Les noves autoritats, en poc temps, varen detenir a molta gent innocent, tan sols per haver estat fidels a la República.

9. Explica el dia a dia d'un pres al Llatzeret.

10. Pregunta final. Amb tot el que has après, vist, escoltat i llegit, que creus que va significar i significa la guerra civil per Espanya, les Balears i Sóller?

Guia pel docent

Memòria històrica. Un recorregut pels espais de la Guerra Civil a Sóller

Quadern del professor

Nom i llinatges:

Curs al qual s'imparteix l'itinerari:

Centre:

1. Instruccions sobre el dossier d'activitats prèvies

En primer lloc, convé crear una carpeta al classroom de 4t on es pugui dipositar tot, des del dossier, fins als vídeos, material complementari, articles, etc. i altres dues al Drive on col·locar les presentacions de l'alumnat i els dossiers, per així tenir-ho tot unificat i fer més senzilla la correcció. Donarem una còpia en paper del dossier a cada alumne, però convé sempre penjar-lo i que es creï una còpia en format digital, així evitarem que el perdin o qualche altre problema.

A l'hora de constituir els grups, en farem 4 i – sempre tenint en compte les característiques del grup- s'haurà de repartir les tasques esmentades: un coordinador, un secretari o dos i un o dos encarregats de la recerca i la presentació. Evidentment, per molt que tinguin la tasca assignada, si es pot ajudar a un/a company/a, ho han de fer i aquests equips seran exactament els mateixos que durant l'itinerari, així no es trencarà la dinàmica de treball. Convé que durant les sessions es vagi observant de forma constant el treball en equip i la seva evolució.

Si pel que fos, quan es fessin els grups, hi hagués uns quants alumnes sense, aquests seran repartits en equips on hi hagi alumnes NESE (farà la mateixa funció que li hagi pertocat) i així es reforçarà un equip i es podrà ajudar a un/a company/a a fer les tasques. Així garantim que els alumnes NESE estiguin plenament integrats en les tasques dels grups i que, en cas que hi hagi qualche problema o tinguin qualche dificultat, puguin estar ben ajudats.

Un cop creats els grups, se sortejaran els temes assignats:

Grup	Tema a tractar
Grup A	La situació abans del cop d'estat i el dia de l'aixecament
Grup B	La resistència al cop

Grup C	La guerra a les Illes. El desembarcament de Bayo i l'ajuda estrangera.
Grup D	La repressió

D'aquesta manera, el procediment seria el següent. Primer, veurem el documental sobre la Guerra Civil a Sóller, en el qual jo us aniré fent petits incisos sobre Mallorca, per complementar-ho tot. En la mateixa classe, farem els grups (jo els dictaré) i us repartireu les tasques entre els membres, del que m'haureu d'informar perquè jo ho tingui en compte. Llavors, ja podrem llegir el dossier entre tots per veure si hi ha qualche dubte o elements per esclarir (també si teniu propostes de millora, ho podem parlar) i us mostraré tot el material que teniu a la vostra disposició per fer la feina, la qual també explicarem.

En la segona i tercera sessió, us posareu a treballar en grup cercant i redactant tot el que trobeu sobre el tema que us ha tocat, amb el material que jo us he proporcionat, encara que si algú trobés qualche altre tipus d'element que considera que li pot ser útil, m'ho ha de comentar i jo li donaré el vistiplau (penseu que a internet hi ha molta informació i convé ser una mica rigorosos amb el que escollim). Tindreu a la vostra disposició els chromebooks del centre que jo ja he reservat per aquestes sessions.

A la quarta sessió, heu de muntar les vostres presentacions de Power Point. Per fer-ho més fàcil tot, ho farem a través del Google Drive i així no hi haurà perill de perdre el material i sempre el tindreu a la vostra disposició. A més, mitjançant això jo puc veure cada dia com treballeu quan no us puc mirar mentre parlo amb un altre grup.

Convé que aprofiteu bé l'hora, perquè en la següent classe ho haureu d'explicar a la resta de companys i companyes que prendran apunts, és a dir, la qualitat de la informació que tinguin dependrà de la feina que hàgiu fet i les explicacions que doneu. A partir del material de les exposicions, el que jo us he passat i l'explicació dels grups tindreu una bona base per fer l'itinerari en la següent classe.

Aquí teniu un calendari o programació de les següents sessions per anar estructurant la vostra agenda:

Sessió	Tasques a realitzar
1	S'han de fer els grups, veure el vídeo introductori i després repartir tasques, així com sortejar els temes.
2	S'han de posar tot d'una en grups i començar a examinar el material proporcionat.
3	S'han de posar en grups i començar a fer les presentacions i la redacció dels apunts. IMPORTANT: convé utilitzar el Google Drive, atès que tant la presentació com la vostra redacció ha d'anar penjada allà. Així el professor els ho pot compartir amb tots a través de la carpeta del Classrom i tothom tindrà el material disponible quan es facin les darreres activitats de forma individual.
4	S'acaba de muntar la presentació
5	Exposició i avaluació per part de la resta de companys.

2. Pautes pel dia de l'itinerari

La ruta està composta per sis hores, és a dir, començarem a les vuit al centre i partirem directament cap a Plaça on iniciarem la nostra ruta. Tenim fins a les dues del capvespre per tornar al centre, per tant, haurem d'anar complint els horaris que ens hem marcat. A més, s'haurà d'agafar el tramvia per baixar al port i tornar, motiu pel qual convé sempre ser a l'hora que hem acordat amb l'empresa.

Abans de partir, el professor ha de passar llista i recordar als alumnes el material que necessiten per fer les activitats: dossier, itinerari marcat, estoig i mòbil (per si s'ha de cercar qualche informació complementària). Recordar també que s'han de posar ja en grups i han de tenir en compte les responsabilitats que s'han assignat entre ells, perquè d'això dependrà el resultat de la seva feina. Llavors, partirem cap a plaça a peu (uns 15 minuts) i cal tenir en compte que en aquestes 6 hores hi ha 1h total de viatge en tramvia, uns 20

minuts de descans perquè l'alumnat pugui berenar (si tot va bé ho farem al port, a la platja on podran estar més còmodes) i uns 20 per anar del Llatzeret a la base naval.

D'aquesta forma ens quedaran uns 25 minuts per indret, per tant, podríem dividir-ho en 10 minuts d'explicació i uns 15 per respondre a les preguntes del dossier. Cal complir amb la màxima exactitud possible aquests temps per no anar de pressa al final i sobretot per no perdre el tramvia, ja que s'ha d'agafar sí o sí el de les 13 h per ser a les 13:30 h al centre i tenir temps per pujar a l'institut.

Així doncs, ara posarem els diferents indrets elegits i exposarem el que han de contenir més o menys les explicacions dels diferents indrets escollits. Queda clar que l'alumnat també tindrà a la seva disposició el material del dossier, però les explicacions del docent han de ser bastant completes perquè l'alumnat pugui fer les tasques de forma fluida i no haver de cercar molt de temps, el que li restarà temps per respondre.

Una vegada acabada la tasca a la base naval, farem el recompte d'alumnes, agafarem el tramvia just davant el Marisol (està a uns 5 minuts) i pujarem cap a Sóller. Arribarem a les 13:30 h a Sóller i d'allà cap a l'institut on arribarem quan faltin uns 10/15 minuts per acabar les classes. Aquí els alumnes hauran d'entregar el dossier de l'itinerari al professor perquè aquest el pugui començar a corregir.

3. Pautes per les activitats finals.

Després de l'itinerari, l'alumnat en la següent sessió farà unes activitats per consolidar i reforçar tot allò que ha après. Les pautes són senzilles, atès que es tracta d'unes 10 preguntes que podran contestar utilitzant tot el material que tenen al seu abast (penjat al classroom també) i a la xarxa, és a dir, treballaran amb els chromebooks del centre i així quan acabin la podran entregar tot d'una. Això sí, ara han de treballar de forma individual i pel que fa a l'avaluació final, no es farà cap examen, atès que el dossier final serà avaluat com a tal.

4. Avaluació

- **Avaluació inicial (-)**

Simplement visualitzarem un vídeo i s'explicarà com funcionarem els següents dies, per tant, el valor assignat és 0

- **Avaluació formativa.**

- Actitud (10%). Es corregirà mitjançant una rúbrica d'observació a l'aula, tenint en compte la capacitat de treballar en grup, la coordinació, el respecte i l'acompliment de les tasques.
- Dossier d'activitats prèvies (10%). Els alumnes han d'acomplir les tasques encomanades cada dia pel docent i aquest ho revisarà mitjançant l'anàlisi de la feina feta durant la classe, abans que aquesta acabi o al principi de la següent sessió. Aquest dossier haurà de donar lloc a una exposició oral, però també a uns apunts que el docent avaluarà amb una rúbrica fixant-se en els següents ítems: cronologia (20%), faltes (10%), coherència (10%), inclusió de personatges destacats (30%) i explicació (30%).
- Exposició oral i apunts (20%). L'alumnat haurà d'exposar una presentació i presentar uns apunts a la resta de companys sobre el tema que els hi hagi tocat com a grup. S'avaluarà abans de l'itinerari, en la sessió prèvia aquest i el professor seguirà els mateixos ítems que estan marcats en la rúbrica de coavaluació dels alumnes.
- Coavaluació entre els alumnes (10%). Els alumnes mentre l'altre grup estigui exposant hauran d'avaluar els companys i companyes que estan parlant. Al final de la sessió, hauran de retornar els fulls d'avaluació al docent.
- Dossier d'activitats durant l'itinerari (20%). L'avaluació es durà a terme amb la revisió de la feina feta durant la sortida didàctica, el que es podrà saber amb el dossier. En aquest es tindrà en compte els conceptes posats, les respostes que s'han fet, la reflexió, argumentació, etc. Evidentment, també hi tindrà a veure la percepció que hagi tingut el docent de la feina dels grups (si s'han coordinat bé, si ha existit col·laboració, etc.).

En aquest dossier, totes les preguntes mantindran una mateixa rúbrica ajustable en funció del temari, és a dir, el docent es fixarà si la pregunta

s'ha contestat, han fet la feina a mitges o si l'han respost degudament, emprant la terminologia correcta i la cronologia adient.

- **Avaluació final (30%).**

Dossier de preguntes finals (30%).

No es farà una prova escrita, sinó que es plantejaran a l'alumnat unes preguntes que haurà de respondre de forma individual, però servint-se de tot el material proporcionat en el primer dossier i de la recerca que pugui fer a la xarxa. Aquí s'ha de tenir molt en compte quina capacitat d'anàlisi i reflexió sobre el tema ha assolit l'alumne. Pel que fa a l'avaluació, seguirem amb una rúbrica que es fixarà sobretot en la qualitat i quantitat de la resposta, la cronologia, l'ús de terminologia específica i l'ortografia.